

Пралетарыі ўсіх краін, яднайцеся.

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 29 верасня 1989 г. № 39 (3501) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

Вядомаму беларуснаму графіку, заслужанаму дзеячу мастацтваў БССР Арлену КАШКУРЭВІЧУ споўнілася 60 гадоў. Нататку Уладзіміра САВІЧА пра свайго налегу па мастацтвім «цэху» чытайце на стар. 11.

Фота Ул. КРУКА.

УНУМАРЫ:

«Выбары і наш выбар»

Чытачы абмяркоўваюць
законапраекты

3

«Цынкавыя хлопчыкі»

Маналогі тых, хто
прайшоў Афганістан

8—9

«Хроніка адной

рэабілітацыі»

З сямейнага архіва
мастака

12—13

«Разгорнем

часаў шаты...»

Сын Якуба Коласа
ўспамінае

14—15

РОДНЫХ ВЕСАК ДЫМ І ВЕРШЫ

З абласнога свята літаратуры і мовы на Ушаччыне

У «Ліме» паведамлялася ўжо аб праграме адраджэння беларускай мовы і культуры, прынятай віцебскай абласной партыйнай канферэнцыяй, аб тых захадах, якія скіраваны на ажыццяўленне гэтай праграмы. Аднавадныя мерапрыемствы адбыліся за апошні час у Віцебску, Полацку, Лепелі...

У мінулыя суботу і нядзелю адбылося абласное свята роднай мовы і літаратуры на Ушаччыне. На свята прыехалі: з суседняга Глыбоцкага раёна — Аляксандр Жыгуноў, з Наваполацка — Навум Гальярвіч і Аляксандр Аркуш, з Віцебска — Алег Салтук і Давід Сімановіч, з Мінска — Таіса Бондар, Сяргей Законнікаў, Анатоль Вяцінскі і Вольга Іпатава. Прыехалі таксама госці з-за межаў рэспублікі — латышскі паэт і перакладчык Віктар Ліўземнік і рускія паэты з Пскова Ларына Фядотава і Уладзімір Палоўнікаў.

На другі дзень, у нядзелю, святочная ўрачыстасць адбылася на цэнтральнай плошчы гарадскога пасёлка. Гучалі песні, выступалі шматлікія калектывы мастацкай самадзейнасці. Паэты дзяліліся думкамі, чыталі вершы, давалі аўтографы. Падводзячы вынікі свята, сакратар абкома Іосіф Адамавіч Навумчык зазначыў, што перабудова і абнаўленне ўсіх сфер жыцця ўключаюць у сябе і адраджэнне нацыянальнай культуры, вяртанне народу яго мовы; што свята мовы і літаратуры, якія праходзяць на Віцебшчыне, заклікаюць спрыяць павышэнню цікавасці і ўвагі да роднай літаратуры. І. Навумчык закрэ-

наў таксама пытанне аб нашых літаратурных выданнях («Ліме», «Польмі», «Беларусі» і інш.), сказаў, што ў апошні час назіраецца рост цікавасці да іх, што павялічваецца колькасць падпісчыкаў (заўважым, што Віцебская вобласць займае першае месца па тэмпах падпіскі на беларускамоўныя выданні).

Дыскусія, дакументы...

VIII пленум ЦК ЛКСМБ прыняў рэзалюцыю «Аб беларускай мове»

Як вядома, пленум разглядаў належаўшыя праблемы жыцця камсамольскай арганізацыі рэспублікі. У рамках форуму працавалі дыскусійныя цэнтры. На пасяджэнні аднаго з іх, дзе абмяркоўваліся пытанні сённяшняга стану і перспектывы развіцця беларускай мовы, прысутнічаў карэспандэнт «Ліма».

Тон дыскусіі задаў выступленне выкладчыка Мінскага педінстытута імя М. Горькага, члена рабочай групы камісіі Вярхоўнага Савета рэспублікі па распрацоўцы моўнага заканадаўства П. Садоўскага. Ён спыніўся на аналізе сітуацыі, якая склалася сёння з ужываннем беларускай мовы, прывёў прыклады таго, як заклікі да захавання нацыянальна-руускага двухмоўя, не падмацаваныя практычнымі дзеяннямі, вядуць да далейшага зружэння сферы выкарыстання беларускай мовы.

Гаворачы аб праграме аб'явіць рускую мову агульнадзяржаўнай у маштабе СССР, П. Садоўскі зазначыў, што гэта вядзе ў канчатковым выніку да прызнання за рускай мовай статусу дзяржаўнай ва ўсёй краіне, — гэта той сітуацыі, супраць якой нацгарычна выступаў У. І. Ленін.

— Можна прыводзіць шэраг прыкладаў таго, як аператыўна ў прынятыя заканадаўчыя акты ў той ці іншы перыяд гісторыі ратавалі цэлыя народы ад знікнення: яны баранілі мову, дзякуючы чаму выжыў і народ. — сказаў супрацоўнік Інстытута мовазнаўства АН БССР С. Запрудскі. — Наданне беларускай мове статусу дзяржаўнай — гэта адзіны стымул для авалодання ёю ўсім насельніцтвам рэспублікі.

Інспектар Мінскага абкома КПБ М. Падгайны падкрэсліў, што наданне беларускай мове статусу дзяржаўнай — справа рэальная, але не трэба забываць, што гэтага жадаюць не ўсе.

Пад час абмеркавання, у якім прынялі ўдзел доктар гістарычных навук Л. Лыч, намеснік старшыні Таварыства беларускай мовы Я. Цумары, старшы рэфэронт Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР І. Сцяпура і іншыя, у праект рэзалюцыі пленума «Аб беларускай мове» былі ўнесены істотныя папраўкі і дапаўненні.

У рэзалюцыі «Аб беларускай мове» пазначана: «Страта нацыянальнай мовы народам ідзе поруч з заняпадам нацыянальнай культуры і вядзе за сабою да паступовага знікнення народа як самабытнай этнічна-культурнай супольнасці... Ужо сёння неабходна стварыць умовы для актыўнага функцыянавання беларускай мовы ва ўсіх сферах грамадска-палітычнага і культурнага жыцця, развіцця нацыянальна-руускага двухмоўя, тым самым рыхтуючы ўмовы для прыняцця закона БССР аб мовах. Гэты закон павінен будзе не толькі надаць статус дзяржаўнай беларускай мове, але і забяспечыць свабоднае і раўнапраўнае выкарыстанне ўсімі нацыянальнасцямі, якія пражываюць на тэрыторыі рэспублікі, сваіх родных моў».

У заключэнне кажацца б сказаць вось пра што. Склад «моўнага» дыскусійнага цэнтру, на якім давалася прысутнічаць, быў занадта нехарактэрны для камсамольскага пленума. Тут не было сакратароў райкомаў ЛКСМБ, ды і радавых камсамольцаў, не хачу памыліцца, трапіла ў аўдыторыю ўсёго некалькі чалавек. Адзін з іх — С. Шэлег, інструктар ідэалагічнага аддзела Мінскага ГК ЛКСМБ, які, дарэчы, унёс прапанову запісаць у рэзалюцыю пункт аб абавязковым карыстанні беларускай мовай, пачынаючы ад ЦК і заканчваючы прывічнымі арганізацыямі, — прапанова, якая, на жаль, не была падтрыманая пленумам. У зале знаходзіліся члены ЦК ЛКСМБ і спецыялісты-мовазнаўцы, запрашаныя для выступленняў. Здавалася, абмяркоўваецца такая актуальная для Беларусі праблема, і лідэры камсамольскіх арганізацый рэспублікі кінуцца ў залу, каб паразважаць аб ёй, але...

В. ЛАПЦІК.

С. ЗАКОННИКАЎ, В. ПАТАВА, Т. БОНДАР і ўдзельнікі свята, жыхары Ушач.

Госць з Латвіі В. ЛІЎЗЕМНІК і А. САЛТУК у хаце-музеі П. Броўкі. Фота А. КАЛЯДЫ.

Разам з гаспадарамі паэты ў першы дзень наведалі музей Народнай славы, мемарыяльны комплекс «Прарыў», хату-музей Пятруса Броўкі ў Пуцілкавічах. А вечарам, разбіўшыся на тры групы, сустрэліся з моладдзю райцэнтра, з працоўнымі саўгасамі «Глыбачаны» і калгаса «XXI парт'езд». Сяргей Законнікаў чытаў вершы — «Пакуль жыве мая Бяроза», «Ушачыя ўзгоркі» («Сюды ўздыду — і тлуму сініну груз і захабінуся родных весак дымам...»). І атрымалася так, што пасля прадугледжанай праграмы сустрэчы ў саўгасным Доме культуры і гутаркі з дырэктарам «Глыбачан» Д. Сляпыхай і сакратаром парткома Л. Жаўранкам, свята нечакана мела кранальны працяг у... бацькоўскай хаце С. Законнікава, Гасцей цёпла прымалі вяскоўцы настаўнікі (зараз на пенсіі), вялікі прыхільнікі роднай літаратуры (у тым ліку і «Літаратуры і мастацтва») Іван Васільевіч і Валянціна Фёдарэўна Законнікавы...

У свяце мовы і літаратуры прынялі ўдзел намеснік начальніка абласнога ўпраўлення культуры П. Пасадскі, першы сакратар Ушачкага РК КПБ В. Дзятлаў, сакратар РК Ф. Волах, старшыня райвыканкома І. Баруноў і намеснік старшыні У. Петражыцкі, інструктар РК К. Шарыпа, загадчык ідэалагічнага аддзела Лепельскага РК КПБ М. Савіцкі...

Засталося яшчэ дадаць, што свята спрыяла надвор'е з яго зыркмі, па-летняму гарачым сонцам. Адно добра стасавалася з другім.

НАШ КАР.

БЕЛАРУСКАЯ ШКОЛА ДЛЯ ДАРОСЛЫХ

Такая незвычайная школа створана ў Баранавічах. Яе ініцыятары — ідэалагічная камісія гаркома партыі і гарадское таварыства беларускай мовы.

Для гэтай неардынарнай школы няма спецыяльных падручнікаў і праграм. Дырэктар тут на грамадскіх пачатках, ім дала згоду быць настаўніца беларускай мовы СШ № 2 Лілія Леанідаўна Казлова.

Мэта школы, абудзіць у людзей нацыянальную свядомасць, падахвоціць да вывучэння роднай мовы, азнаёміць з гісторыяй, культурай, традыцыямі беларусаў. Плануюцца ўрокні настаўнікаў, лекцыі гісторыкаў і моваведаў, сустрэчы з пісьменнікамі і вучонымі, выдаўцамі і супрацоўнікамі рэдакцыі. Будуць арганізаваны паездкі ў Брэст, Мір, Нясвіж, Мінск.

Пра ўсё гэта расказала на першых занятках Лілія Леанідаўна. Яна вельмі хвалялася, бо на ўроку сядзелі і слухалі яе сталыя людзі. Сярод іх — пенсіянеры, рабочыя, інтэлігенцыя горада.

Я быў запрошаны на першы ўрок гэтай школы. З прыемнасцю назіраў, як збіраліся дарослыя вучні ў школу. Прыходзілі сямейныя пары, старыя і маладыя, людзі знаёмыя і незнаёмыя адзін аднаму. Урачыстая настроенасць на тварах. Віталіся і гаварылі па-беларуску. Менавіта родная мова, любоў да яе сабрала гэтых людзей на першыя заняткі. Усе прыйшлі па поспе свайго сэрца, прачытаўшы аб'яву ў мясцовай газеце. Добраахвотнасць — адзін з галоўных прынцыпаў школы.

На першых занятках у беларускай школе для дарослых выступіў загадчык Баранавіцкага гарана Леанід Аляксандравіч Цупрык.

Светлай дарогі, плыву табе, добрая ініцыятыва!
Уладзімір ЛІПСКІ.

Запрашаем удзельнікаў і... спонсараў

Мінуў год, які адбыўся агляд тэатраў-студый «Давайце пазнаёміся» — свайго роду эскіз будучага Беларускага фестывалю тэатраў-студый. Ініцыятарамі якога выступаюць СТД БССР і ЦК ЛКСМБ.

Мінуў год. Што змянілася? Колькасць студый у рэспубліцы, асабліва ў Мінску, вырасла. Наводная студыя не распалася, хоць праблем было шмат ва ўсіх. Некаторыя займелі, абставілі свае памяшканні, у некаторых ідзе будаўніцтва. Адбылося арганізацыйнае пасяджэнне па стварэнні асацыяцыі тэатраў-студый. Некаторыя калектывы вытрымалі свае першыя гастролі. Адбыўся шэраг прэм'ер.

СТД і ЦК ЛКСМБ, а таксама арганізацыйны савет «Асацыяцыя тэатраў-студый» застаюцца вернымі сваім планам і абяцанням — наладзіць у снежні 1989 года сустрэчу мінчан з новымі прэм'ерамі тэатраў-студый. Да ўдзелу ў ёй запрошаны тэатры-студыі рэспублікі, госці з Кие-

ва і Ленінграда. Мэта — адкрыццё новых тэм, свежых ідэй, імёнаў рэжысёраў і акцёраў і... спонсараў!

Вось чаму хацелася б звярнуцца да дзелаў людзей, якім неабыйкава лёс культуры нашай рэспублікі, да тых, хто разумее, што мы жывым не хлебам адзіным, і запрасяць іх прыняць удзел у праглядах спектакляў і дзелаў гутарч з мастацкімі кіраўнікамі тэатраў-студый.

Такім чынам, з першага снежня па адзнацатага снежня 1989 года ў Мінску будуць праводзіцца «студыйныя каледы» — свята тэатраў студый. Сачыце за рэкламай!

Да 20 кастрычніка прымаюцца заяўкі для ўдзелу ў свяде ад тэатраў-студый і спонсараў па тэлефоне: 36-68-39.

Віргінія ТАРНАУСКАЯТЭ, заг. творчага кабінета драматычных тэатраў СТД БССР.

ПЕРШАЕ ЗНАЁМСТВА

Госці з Ізраіля ў Мінску

На VI-м Міжнародным кніжным кірмашы ў Маскве ўпершыню была шырока прадстаўлена выдавецкая прадукцыя Дзяржавы Ізраіль, з літаратурнай якая савецкі чытач амаль незнаёмы. Частка ізраільскай дэлегацыі — група з трох чалавек — пабывала на мінулым тыдні ў Мінску. Гасцямі беларускай сталіцы былі паэт Іорам Тахар-Леў, празаік і тэлеражысёр Амас Этынгер і спявак Габі Берлін. З ізраільскімі пісьменнікамі сустрэўся і гутарыў наш карэспандэнт.

І. Тахар-Леў: — Нарадзіўся я ў кібуцы Ягур непдалёк ад Хайфы. Пісаць пачаў вельмі рана — магчыма, дзякуючы прыкладу бацькі. Ён таксама быў паэт, і нават цяжкая праца пекара не перашкаджала яму займацца паэзіяй. Адна з яго п'ес была пастаўлена ў слаўным тэатры Габіма ў Ерусаліме.

Значны ўплыў аказалі на мяне паэзія іўрэйскага паэта Вя-

ліка, а ў нейкай ступені — Маякоўскага і нават Пушкіна, якіх я чытаў у перакладзе на іўрыт. Тахар-Леў пачынаў з вершаў і песень для дзяцей. Тэма дзяцінства прысутнічае і ў яго «дарослай» паэзіі (выйшла некалькі зборнікаў). Галоўнае месца ў творчасці паэта займаюць песні — у грамадстве іх выйшла ўжо каля 800.

У Савецкі Саюз паэт прыехаў упершыню.

— Уражанняў многа, — сказаў ён, — але іх трэба яшчэ як след асэнсаваць. На жаль, не ўдалося пабыць у Літве, дзе ў час вайны загінулі свае майы маці. Вельмі ўсхвалявала наведанне помніка ахвярам гітлераўскага генацыду ў Ракаве. З Вабінага Яру пад Кіевам — дзе мы таксама пабывалі — дзе масавых расстрэлаў іўрэйў у гады гітлераўскай акупацыі, як самую дарагу рэліжыю вязу дамоў жменьку зямлі.

Расказ свайго калегі дапоўніў А. Этынгер, рэжысёр папуляр-

най у Ізраілі тэлеперадачы, аўтар некалькіх паэтычных зборнікаў, песень, рамана, аповесці.

— Мне давялося пабыць у Савецкім Саюзе праездам у 1962 годзе. З таго часу многае змянілася. Павінен сказаць, што ізраільская інтэлігенцыя заўсёды адчувала і адчувае моцны ўплыў культурных традыцый і літаратуры Расіі. Мы ўсе выхоўваліся на творах Талстога, Дастаеўскага, Булгакава...

На сустрэчах з мінчанамі, у якіх прыняў удзел папулярны ў многіх краінах спявак Габі Берлін, госці з Ізраіля пазнаёмілі прысутных са сваімі творамі, расказалі пра асабліваці культурынага жыцця сваёй краіны. Сустрэліся яны з музыкантамі Белдзяржфілармоніі, з актывістамі гарадскога таварыства аматараў іўрэйскай культуры, якія павіншавалі гасцей са святам Рош-Ашан — новым, 5750-м годам па іўрэйскім календары.

Магчыма, свабоднага абме-ну думкамі людзей розных поглядаў, перанаканенняў і веравызнанняў — адна з прыкмет нашай перабудовы, новага мыслення.

Віталь ТАРАС.

25 кастрычніка пачне работу сесія Вярхоўнага Савета БССР. На ёй, у прыватнасці, будуць разгледжаны праекты законаў аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі Беларускай ССР, аб выбарах народных дэпутатаў БССР і аб выбарах народных дэпутатаў мясцовых Саветаў.

Водгукі і прапановы па гэтых законапраектах працягваюць паступаць. Толькі за мінулы тыдзень наша рэдакцыя атрымала калектыўныя лісты з Маладзечанскага заводу парашковай металургіі, ад прафгруп Мінскага заводу халадзільнікаў, ад сходу грамадзян з Наваполацка, рэзальцы прафсаюзнай канферэнцыі Мінскага ўпраўлення «Тэхналадна», партсходу часовага навукова-вытворчага комплексу № 7 НВА «Цэнтр», а таксама лісты ад інжынера НВА «Інтэграл» В. Ішчанкі, ад тэхнолага па зварцы з Мінска Р. Кунсавы і многіх іншых. Некаторыя з водгунаў друкуюцца ў гэтым нумары.

Ленін, Вадавозаў, усе мы і... Дэмакратыя

Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР запрасіў грамадзян рэспублікі да абмеркавання праектаў Законаў БССР «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР», «Аб зменах і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР». Але, па сутнасці, некаторыя палажэнні гэтых праектаў (выбары ад грамадскіх арганізацый, акруговыя перадвыбарчыя сходы і інш.) ужо абмяркоўваліся, падвяргаліся сур'ёзнай крытыцы і на практыцы выявілі сваю кансерватыўнасць у час выбараў народных дэпутатаў ССР. І тым не менш мы зноў іх абмяркоўваем.

Тое, што ў нашым грамадстве існуе значная група людзей з інтарэсамі, прадстаўленымі інтарэсам працоўных, што палітычную і эканамічную ўладу гэтыя людзі трымаюць у сваіх руках, — гэта не проста тэарэтычныя разважання, а палажэнне, якое мае пэўнае практычнае значэнне, без уліку якога палітычную сітуацыю ў краіне і ў рэспубліцы аб'ектыўна ацаніць вельмі складана.

Правілы прэпарывання палітычных працэсаў пакінуў нам У. І. Ленін: «Людзі заўсёды былі і заўсёды будуць дурнымі і ахвярамі падману ў палітыцы, пакуль яны не навучацца за любімымі маральнымі, рэлігійнымі, палітычнымі, сацыяльнымі фактамі, заявамі, абяцаннямі вышукваць інтарэсы тых або іншых класаў».

Вельмі многія рэаліі нашага жыцця, асветленыя такім чынам, прадстаюць у нязвычайным для нас выглядзе.

Хваляванні ў асяроддзі працоўных, з'яўленне грамадска-палітычных рухаў, мітынгі і забастоўкі з'яўляюцца прыкметамі нарастання сацыяльнай барацьбы, прычыны якой ляжаць перш за ўсё ў паглыбленні асноўнай эканамічнай супра-

рэчнасці нашай мадэлі сацыялізму — паміж развітымі прадукцыйнымі сіламі і заімішэлымі вытворчымі адносінамі (у аснове якіх — цэнтралізаванае размеркаванне прадуктаў працы).

Зусім натуральнай з'яўляецца рэакцыя процілеглага боку: усімі сродкамі патушыць напал грамадскіх выступленняў, схаваць палітычны характар рухаў, якія ўзнікаюць; асабліва эфектыўная для гэтага арганізацыя выступленняў перадавая рабочыя, якія асуджаюць «нацыяналістаў», «экстрэмістаў», «забастоўшчыкаў», усю «мітынгую дэмакратыю» ў цэлым і заклікаюць спыніць спрэчкі і добра працаваць на сваіх рабочих месцах.

«Панове публіка! — хочацца сказаць з прычыны ўсіх гэтых фраз «патрэотав».— Не верце фразам, паглядзіце лепш, каму выгадна!» (Ленін). Губляючы аўтарытэт у народзе, ва ўмовах абстрактнага шматлікіх супярэчнасцей, апарат перабірае струны эканомікі, палітыкі такім чынам, каб хоць часткова вырашыць праблемы, не закранушы святыя святых — палітычнай і эканамічнай улады адміністрацыйна-кіруючай сістэмы.

У палітычнай абстаноўцы, што за апошні час змянілася, патрэбны і новыя правілы выбараў. Гэтыя «новыя» правілы і вынес для ўсенароднага абмеркавання Прэзідыум Вярхоўнага Савета БССР.

Асабліва цікава аналізаваць гэтыя дасягненні перадавой дэмакратычнай думкі канца ХХ стагоддзя з дапамогай метадыкі, прапанаванай дзесяцігоддзі гадоў назад В. В. Вадавозавам. Яна выкладзена ў яго кнізе «Избирательное право в Европе и в России» (выдавецтва Бракаў-Эфрон, С.-Пецярбург, 1906). На стар. 14 чытаем:

«Каб уясніць сабе ўсялякую выбарчую сістэму, трэба выясніць наступныя пытанні:

1. Каму належыць выбарчае права...
2. Як арганізавана выбарчае права з боку ўтвараючага, г. зн. ці карыстаюцца выбаршчыкі роўнымі правамі ці яны арганізаваны ў сааслоўі, куды ці іншыя групы, па якіх і адбываюцца выбары, іншымі словамі, ці карыстаюцца выбаршчыкі роўнымі правамі або няроўнымі».

Гледзячы ў абмяркоўваемыя законапраекты, адказваем, што выбаршчыкі арганізаваны ў «курый» па прыкмеце прыналежнасці да рэспубліканскіх кіруючых органаў і грамадскіх арганізацый і роўнымі правамі не валодаюць.

Разгледзім значэнне гэтых «курый» з пункту гледжання іх інтарэсаў.

У нашай краіне адзіная партыя прама і ўскосна кіруе камсамолам, прафсаюзамі і ўсімі іншымі «фармальнымі» арганізацыямі. У сукупнасці ўсе яны арганізаваны ў адзіную манопольную палітычную структуру. Інтэрэсы якіх пластоў грамадства яна абараняе?

Пакінем для аматараў матэматыкі стандартны адказ, што партыя рабочых суміруе і інтэгріруе погляды ўсіх пластоў грамадства. «У нас пастаянна робяць тую памылку, што ацэньваюць лозунгі, тактыку выдомай партыі ці групы, яе накірунак увогуле, па намерах ці матывах, якія сама гэтая група прапагандавае, — пісаў Ленін. — Такая ацэнка нікуды няварта. Добрымі намерамі — гэта ўжо даўно вядома — выбрुकвана печка».

Маючы ўсё гэта на ўвазе, можна пэўна сказаць, што выбары ад грамадскіх арганізацый, а дакладней ад кіруючых органаў грамадскіх арганізацый — гэта дэлегіраванне апаратам у Вярхоўны Савет дэпутатаў, якія ў асноўным выяўляюць інтарэсы адміністрацыйна-кіруючага класа.

Але вернемся да аналізу выбарчай сістэмы паводле Вадавозава.

«3. Як арганізавана выбарчае права з боку знешняга, тэхнічнага, і ці забяспечвае гэтая сістэма сапраўднае вылучэнне волі выбаршчыкаў ці яна дае магчымасць якой-небудзь сіле, старонняй выбаршчыкам (ураду або якому-небудзь грамадскаму класу), уплываць на вынік выбараў?».

Гледзячы ў законапраекты, адказваем: для абмежавання волі выбаршчыкаў прадугледжаны: акруговыя перадвыбарчыя сходы; магчымасць арганізацый няроўных па колькасці выбаршчыкаў акруг; магчымасць перакідкі ваеннаслужачых у любы раён для падтрымкі ўгодных кандыдатаў; значны ўскладненні пры арганізацыі вылучэння кандыдатаў па месцы жыхарства выбаршчыкаў і некаторыя іншыя палажэнні.

Разглядаем праекты далей. Наступнае пытанне Вадавозава:

«4. Пры якіх знешніх умовах адбываюцца выбары (свабода агітацыі або яе адсутнасць)?».

Ёсць у праектах некалькі пунктаў, якія абмяжоўваюць свабоду агітацыі. Для правядзення самага малага мітынгу неабходна звяртацца па дазвол, не прадугледжаны законам выраз лістовак, абмежаваны спосабы прыцягнення сродкаў кандыдатам на перадвыбарчую кампанію, а акруговыя камісіі (вопыт ужо ёсць) выпускаюць лістоўкі толькі з біяграфіямі кандыдатаў. Іх палітычныя якасці застаюцца нераскрытымі. Істотнае абмежаванне — абавязковасць адпаведнасці праграмы кандыдатаў Канстытуцыі БССР і Канстытуцыі ССР. Што ж гэта за дэпутаты, якія не ставяць за мэту палепшыць існуючае заканадаўства?

Пасля таго, як мы разгледзелі асноўныя палажэнні праектаў Законаў БССР «Аб зменах і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР» і «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР», той жа Вадавозаў дапамагае нам класіфікаваць сістэму, якая нам прапанована. У цытаванай ужо кнізе на стар. 9 чытаем:

«Такім чынам, у цяперашні час пры выбарах у парламент дзейнічаюць тры выбарчыя сістэмы.

Адна сістэма, якая ўсё больш і больш распаўсюджваецца, якая ў недалёкім будучым, верагодна, будзе прынята паўсюдна, грунтуюцца на прынцыпе роўнасці ўсіх людзей і на праве ўсіх людзей удзельнічаць у кіраванні тэй дзяржавы, да якой яны належаць, другая, што паступова выцясняецца першай, звязвае права на ўдзел у кіраванні дзяржавай з валоданнем выдомай маёмасцю, трэцяя, нарэшце, якая амаль знікла, звязвае права з прыналежнасцю чалавек да пэўнага сааслоўя і прызнае права на кіраванне дзяржавай не за чалавекам, а за сааслоўем».

Выбарчая сістэма, якая абмяркоўваецца зараз у рэспубліцы, ці не найбольш блізкая да сааслоўнай, якая «амаль знікла» і прысуд якой быў вынесены па меншай меры ў 1906 годзе.

Паспяшаліся, пан Вадавозаў! Прайшло больш за трыста гадоў, як у Пенсільваніі ўпершыню было ажыццёўлена ўсеагульнае галасаванне, а нам сёння прапанована сістэма выбараў, прынцыпы якой усе дэмакратычны свет пакінуў у аналах гісторыі.

Наш народ заслужыў, вылакутаваў права на сапраўды ўсеагульнае, прамае, роўныя выбары, і праекты Законаў БССР «Аб зменах і дапаўненнях Канстытуцыі (Асноўнага Закона) Беларускай ССР», «Аб выбарах народных дэпутатаў Беларускай ССР» — гэта ў нейкім сэнсе спроба абмежаваць наша грамадзянскае Права на Выбар.

Сяргей ЯФІМАЎ,
інжынер-канструктар.
г. Мінск.

ЧЫТАЧ ПРЫШОУ У РЕДАКЦЫЮ

Па дарозе ў Вярхоўны Савет...

Перш чым раскажаць пра чарговы візіт нашага чытача ў рэдакцыю, зробім спасылку на лімаўскую пошту апошняга тыдня, у большасці сваёй прысвечаную абмеркаванню законапраектаў аб выбарах. Сёння гэта «гарачая» тэма. Людзі сур'ёзна задумваюцца пра свой заўтрашні дзень. «Лёс Беларусі, дэмакратызацыя грамадства і перамены жыцця да лепшага будуць залежаць ад таго, якіх людзей мы выберам у Саветы...» — такім радком пачынаецца зварот удзельнікаў мітынгу Фрунзенскага раёна г. Мінска, які адбыўся па вуліцы Матусевіча 20 верасня і на якім прысутнічала каля 3000 чалавек (тэкст яго быў дасланы ў рэдакцыю «ЛІМА»). Ад імя удзельнікаў мітынгу зварот падпісалі яго вядучыя Г. БАНКЕВІЧ, які прамавае па вуліцы Бельскага, і намеснік старшыні Фрунзенскага райвыканкома Г. ВАСІЛЕУСКАЯ.

Мадскіх арганізацый, вылучаныя імі кандыдаты павінны балаціравацца ў тэрытарыяльных акругах; выбаршчыні вайсковых фарміраванняў павінны галасаваць толькі па месцы іх пастаяннай дыслакацыі. Патрабаванне адмяніць артыкул, у якім гаворыцца пра адназначнасць за крытычную агітацыю ці байкаванне выбараў, а таксама ўвесці раздзел аб датэрміновым адкліканні дэпутатаў...

А цяпер — пра візіт нашага чытача.

Малодшы навуковы супрацоўнік Беларускага навукова-даследчага інстытута кардыялогіі Юрый Андрэевіч СЦЯПАНЧЫК прыйшоў у рэдакцыю таксама з нагоды абмеркавання праектаў законаў аб выбарах. «Па дарозе ў Вярхоўны Савет БССР вырашыў завітаць у «ЛІМ», — сказаў ён, — каб пазнаёміць рэдакцыю з дакументамі, пад якімі падпісалася дзесяць тысяч чалавек — дзесяць тысяч грамадзян Беларусі...»

На пытанне, які і дзе збіраўся падпісы, Ю. Сцяпанчык адказаў:

— Пасля таго, як былі апублікаваныя законапраекты, узнікла ініцыятыўная група, якая распачала зварот у Вярхоўны Савет рэспублікі. Зварот гэты дзякуючы намаганням ак-

тывістаў руху за перабудову, ініцыятыўе грамадзян, што, дарэчы, не ўваходзяць у нефармальныя аб'яднанні, пайшоў, як кажуць, у народ. Подпісы збіралі проста на вуліцах, у час мітынгаў, на прадпрыемствах. Вось чаму ў гэтых дакументах, якія я перадам у Вярхоўны Савет БССР, такая шырокая геаграфія, разнастайнасць сацыяльна-і прафесійная. Заўважу: фактычна праведзены рэфэрэндум, у якім прынялі ўдзел і калектывы цэлых прадпрыемстваў буйных гарадоў рэспублікі, і жыхары раённых цэнтраў. Людзі не могуць зразумець, чаму пасля таго, як народнымі дэпутатамі ССР на сесіі Вярхоўнага Савета рэзка крытыкаваўся саюзны Закон аб выбарах, у Беларусіх праектах законаў яго творцы імкнуцца замацаваць антыперабудовачныя палажэнні?»

Юрый Сцяпанчык паказаў нам і ліст да Васіля Быкава, падпісаны амаль сотняй жыхароў рэспублікі. Прачытаем яго: «3 мэтай не дапусціць далейшага зніжэння аўтарытэта КПСС і ў інтарэсах перамогі сапраўднай, а не ўяўнай, камуністычнай маральнасці, мы, грамадзяне БССР, просім Вас, паважаны Васіль Уладзіміравіч, выказацца ўзвес свой уплыў народнага пісьменніка Беларускай дэпутата Вярхоўнага Савета БССР, каб не дапусціць прыняцця Вярхоўным Саветам БССР антыдэмакратычнага закона аб выбарах народных дэпутатаў БССР, які абумоўлівае асобныя правілы прадстаўнікам Камуністычнай партыі Беларусі і іншых грамадскіх арганізацый. Таксама заклікаем Вас галасаваць і за адмену бюракратычных акруговых перадвыбарных сходаў».

АДДЕЛ ПІСЬМАЎ І ГРАМАДСКАЯ ДУМКА «ЛІМА».

Р. С. Днямі мы сазваніліся з Юрыем Сцяпанчыкам. Ён паведаміў: дакументы з дзесяці тысяч падпісаў у Вярхоўны Савет БССР зарэгістраваны.

УСЕ РОЎНЫЯ?

Не трэба быць юрыстам-правазнаўцам, каб заўважыць супярэчнасць паміж дэклараваным у арт. 84. Закона аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР усеагульным роўным выбарчым правам (што, як вядома, патрабуе захавання прынцыпа «адзін выбаршчык — адзін голас») і палажэннем аб выбарах народных дэпутатаў ад грамадскіх арганізацый. Аб якім роўным праве можа ісці гаворка, калі ўсе дэлегаты з'ядаў, канферэнцый і пленумаў грамадскіх арганізацый будучы мець як мінімум два галасы? Успамінаецца прадбачанне Оруэла: «Усе выбаршчыкі роўныя, але адны больш роўныя, чым другія...»

Думаю, што грамадскім арганізацыям можна прадставіць права вылучэння сваіх кандыдатаў па выбарчых акругах, а ўжо лёс іх дэпутацкіх мандатаў павінны вырашаць усе выбаршчыкі.

Не менш важным з'яўляецца пытанне аб акруговых перадвыбарчых сходах. У арт. 89 гаворыцца аб тым, што яны могуць праводзіцца. Але гэтае — «могуць» хутэй за ўсё на практыцы ператворыцца (па волі выбарчых камісій) у «павінны». Неабходнасць акруговых сходаў, як правіла, аргументуецца складанасцю выбару з вялікай колькасці кандыдатаў — маўляў, выбаршчыкі не ў стане за два месяцы высветліць «хто ёсць хто?» А што, так званыя «прадстаўнікі працоўных належаць» на акруговым сходзе змогуць гэта зрабіць за некалькі гаўдзі?

Паводле праекта Закона аб выбарах народных дэпутатаў БССР вылучаць кандыдатаў могуць сходы працоўных калектываў, або сходы па месцы жыхарства,

налі колькасць іх удзельнікаў не менш 300 чалавек. Думаецца, было б правільна дазволіць правядзенне не аднаго, а многіх сходаў, агарарыўшы пры гэтым, што кандыдаў у народныя дэпутаты рэгіструецца ў акруговай камісіі, налі агульная колькасць іх удзельнікаў гэтых сходаў не меншая, скажам, за пяцсот чалавек. Успомнім з якой цяжкасцю арганізаваліся перадпрайшоўшымі выбарамі сходы жыхароў той або іншай акругі і як часта яны прызнаваліся непаўнамоцнымі з-за адсутнасці іворуму. Прапанаваны парадак вылучэння здымае гэтыя абмежаванні — праводзе сходы хоць у кожным ЖЭКу, толькі б агульная колькасць іх удзельнікаў была не меншая ўстаноўленай лічбы.

І, нарэшце, пытанне пра выбары прэзідэнта рэспублікі. Яго, як вынікае з артыкулаў 97 і 99 законапраекта аб змяненнях і дапаўненнях Канстытуцыі БССР, Вярхоўны Савет павінен выбраць на першым сваім пасяджэнні. Але калі на 3'ездзе народных дэпутатаў ССР амаль ні ў каго не было сумненняў адносна кандыдатуры Старшыні Вярхоўнага Савета, то ў рэспубліцы сітуацыя крыху іншая.

І мне здаецца, што на першым пасяджэнні Вярхоўнага Савета трэба было б значыць 5—6 кандыдатаў на пасаду Старшыні і яго намеснікаў і вынесці гэтыя кандыдатуры на ўсенароднае галасаванне. За 10—12 дзён з дапамогай тэлебачання прэтэндэнты змаглі б да кожнага выбаршчыка данесці сваю праграму, сваю канцэпцыю развіцця рэспублікі.

В. ГАРБАЧОУ,
навуковы супрацоўнік БДУ
імя У. І. Леніна.

Вось і да нас дакацілася... Чытаю ў друку пераклад пастанова Савета Міністраў БССР, дзе пералічваюцца тавары, якія нельга здаваць у багаж і вывозіць з Беларусі чыгуначным, авіяцыйным і аўтамабільным транспартам. Амаль усё нельга.

Узнікае пытанне: ці мае пастанова Савета Міністраў сілу закона? Фактычна яна санкцыяніруе вобвыск. А гэта ў прававой дзяржаве прэрагатыва пракурора. І вось уяўляю такую карціну. Садзяцца ў поезд (самалёт, асабісты аўтамабіль, аўтобус) грамадзяне з пакункамі. І нейкія маладыя людзі пачынаюць ператрасаць сумкі...

Мы гаворым пра стварэнне прававой дзяржавы, а што робім на справе?

Ю. ЕРМАЛЮК,
журналіст.

г. Мінск.

У народзе кажуць: каб дарэмна не пражыць, трэба абавязкова пабудаваць за жыццё дом. Сёлетнім летам студэнты з будаўнічага атрада «Зніч» Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта пабудавалі ў нашым пасёлку два дамы. Акрамя таго, яны пабудавалі нашаму леспрамгасу лінію для раскражоўкі хлыстоў.

«Будуюць студэнты з Мінска» — так паважна гаварылі мы, летнерэчанцы, аб рабоце беларускіх хлопцаў. Бывала, час бліжэй да поўначы (а ночы ў Карэліі светлыя летам), але няма ўсё яшчэ нашых студэнтаў дома — працуюць! І будуюць жа, як паглядзім, сумленна; відаць, помняць, што жыць потым у іх дамах людзям! Вось з каго б браць прыклад летнерэчанскай моладзі! Бо пакуль жылі знічаўцы ў пасёлку, каля іх дома заўсёды было шмат нашых дзяцей — і ў тэніс, і ў валебол і ў футбол гулялі са студэнтамі, і песні іх беларускія слухалі: паказалі студэнты ўсяму пасёлку канцэрт, ды яшчэ з'ездзілі ў Беламорск на фестываль будатрадаў. Ніколі таго не было, каб у прыезджых у Летнерэчанскі пасёлак студэнтаў часу на ўсё гэта хапала. А «Зніч» яшчэ і школе, і дзіцячаму саду нашаму дапамог. Па-добраму гэта.

Хачу выказаць словы падзякі камісару атрада, Валодзю Куліковічу: жыўу я адна, а ён з хлопцамі, хоць ненадоўга, але памог забыцца на адзіноту.

У вайну праходзіла я ў складзе сапёрнай брыгады праз усю Беларусь. І яшчэ з тых саракавых нашых сэрцы добрую памяць аб беларускім народзе, а сёння бачу беларускіх унікаў таго ваеннага пакалення і спакойна-радасна робіцца на сэрцы.

Дзякуй вам, беларускія студэнты, сардэчны!

В. КАРАЛЁВА,
ветэран вайны і працы.

п. Летнерэчанскі КАССР.

У газеце «Звязда» ад 23.08.89 г. змешчаны артыкул А. Цікавенкі «Дзяржаўнасць мовы: правы аспект». Там ёсць такое, з чым нельга пагадзіцца, нягледзячы на тое, што аўтар — кандыдат юрыдычных навук.

А. Цікавенка зыходзіць з таго, што наша мова свабодна і раўнапраўна мела магчымасць развівацца на працягу ўсіх 70-ці год. І таму становіцца, у якім яна апынулася, лічыць за кананамерным. Ён нават піша, што «суверэнная, па Канстытуцыі ССРСР, дзяржаўная ўлада БССР карысталася агульнасаюзнай, інтэрнацыянальнай — рускай мовай».

А ці так было на самай справе? Самі беларусы выракліся сваёй мовы, ці іх паступова вымушалі гэта рабіць, наўмысна звужаючы кола яе прымянення? Рэпрэсавалі кіраўнікоў рэспублікі — беларусаў, прызначалі на іх месца іншых, рэпрэсавалі шматлікую нацыянальную інтэлігенцыю. Дзеля чаго гэта рабілі? Для росквіту Беларусі, для развіцця нацыянальнай мовы? А ў пасляваенныя дзесяцігоддзі? Перавод на рускую мову навучання ВНУ і паступова ліквідацыя навучання на беларускай мове ў школе. Перавод усіх дзяржаўных устаноў і арганізацый на рускамоўнае справядства — гэта самі беларусы рабілі? Суверэнныя?

І вось цяпер аўтар лічыць, што неабходна, каб «устаанаўленне яе заканадаўчага статусу ў адпаведным акце ўлічвала рэальнае месца і ролю данай мовы ў жыцці рэспублікі». Спачатку знішчылі мову беларусаў, а потым можна спасылка на яе «рэаль-

нае месца і ролю», на моўную сітуацыю, якая склалася ў Беларусі. Яна не склалася, яе стварылі сталінска-брэжнеўскія прыхвасні, і іх дзеянні і ў гэтай галіне трэба прызнаць злычыннымі. І таму гаворка павінна ісці не аб тым, каб улчыць рэальнасць, а каб адбудаваць тое, што было знішчана.

З другога боку, А. Цікавенка робіць нечаканую выснову з таго, што каля 82 працэнтаў беларусаў валодаюць рускай мовай: надаць рускай мове статус другой дзяржаўнай. Але не вызначае, каму і дзеля чаго гэта патрэбна. Беларусам, яўрэям, паліякам? Але ж яны і так яе ведаюць і свабодна карыстаюцца.

Наданне статусу другой дзяржаўнай рускай мове патрэбна тым, хто не пакінуў яшчэ надзеі ажыццявіць зліццё нацыі і народаў. А беларусаў (і ўкраінцаў таксама) яны бралі як доследны матэрыял. Пры тым становішчы, у якім сёння знаходзіцца бе-

ва народнай адукацыі), а і ўглыбіню: мэтанакіравана, праз спрэчкі і палеміку, паказ найлепшых прыкладаў, дасягненняў.

Падобныя выданні ёсць у іншых саюзных рэспубліках, не гаворачы ўжо пра замежныя краіны. У нас жа з 30-х гадоў, калі Зоська Верас выдавала часопісы «Пралеска» і «Заранка», анічога падобнага няма.

У. АЛІХНОВІЧ.

г. Мінск.

□

Набыў я значкі гербаў горада Магілёва: адзін старадаўні, а другі, як зразумець, сучасны.

Даруем распрацоўшчыкам, што надпіс «Магілёў» зроблены па-руску. Сапраўды, гоць можа палічыць памылкай літары «а», не прачытаць дзясцірычнае «і» і доўга дзівіцца на «у» кароткае. Мы ж заўсёды чамусьці арыентуемся на гося!

З пошты «ЛіМа»

- Санкцыя на вобвыск?
- Вярнуць тое, што адабрана
- Тэлегаласнасць па-брэсцку

ларуская мова, падобны крок быў бы апошнім цвіком, забітым у труну нашай нацыянальнасці.

Яшчэ адзін момант. Паважаны аўтар задае пытанне: «Ці павысіць такая заканадаўчая мера рэальны аўтарытэт беларускай мовы?» Аўтарытэт ёй надалі Ф. Скарына, В. Дунін-Марцінкевіч, Ф. Багушэвіч, Я. Купала, Я. Колас, В. Быкаў і інш. А заканадаўчы акт верне ёй тое, што было адабрана, — сферу ўжывання. І паслужыць развіццю нацыянальнай самасвядомасці беларусаў. А з другімі нацыянальнасцямі, у межах рэспублікі, мы заўсёды ўжывёмся, маем шматвяковы вопыт.

І. ВАЦЯХОВІЧ.

г. Магілёў.

□

Ёсць у Полацку могілкі Святога Ксав'ер'я (на беразе рэчкі Палата). Тут 7 студзеня 1964 года пахаваны знакаміты беларускі паэт Янка Журба. У 1970 годзе на магіле пастаўлена пліта. Але і пасля гэтага магіла выглядае вельмі непрывабна з-за безгустоўнай агароджы і невыразнага помніка, на якім, да нашага сораму, надпіс зроблены па-руску з невадомым акцэнтам: «Янка Журба. 1881—1964. Беларускай поэт».

Думаецца, Саюзу мастакоў БССР варта арганізаваць конкурс на праект помніка паэту. Пры неабходнасці можна сумесна з Саюзам пісьменнікаў рэспублікі стварыць фонд дапамогі.

М. БАУТОВІЧ.

г. Полацк.

□

Лічу, што наспела вострая неабходнасць адкрыць у рэспубліцы новы часопіс для дзяцей, які б займаўся экалагічным выхаваннем.

Некалькі дзесяткаў школьных лясніцтваў створана ў нашай рэспубліцы ў сельскай мясцовасці, у гарадах дзеці пра іх не маюць ніякага ўяўлення. Ды і вясковыя школьнікі з кожным годам набываюць ці не генныя рысы «экалагічнага пірацтва». Узяць тыя ж школьныя лясніцтвы, што ўжо існуюць. Яны трымаюцца на энтузіязме адзінак-педагогаў, шчырых прыхільнікаў роднай прыроды. Тут такі прынецп: ёсць энтузіязт у школе — ёсць лясніцтва, няма — ніхто пра гэтую справу і не падумае. Адным словам, у нас не існуе цэнтара, які б узначаліў, накіраваў такую работу. Каму, як не спецыялізаванаму дзіцячаму часопісу, зліць слабыя ручайкі ў магутную плынь? Тады з'явіцца магчымасць весці экалагічнае выхаванне не толькі ўшырыню (што можа фармальна зрабіць і Міністэрст-

Чамусьці і старажытнаму, і «сучаснаму» гербам нададзена форма шыхтоў познегеральдычнага перыяду (спрошчаныя бакавыя краі). Але... першы з іх такой формы мець не можа, бо створаны ў 1661 годзе, а гэта, як вядома, перыяд раннегеральдычны.

Старажытны герб выкананы на значку ў двух колерах — тры вежы і рыцар золатам на чырвоным фоне. Невядома, дзе ўзялі чырвонае поле «друкары», бо паводле летапісаў поле гэта магло быць блакітным або белым (сярэбраным).

Рыцар у адчыненай браме, відаць, ляўша, бо трымае дзіду ў левай руцэ. Але мастак павінен быў ведаць, што вою належыць трымаць не дзіду, а меч, так пісалася ў тэксце прывілеі горада. На сярэдняй вежы адсутнічае істотнейшы элемент — круглая шыльда з выявай «Пагоні».

Цяпер пра сучасны герб горада. Горная і дольная часткі яго напалову чырвоныя і напалову зялёныя (па дыяганалі). Відаць, мастак, выконваючы «сацыяльны заказ», намагаўся гэтым паказаць сувязь з дзяржаўным сцягам БССР. Ды калі б ён быў больш кампетэнтны, то ведаў, што законы геральдыкі забараняюць спалучэнне чырвонага і зялёнага ў адным гербе. У чатырох сектарах чаго толькі не знойдзеш: вялікая колба, грузавік «БелАЗ», электрарухавік і нешта, што нагадвае шасцярыню. Гэты набор вырабаў абстрактны, бо ўзяты, як кажуць, са столі, а ўвесь «геральдычны» опус не нясе абагульняючай ідэі.

Я, магчыма, не згадаў бы так падрабязна гэты выпадак, калі б не праглядалася за ім сур'ёзная праблема. «Будзе герб горада!» — прачытаў нек у газеце бадзёры заклік. І ўжо кінуліся мастакі-графікі ратаваць і берасцейцаў ад гістарычнага бяспмяцтва (быццам у Брэсце старажытнага адметнага герба няма!), выдаючы штучнае-за натуральнае, аднадзеёнае за вечнае, сваё — за народнае.

Безумоўна, трэба пашыраць і дзяржаўную сімваліку, і нацыянальную, але не нявечыць апошнюю.

У. САБЛІН.

г. Гомель.

□

Хачу падтрымаць прапанову У. Люкевіча, выказаную ім у нататцы «Стварыць нацыянальны алімпійскі» («ЛіМа», 16 чэрвеня г.г.). Наша рэспубліка як дзяржаўнае ўтварэнне і паўнапраўны член ААН павінна быць членам Міжнароднага алімпійскага камітэта, ФІФА і УЕФА. Гэта, на маю думку, паспрыяе масавасці спорту ў рэспубліцы, што ў рэшце рэшт дасць магчымасць стварэння зборнай каман-

ды рэспублікі для сусветных і алімпійскіх спаборніцтваў. Колькі новых стадыёнаў, плавальных басейнаў, палацаў спорту, каналаў для веславання, хакейных пляцовак, велатрэкаў з'явіцца ў малых, сярэдніх ды буйных гарадах Беларусі. Будзе шырыцца фізкультура і спорт — будзе больш здаровых людзей, менш будзе наркаманаў ды алкаголікаў.

Вядома, стварэнне нацыянальнага алімпійскага камітэта неразрывна звязана з ажыццяўленнем канцэпцыі рэспубліканскага гаспадарчага разліку (патрэбны сродкі) і суверэнітэтам рэспублікі.

У. СКРАБАТУН,
інжынер.

г. Вентспілс,
Латвійская ССР.

□

Нядаўна ў нашай абласной газеце «Заря» з'явіўся артыкул намесніка старшыні абласнога камітэта па тэлебачанні і радыёвяшчанні А. Гара: кіраўнік вырашыў «гласно» павыхоўваць свайго падначаленага. «Ищи причину в себе», — мудра павучае ён рэдактара (вядомага паэта) А. Каско. А гэта значыць — правай лепш, «капай» глыбей, падымай надзённыя балючыя праблемы — і тваім перадачам будзе адкрыта дарога ў эфір.

Староніаму воку гэты артыкул, напэўна, падаўся правільным, «высокамаральным». Ды і ніхто з нас не надумаўся б неак рэагаваць на начальніцкую «пропаганду», хача, прызнацца, брэсцкую інтэлігенцыю яна шакавала. Што ж, справы тэлевізійныя, хай тэлевізійшчыкі і разбіраюцца самі.

Аднак неўзабаве нам непасрэдна давялося пераканацца ў тым, праз якое бюракратычнае сіта прапускаюцца матэрыялы на абласным тэлебачанні.

Карацей, 21 верасня нас запрасіла маладзёжная рэдакцыя для ўдзелу ў перадачы «Моладзь і перабудова». Тэма гаворкі была надзёнай і хвалювала кожнага з нас — абмеркаванне праектаў законаў аб выбарах. На трактывай рэпетыцыі, за дзве гадзіны да эфіру, размясціўшыся ва ўтульных крэслах, мы натхнілі і шчыра дзліліся сваімі думкамі, прапановамі. Галоўнае, што хвалювала нас, — каб новыя законы сталі больш дэмакратычнымі, каб на практыцы рэалізоўваўся лозунг «Уся ўлада Саветам!» Гутарку, якая нас захапіла, умела і тактоўна накіроўваў вядучы Ю. Печур.

Аднак, як высветлілася, мы дарма стараліся: разгублены вядучы, якога пасля тракта выклікаў той жа А. Гара, паведаміў нам, што праграма здымаецца з эфіру. Прычына — наша «некампетэнтнасць» у пытаннях, па якіх нас запрасілі выказацца. Вось так, як кажуць, проста ў лоб. Хоць, прызнацца, мы выказвалі не толькі свае ўласныя меркаванні, а ў значнай ступені і прапановы тых калектываў, дзе мы працуем. Кожны з нас прыйшоў з пакетам такіх прапаноў, выпрацаваных у час калектывных абмеркаванняў, і даволі пераканаўча, як нам думаецца, абгрунтаваных. А напярэдадні двое з нас удзельнічалі ў агульнагарадскім сходзе па абмеркаванні праектаў законаў аб выбарах. Некаторыя з прапаноў, выказаныя ў нашых выступленнях, былі ўнесены ў пастанову гэтага сходу.

Разумеючы сітуацыю, у якую трапіў наш вядучы, мы гатовы былі сустрацца з кіраўніцтвам, выслухаць заўвагі і, магчыма, прыйсці да агульнай думкі. Тым больш, што час для пошуку кампрамісаў быў. Аднак з людзьмі, якія адпраціліся з працы, выказванняў якіх у эфіры чакалі калегі, нават не сталі размаўляць. Не кажучы ўжо пра элементарнае прабачэнне.

Не ведаем, ці часта такое здараецца на Брэсцкім тэлебачанні, але нешта з цяжкасцю верыцца А. Гараю, які ў сваім артыкуле запэўніў: усё, што рухтуецца тэлежурналістамі па хвалюючых праблемах жыцця, выхадзіць на экран.

21 верасня замест праграмы «Моладзь і перабудова» на экран выйшаў кінафільм «Белая Аўстралія». Што ж, магчыма кіраўніцтва Брэсцкага тэлебачання праблемы далёкай Белай Аўстраліі хвалююць больш, чым блізкія для нас праблемы Белай Русі.

І. БРУХАН, сакратар гаркома
ЛКСМБ, А. ЯШЧУК, рабочы
рачнага порта, **Ю. СІМАНУ,**
інжынер-канструктар.

г. Брэст.

ШМАТ ХТО ставіцца крытычна да гістарычных прац па феадальнаму перыяду, якія выходзяць у галоўных навуковых установах рэспублікі, гэта значыць з Інстытута гісторыі Акадэміі навук БССР і Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Такія адносіны шырокіх колаў грамадскасці да афіцыйных гістарыяграфіаў сведчаць пра наяўнасць пэўнага крызісу ў гістарычнай навуцы. Частая і адвольная змяненні ацэнак гістарычных асоб і падзей выклікалі і выклікаюць сумненні ў тым, ці з'яўляецца яна наогул навукай, калі яе можна паварочваць і так і гэтак.

Да беларускай гістарычнай навуцы непасрэдна адносяцца словы М. С. Гарбачова: «3 гісторыі і грамадазнаўства адышлі жыццёвыя дыскусія і творчая думка, а аўтарытарныя ацэнкі і меркаванні сталі бласпярэчнымі ісцінамі, падлеглымі толькі каментарыям». Нават на лепшых гістарычных працах аб перыядзе федалізму, якія выдаюцца ў рэспубліцы, можна заўважыць шоры разнастайных абмежаванняў, забарон, замоўчванняў.

Забароны ў гістарычнай навуцы прывялі да з'яўлення спецыяльнага тыпу гісторыка, які страціў зваротную сувязь з чытачом, арыентаваны толькі на вышэйшую інстанцыю, таму амаль зусім пазбаўлены пачуцця адказнасці за вынікі сваіх прац. Такую чалавеку ўсё роўна, ці будзе чытаць ягоныя працы і даяраць ім. Галоўнае, каб начальства было задаволена — і высокае, і малое, непасрэднае. Спецыяльны выпуск прадуцці дзеля выпуску і дзеля справаздач.

Безумоўна, не ўся гістарычная навука ішла ў адным рэчышчы. Аднак да асноўных прац па палітычнай гісторыі краю феадальнага перыяду нельга не прад'явіць сур'езныя прэтэнзіі. Галоўнае гэта — адыход ад дыялектычнага метаду ў бок дагматызму, што адлюстравалася не толькі ў навуковых працах, але і ў падручніках па гісторыі БССР для сярэдняй школы і для ВНУ.

АДНОЎ З КАНКРЭТНЫХ прычын такога становішча з'яўляецца занябанне гісторыкамі тэорыі гістарычнай навуцы, у тым ліку тэорыі і метады гістарыяграфіі і крыніцазнаўства. Гістарыяграфія звядзена толькі да пераліку прац у рэцэнзійным стылі з мінімумам аналізу, да таго ж часта з некратным выкарыстаннем рэцэнзій п'ятдзесяці- і шасцідзесяцігадовай даўнасці.

На працягу дзесяцігоддзяў замоўчвалася большасць гісторыкаў Беларусі шэраг твораў К. Маркса і Ф. Энгельса. Гэтыя творы не цытуюцца, пра іх не гаворыцца ў падручніках па гісторыі БССР. Асновай такіх адносін да некаторых прац заснавальніка марксізму з'яўляюцца даўнейшыя ідэалагічныя ўстаноўкі. Сталін у свой час сцвярджаў, што прынцыпы важнейшыя за факты, таму гістарычныя факты, калі гэта нязручна, трэба абмінаць. Ён увёў ва ўжытак дагматычны стэрэатыпы мыслення, якія дагэтуль яшчэ далёка не выкаранены. Гісторыю трэба было пісаць «як належыць», выкідваючы з яе праўдзівыя факты.

І цяпер шматлікія гісторыкі Беларусі ўпарта разглядаюць палітычную гісторыю краю XVIII—XIX стст. і ранейшага часу без уліку вядомых прац К. Маркса, Ф. Энгельса, У. Лёніна, але згодна з канцэпцыяй Сталіна, выказанай у ягоным лісце «О статье Энгельса «Внешняя политика русского царизма» (у кнізе «К изучению истории».— Сборник. М., 1946). Там, паводле ацэнкі аўтараў прадмовы да 22-га тома твораў К. Маркса і Ф. Энгельса, «мае месца парушэнне прынцыпу гістарызму. Да азічкі гэтага артыкула Энгельса Сталін падшоў з крытэрыем, які адносіцца да міжнароднай сітуацыі больш позняга часу, дапусціўшы змешванне абставін пачатку 90-х гадоў XIX стагоддзя (калі артыкул Ф. Энгельса быў напісаны. — А. Г.) з тымі, якія склаліся ў эпоху імперыя-

лізму». Сталін забараніў гэты твор таму, што ў ім выкрывалася агрэсіўная палітыка рускага царызму. А пры Сталіне ў асяроддзі гісторыкаў усе знешнепалітычныя акцыі царызму апраўдваліся з дзяржаўна-цэнтралісцкага пункту гледжання, апраўдваліся і папулярываліся знешнепалітычныя дзеянні не толькі Івана Грознага і Пятра I, але і ўсіх іх цароў-пераемнікаў.

А. У. І. Ленін высокая ацэнка твору Ф. Энгельса «Знешняя палітыка рускага царызму», адносячы яго да найбольш важных твораў. Тым не менш, гэтая праца Ф. Энгельса і цяпер не карыстаецца папулярнасцю ў нашых гісторыкаў.

Тое ж самае можна сказаць і пра рукапісы К. Маркса 1863—1864 гадоў па польскаму пытанню, якія выкарыстоўваліся ў час падрыхтоўкі да выдання на пасяджэннях Генеральнага Савета і Інтэрнацыянала і да выдання брашуры. Гэтыя матэрыялы апублікаваны ў XIV томе «Архіва Маркса і Энгельса» (М., 1973) пад назвай «Польшча, Прусія і Расія». Як заўсёды, нават і ў мататках

агрэсіўнай Літвы, якая захапіла Беларусь і працягвала агрэсію супраць Маскоўскага Вялікага княства. На такую пазіцыю аўтараў «Тэзісаў» удзявала знешняя палітыка Сталіна ў 30-х гадах, калі Польшча і Літва былі буржуазнымі, а значыць, варожымі дзяржавамі, і гісторыкам трэба было даказаць спрадвечную варожасць гэтых дзяржаў да беларускага і рускага народаў. У выкрыцці варожых «вымыслаў» аўтары не лічыліся з гістарыяграфіяй. Так, напрыклад, яны заяўлялі: «Сцвярдженне беларускіх нацыяналістаў аб тым, што насельніцтва заходніх абласцей Русі быццам бы дабравольна прызнала над сабой уладу літоўскіх князёў і бачыла ў іх абаронцаў ад татарскай няволі, не вытрымлівае гістарычнай крытыкі». Аднак пра гэта гаварылі яшчэ дарэвалюцыйныя рускія дваранскія і буржуазныя гісторыкі, а ў канцы XIX ст. пра гэта сказаў Ф. Энгельс: «У той час, калі Вялікаросія

длывы капітал і класавую барацьбу (прычым нават рабаванне на дарогах гісторык лічыў класавай барацьбой), В. Шчарбаню адмоўна ставіўся да беларускай культуры феадальнага перыяду. Выкрываючы савецкіх беларускіх гісторыкаў, якіх ён называў нацызмамі, В. Шчарбаню даводзіў: «Нацыянал-дэмакраты ідэалізавалі Снарыну і іншых падобных да яго. Вядома, Снарына перакладаў біблію і часасловы, друкаваў іх. Але каму служылі яны? Чыя інтарэсы абаранялі гэтыя рэлігійныя творы?.. Снарына распаўсюджваннем рэлігійных кніг на роднай мове садзейнічаў развіццю агульнанацыянальнага рынку, які меў патрэбу ў адзінай мове, зразумелай для ўсіх. Але гэта рабіў ён не ў інтарэсах працоўных мас, аб іх ён не думаў, а ў інтарэсах купецтва, якое разам з панамі і шляхтай эксплуатавала гэтыя масы».

НЕ БАЗІРУЮЧЫСЯ на спецыяльных даследаваннях і не вывучыўшы шматлікага дакументальнага матэрыялу, беларускія гісторы-

ўнесены. Так, тэрмін «захоп зямель Заходняй Русі літоўскімі феадаламі» ў I том 5-томнай «Гісторыі Беларускай ССР» (1972 г.) быў заменены на больш дыпламатычную фармуліроўку: «Шляхі ўключэння асобных заходнерускіх зямель у склад Вялікага княства Літоўскага былі рознымі». Увогуле ж канцэпцыя не змянілася, асабліва ў падручніках і асобных манаграфіях і артыкулах.

Але самае цікавае ў наступным. Уважлівы разгляд дваранскай або дваранска-клерыкальнай гістарыяграфіі Паўночна-Заходняга краю (які называліся Беларусь і Літва ў афіцыйных дакументах мінулага стагоддзя) дае магчымасць прасачыць больш глыбокія вытокі пазнейшага дагматычнага падыходу да гісторыі Беларусі феадальнага перыяду. Цікаваць рускай дваранскай гістарыяграфіі другой паловы XIX ст. да гэтага пытання асабліва ўзраста ў сувязі з падаўленнем паўстання 1863 г. на Беларусі і Літве і палітыкай генерал-губернатора краю М. Мураўёва-вешальніка. Тагачасныя дваранскія гісторыкі, пачынаючы з прафесара Пецярбургскай духоўнай акадэміі М. Каяловіча (ураджэнец Беларусі) даказвалі, што Беларусь была «іздэвалюціна рускім краем». Гэтыя гісторыкі асноўным злом для Беларусі лічылі каталіцкую царкву і палякаў, якія намагаліся адарваць рускае насельніцтва (г. зн. беларусаў) ад Маскоўскай дзяржавы, да якой беларусы імкнуліся, а народ аб'ядноўваўся ў гэтай вызваленчай нацыянальна-рэлігійнай барацьбе мясцовай рускай (г. зн. беларускай) арыстакратыі. Такі шавіністычны і вялікадзяржаўны падыход да гісторыі краю быў у той ці іншай ступені ўласцівы і іншым прадстаўнікам дваранска-клерыкальнага напрамку — славянофілу І. Бяляеву, А. Панкову і інш. Але ў адрозненне ад пазнейшых беларускіх гісторыкаў, М. Каяловіч ідэалізаваў жыццё заходнебеларускага народа ў Вялікім княстве Літоўскім да Люблінскай уніі 1569 г., усхваляў далучэнне Беларусі да Расіі ў канцы XVIII ст. як акт, які дазволіў потым далучыць да праваслаўя ў 1794 г. больш трох мільёнаў уніятаў. Праўда, М. Каяловіч не піша, што калі цар Павел I скасаваў гэты ўказ, то 90 працэнтаў уніятаў вярнулася да сваёй рэлігіі. Усхваляў ён і, паводле яго слоў, «мудрую палітыку рускіх цароў і імператараў у адносінах да заходняй Расіі». А таксама гаварыў пра быццам бы народнае і рэлігійнае адзінства ў Беларусі, на якое нібыта абавіраўся рускі ўрад. Увогуле М. Каяловіч спецыяльна падбіраў такія дакументальныя матэрыялы, каб паказаць Заходнюю Расію ахвярай польскай каталіцкай экспансіі, царскую Расію і праваслаўную царкву выратавальніцай Заходняй Расіі. Гэтыя гісторыкі фактычна даў пачатак манархічнаму клерыкальна-дваранскаму напрамку ў гістарыяграфіі Беларусі, і ў метадалогіі, і ў метадыцы.

З іншых прац гэтага перыяду трэба згадаць праца П. Бранцава, рускага гісторыка-манархіста, які выкладаў гісторыю і геаграфію ў Віленскім рэальным вучылішчы. З дваранска-клерыкальных пазіцый напісана ягоная кніга «Гісторыя Літоўскай дзяржавы ад старажытных часоў» (1889), у якой ён разглядаў гісторыю Паўночна-Заходняга краю са старажытных часоў аж да М. Мураўёва, а таксама ле снарочныя варыянт — «Нарыс старажытнай Літвы і Заходняй Расіі» (1891). П. Бранцаў падкрэсліў, што калі «беларускі і маларускі народы, як і ўсе славянскія народы, адзначаліся непастаянствам, няцвёрдасцю ў перапананнях і палітычнай нетантоўнасцю, то,

Анатоль ГРЫЦКЕВІЧ

«ПРЫНЦЫПЫ» І ФАКТЫ

Вытокі дагматычнага падыходу да гісторыі Беларусі феадальнага перыяду

для практычнай працы, К. Маркс зрабіў тут гістарычны агляд і навуковы аналіз праблемы. У цэнтры яго ўвагі — прычыны палітычнага заняпаду Рэчы Паспалітай у XVIII стагоддзі і трох падзелаў гэтай дзяржавы, праведзеных урадамі Расіі, Прусіі і Аўстрыі ў 1772, 1793 і 1795 гг., у выніку чаго Рэч Паспалітая перастала існаваць.

НАОГУЛІ схема палітычнай гісторыі ў феадальнага перыяду, якая склалася за апошнія дзесяцігоддзі ў беларускай гістарыяграфіі, мала змянілася з таго часу, калі ў восьмым нумары часопіса «Большэвік Беларусі» за 1948 год былі апублікаваны «Тэзісы аб асноўных пытаннях гісторыі БССР (частка I)» (калектыў аўтараў на чале з К. І. Шабунем). Значная частка гэтага тэксту прысвечана перыяду федалізму. Характэрнымі з'яўляюцца раздзелы гэтай часткі: 1. Дафеадальны перыяд. Кіеўская дзяржава. 2. Перыяд феадальнай раздробленасці. 3. Завяршэнне працэсу фарміравання беларускага народа. Беларусь пад уладай літоўскіх і польскіх захопнікаў (XIV—XVIII стагоддзі). 4. Уваходжанне Беларусі ў склад рускай дзяржавы. 5. Разладжанне феадальных прыгонніцкіх і зараджэнне капіталістычных адносін у першай палавіне XIX стагоддзя. Гэтыя «Тэзісы» былі ўзяты за аснову абагульняючай кнігі па гісторыі Беларусі. Паводле такой структуры і прыкладна з такімі ж загаловакмі выдаваўся I том «Гісторыі Беларускай ССР» выданняў 1954 і 1961 гг. і з некаторымі змяненнямі і выданне 1972 г., а таксама падручнік для школы.

У «Тэзісах...», якія вытрыманы ў баявым і нават ваюністым стылі, шмат увагі ўдзялялася барацьбе з беларускімі нацыяналістамі паводле прынцыпу: «З ворагам не дыскутуюць, ворага б'юць». Таму замест аргументацый аўтары прытрымліваліся стылю лаянкі з эпітэтамі «вымыслы», «фальсіфікаты гісторыі Беларусі», «лжывыя вымыслы ад пачатку да канца», «бессаромнае скажэнне гістарычнай рэчаіснасці», «здзек над беларускім народам і яго гісторыяй» і г. д. Увесь накірунак «Тэзісаў...» меў не навуковы, а палітычны характар. Пры гэтым у тэксце яшчэ захоўваліся прамыя выпадкі супраць «панскай Польшчы» (гэта ў XVI—XVIII стст.) і

трапіла пад мангольскі прыгнёт, Беларусь і Маларосія знайшлі сабе абарону ад азіяцкага нашэсця, далучыўшыся да так звананага Літоўскага княства. Гэтае княства пазней добраахвотна аб'ядналася з Польшчай». Аўтары ж «Тэзісаў» мелі свой погляд: «У 1569 годзе польскія паны дабіліся заключэння Люблінскай уніі, па якой Літоўскае княства, а значыцца, і Беларусь былі ўключаны ў склад польскай Рэчы Паспалітай» і далей «трапілі пад уладу панскай Польшчы». Насуперак выказванням К. Маркса і Ф. Энгельса, якія рэзка крытыкавалі падзелы Рэчы Паспалітай у канцы XVIII ст., аўтары «Тэзісаў» станоўча ацэньвалі гэтыя падзелы. Тут, як і ва ўсёй тагачаснай савецкай гістарыяграфіі, трэба было ўскосна апраўдаць ліквідацыю Польскай дзяржавы ў 1939 г., якая паводле слоў старшыні Саўнаркома і наркома замежных спраў В. М. Молатава з'яўлялася «пачварным дзецішчам Версальскага дагавору» і была ліквідавана «ўдарам германскай арміі з аднаго боку і Чырвонай Арміі з другога».

Трэба сказаць, што аўтары «Тэзісаў» абавіраліся на кнігу І. Ф. Лочмеля «Очерк истории борьбы белорусского народа против польских панов» (М., 1940). У гэтай кнізе, якая была выдадзена адрозна пасля паражэння буржуазнай Польшчы ў герман-польскай вайне 1939 года, былі дапушчаны вульгарызатарскія памылкі і схематызм. Яны выявіліся ў антыпольскіх выказваннях (з нацыянальнага пункту гледжання) і ў пэўным капіраванні дарэвалюцыйнай схемы адлюстравання нацыянальна-рэлігійных адносін, г. зн. абарона пазіцыі праваслаўнай царквы ў феадальны перыяд як нацыянальнай царквы на Беларусі.

І. Лочмель у згаданай кнізе нарыстаецца марксісцкай фразеалогіяй, але згодна з вульгарна-сацыялагічнай схемай гісторыі Беларусі, якую ўвёў В. Шчарбаню ў сярэдзіне 30-х гадоў (у кнігах «Нарысы гісторыі Беларусі», ч. 1 і «Сялянскі рух і казацтва Беларусі ў эпоху федалізму») змяніў у старой дарэвалюцыйнай схемі барацьбу супраць польскіх паноў і каталіцкай царквы барацьбой супраць федалаў, а «праваслаўных рускіх людзей» (г. зн. беларусаў) на «працоўныя масы». З-за гэтай схемы, якая абавіралася на ган-

кі ў 40-х першай палове 50-х гадоў стварылі сваю канцэпцыю гісторыі Беларусі феадальнага перыяду, часткова заснаваную на меркаваннях і міфах. Да гэтых апошніх адносіліся: разгляд Вялікага княства Літоўскага як толькі дзяржавы літоўскіх федалаў, захоп літоўскімі феадаламі беларускіх зямель, спрадвечная цяга і нават барацьба працоўнага насельніцтва Беларусі за ўз'яднанне з Маскоўскім Вялікім княствам, а потым і з Рускім царствам. Пры гэтым уласцівыя перыяду федалізму звычайныя феадальныя мяжы ўзнімаліся да ўзроўню нацыянальна-вызваленчага руху супраць літоўскіх федалаў, — як, напрыклад, змова князёў Алелькавіча, Бельскага і Гальшанскага ў 1481 г. супраць вялікага князя Казіміра, хаця пры галоўнага змоўчыкі былі літоўскага паходжання, а два з іх былі членамі дынастыі Альгердавічаў. Тое ж можна сказаць і пра паўстанне князя Міхаіла Глінскага ў 1508 г., які быў да таго ж католікам.

У гэтым жа плане разглядаецца і рэлігійнае пытанне: праваслаўная царква — гэта свая, родная, каталіцкая — чужая, агрэсіўная, прыгнётальніца. У сувязі з гэтым значна перабольшваўся рэлігійны прыгнёт і рэлігійная барацьба, якой надаваўся ранг нацыянальна-вызваленчай. Пры гэтым гісторыкі адыходзілі ад класовага разгляду такога складанага пытання. Як ужо нагадвалася, Рэч Паспалітая разглядалася як польская дзяржава, а не федэрацыя Польшчы і Вялікага княства Літоўскага. Ухваляліся і падзелы Рэчы Паспалітай, зноў такі з дзяржаўна-цэнтралісцкага пункту гледжання на знешнюю палітыку рускага царызму. А. У. І. Ленін так сказаў пра трох манархаў, што падзялілі Рэч Паспалітую: «Курляндцы і Польшчу яны разам дзялілі, гэтыя тры каранаваныя разбойнікі. Яны дзялілі сто гадоў, яны рвалі па жывому мясу, і рускі разбойнік урываў болей, таму што быў тады мацнейшы».

Пазней некаторыя карэктывы ў канцэпцыю «Тэзісаў» былі

(Працяг на стар. 6).

«Прынцыпы» і факты

(Пачатак на стар. 5.)

наадварот, вялікарускі народ адзначаў і адзначаеца пастаянствам, цвёрдасцю ў перананіях і палітычным тактаў (Історыя Литовскага государства с древнейших времен. с. 119). Больш таго, паводле яго вызначэнняў у той жа кнізе, «руская мова адна з самых багатых паміж арыенцкімі мовамі». Таму «з поспехам вялікаруская цэнтралізаваная палітычная форма і ідэі маскоўскага народа ў цяперашні час усё больш і больш прымаюць нацыянальны характар і заглушаюць традыцыі беларусаў і маларосаў». Бранцаў сцвярджаў, што «шмат цяжэй праваслаўныя Рэчы Паспалітай ад польскіх паноў, ад лацінскага духавенства, езуітаў, жыдоў і інш., але яшчэ больш — ад сваіх жа рускіх, якія перайшлі ў унію або каталіцтва». З далучэннем Беларусі да Расіі ў канцы XVIII ст., як піша П. Бранцаў, быў «аблегчаны лёс сялян», але ён не ўдакладняе, які гэта было зроблена. Ён не нагадвае, што Кацярына II і Павел I раздалі сваім вельможам і генералам дзесяткі тысяч беларускіх сялян, якія раней палілі грашова чыны, а цяпер пачалі адбываць паншчыну. На думку П. Бранцава, рускія цары выраталі беларусаў і літоўцаў ад польскай асіміляцыі.

Такім чынам, ужо М. Каяловіч і П. Бранцаў у другой палове XIX ст. устанавілі некалькі палажэнняў, якія потым былі выкарыстаны І. Лочмелем і аўтарамі «Тэзісаў аб асноўных пытаннях гісторыі БССР», а потым Л. Абэцдарскім і іншымі.

Гэтая схема крыху змянілася пры падрыхтоўцы пяцітомнага выдання «Гісторыі Беларускай ССР» (1972—75 гг.), але асновы яе захаваліся.

Трэба таксама дадаць, што менавіта гісторыкі 40-х гадоў і ўвайлі ў практыку замочвання асобных твораў і палажэнняў К. Маркса, Ф. Энгельса і У. І. Леніна.

ВОСЬ ЧАМУ задачы беларускіх гісторыкаў зараз заключаюцца ў наступным. Па-першае, вярнуць належнае месца працам і палажэнням класікаў марксізму-ленінізму, што датычаць гісторыі Беларусі феадальнага перыяду. Па-другое, перайсці на новыя пазіцыі і скончыць урэшце паўтарыць замакуфляваныя палажэнні рускіх дваранскіх манархічных і клерыкальных гісторыкаў. Па-трэцяе, разглядаць увесь корпус разнастайных гістарычных крыніц, а не асобныя факты, карысныя толькі для сваёй канцэпцыі. А самае галоўнае — памятаць словы У. І. Леніна аб тым, што нам патрэбна поўная і праўдзівая інфармацыя.

● ля кніжнай паліцы БОЛЬ І ТРывОГА — ГОМЕЛЬШЧЫНА

Серыю «Рэспубліка. Час. Людзі», якую выпускае выдавецтва «Мастацкая літаратура», папоўніла кніга-дзёнік Васіля Ткачова «Пахвалі праняты дзень». Аўтар невыпадкова менавіта так вызначыў жанр свайго роздуму аб часе, жыцці землякоў-гамельчан. Гэта сапраўды свайго роду дзёнік, асобныя нарысы якога — выбраныя старонкі з убачанага і перажытага.

Самая драматычная з іх звязана з аварыяй на Чарнобыльскай АЭС. «Бланот чарнобыльскай бяды», якім адкрываецца зборнік, гэта расказ пра героя-пажарніка Васіля Ігнаценку, загінуўшага пры тушэнні пажару, — яго воблік узноўлены на ўспамінах бацькоў юнака. Адначасова гэта і ўзнаўленне лёсаў іншых людзей, што адчулі на сабе ўздзеянне аварыі.

Іншыя раздзелы кнігі таксама з'явіліся ў выніку шматлікіх камандзіровак аўтара па Гомельшчыне. І тады, калі ён ездзіў як супрацоўнік рэдакцыі абласной газеты «Гомельская праўда», і пад час самастойных вандровак — журналіст і пісьменнік В. Ткачоў не любіць сядзець дома.

Аўтар не абмяжоўваецца так званымі нарысамі-партрэтамі, хоць і не адмаўляецца ад іх. Галоўнае для яго — нарыс-роздум, нарыс — публіцыстычнае выступленне.

В. ЗУШЧЫК.

У Доме творчасці «Іслач» праходзіць семінар перакладчыкаў беларускай літаратуры на мовы народаў СССР. На гэты раз гасцінная «Іслач» сабрала пісьменнікаў з Расіі, Літвы, Латвіі, Эстоніі, Арменіі, Узбекістана, Малдавіі, Грузіі, тых, хто спрыяе сваім талентам навадзенню і ўмацаванню мастоў дружбы між нацыямі, народамі, краінамі.

Насычаная праграма семінара. Яго ўдзельнікі слухаюць лекцыі нашых вядомых пісьменнікаў, вучоных, моваведаў аб беларускай мастацкай культуры, паэзіі, гісторыі літаратуры, мове, асаблівасці перакладу нашай паэзіі і прозы (У. Конан, Т. Чабан, А. Лойка, Д. Бугаў, В. Красней, Л. Шакум, А. Яскевіч, Ю. Канэ); сустрэкаліся з Я. Брыльм, В. Адамчыкам, Н. Гілевічам, С. Грахоўскім, А. Жуком, С. Законнікавым, В. Зубінам, А. Мальдзісам, М. Мушынікім, В. Рагойшам і іншымі; абмяняліся думкамі з нашымі перакладчыкамі ў Доме літаратара. У рабоце семінара прымае ўдзел намеснік загадчыка ідэалагічнага аддзела ЦК КПБ А. І. Бутвіч. Сёння штотыднёвік знаёміць чытачоў з творчасцю некаторых удзельнікаў семінара.

«ПЕРАКЛАДЧЫК — РАСЛІНА ШМАТГАДОВАЯ»

Штрыхі да творчага партрэта Талрыда РУЛІСА

Такое афарыстычнае вызначэнне належыць нашаму сябру з Латвіі Талрыду Рулісу. Ён сам перакладчык з амаль трыццацігадовым стажам, і на ніве латышка-беларускага спаряднення зусім не «расліна», а разгалісты каржакаваты дубок.

Не сказаць, што ў нас пра Талрыда Руліса нічога не ведаюць. Ён удастоены Ганаровай граматы Вярхоўнага Савета БССР, неаднаразова гасцяваў у Мінску, выступаў па тэлебачанні... Хто не ленаваўся перагарнуць старонкі літаратурнага зборніка «Братэрства-88», мог і там прачытаць пра яго.

Сам я не раз і не два згадваў у друку імя гэтага апантаннага працаўніка, спрабаваў сказаць удзячнае слова за неацэнную яго работу — тым больш, што трансплантацыя ім жывых тканак нашага мастацкага слова ніколі не выклікала рэакцыі чужароднасці. У дні, калі рэспубліка сабрала паслоў культуры з розных рэспублік, каб агледзець іх здабыткі і нахніць на новую працу, хочацца свежым вокам глянуць на кніжную паліцу латышкага друга, дзе на вокладках ўзноўлена па-латышску столькі імёнаў беларускіх літаратараў... Васіль Быкаў, Кузьма Чорны, Іван Пташнікаў, Іван Сяркоў, Анатоль Кудравец, Змітрок Бядуля, Максім Гарэцкі, Іван Чыгрынаў, Якуб Колас, Віктар Казько, Алесь Масарэнка, Уладзімір Караткевіч, Адам Мальдзіс... Толькі адзін пералік кніг можа сказаць пра тое, як мы абавязаны шануюнаму перакладчыку. Творы больш сямідзесяці беларускіх пісьменнікаў перакладзены ў Латвію. На долю Т. Руліса прыпала 13. Чортаў ту-

зі! Але дамо слова самому Талрыду, з якім мне на працягу апошніх гадоў прыходзілася даволі часта гутарыць у Рызе і Мінску.

— Снежань 1965 года. Я служыў у арміі ў Гродне. Аднойчы наведваў літаб'яднанне пры газеце «Гродненская правда», спытаў, ці дапамагаюць тут маладым перакладчыкам. Здаецца, Быкаў пажартаваў: «Трэба мець аловак і паперу, каб перакладаць». Аловак і папера знайшліся ў кішэні шыняля, а вось мову я тады ведаў слабавата. Яшчэ да арміі няведама чаму набыў «Беларуска-рускі слоўнік». Раз займеў слоўнік, выпісаў двухтомнік Янкі Маўра. Увогуле, цяга да перакладу была ў мяне яшчэ са школы. Памятаю, метадам перакладу я, кандыдат у двоечнікі, у кароткі час добра вывучыў рускую мову, чым пазбавіў настаўніка ад непрыемнасці паідаць мяне на другі год у адным і тым жа класе. Вось якраз той слоўнік (Т. Руліс дае яго з паліцы, чытае), купіў 26 жніўня 1963 года; пачаў перакладаць «Амок». Толькі мая філалагічная падрыхтоўка аказалася занадта слабой. У арміі сур'ёзна заняўся вывучэннем мовы, дапамагалі мне ў гэтым мае таварышы, салдаты-беларусы.

Апавяданне Васіля Быкава і было маёй першай перакладчыцкай работай, надрукаванай ў раённай газеце. «Свае людзі» В. Быкава — першая рэспубліканская публікацыя.

Мне пашчасціла, што я сустраўся ў Гродне з Быкавым, што захапіўся яго творчасцю. Як зараз помню словы Васіля Уладзіміравіча, якія ён сказаў мне пры развітанні з ім і з го-

радам: «Заўсёды трэба мець перад вачыма мэту, да якой ідзеш, і, галоўнае, захаваць чалавечнасць заўсёды і ўсюды. Я не ведаю, якое імя пакаданне ў дарогу магу табе даць».

Тут важна заўважыць, што пазней Талрыд Руліс перакладе такія быкаўскія творы, як «Ранак-світанак», «Воўчая зграя», «Атака сходу». Аповесці Быкава «Сотнікаў», «Абеліск», «Даждзь да святання» пад адной вокладкай — былі, дарчы, яго пятай перакладной кнігай з беларускай мовы.

— Быкавым я, можна сказаць, быў бласлаўлены ў перакладчыкі. Але высока цаню і шчырую дружбу, напрыклад, з Анатолем Кудравцом. Знаёмы з ім з 1968 года. Для мяне ён цікавы і як чалавек, і як літаратар. Сціплы, не любіць выступаць сябе. Гэта разам з ім я адкрыў для сябе, напрыклад, Кузьму Чорнага («Трэцяе пакаленне» Рыга, 1971 г.). Пры сустрэчах, перапісцы мы абмяркоўваем лепшыя творы беларускай літаратуры, вартыя перакладу. Анатоль Кудравец заахвочвае мінскіх таварышаў працаваць над перакладамі з латышкай мовы. А я тым хлопцам пасылаю спісы найбольш цікавых нашых твораў, арыгіналы.

Дарчы, у 1974 годзе паявіўся мой пераклад цікавай кнігі А. Кудраўца «Раданіца». Калі брэйся за работу над ёй, яна яшчэ не была выдадзена па-руску. Часам перакладчыкі чакаюць, пакуль аўтар сяюзнай рэспублікі надрукуецца па-руску. Па-першае, ім не трэба выбіраць: на ўсеагульную арэну, само сабой, выходзяць лепшыя творы нацыянальных літаратур. Па-другое, з-за невядання мовы арыгінала таварышы перакладаюць з рускай мовы. Я лічу, што пераклад з перакладу скажае арыгінал.

Тут яшчэ многае залежыць ад сумленнасці і таленавітасці перакладчыка, які рыхтуе кнігу па-руску. Чытаючы, напрыклад, Пташнікава ў перакладзе, у мяне было незразумелае адчуванне. Адно спрашчэнне стылю пісьменніка, думаю, можа сур'ёзна пашкодзіць уяўленню чытача аб арыгінале.

Кожны раз, калі я гутарыў з Талрыдам Рулісам, задумваўся пра тое, якую вялікую місію бярэ на сябе перакладчык. Тут трэба ўлічыць, што ў перадаваенай Латвіі ведалі, напрыклад, толькі некалькі вершаў Купалы і Коласа па-латышску. Беларускі-латышскія літаратурныя сувязі асабліва плённымі сталі ў 50—60-х гадах. Прачытайце, напрыклад, такія заўвагі Яна Судрабална, калі ён у 1969 годзе наведваў Мінск. Прыводжу яго словы, змешчаныя ў адным з нумароў «Літаратуры і мастацтва»: «Як усё змянілася тут! Проста казачна! А я ж помню яшчэ курныя, цёмныя хаты, дзе разам з людзьмі была жывёла. Якія ў вас цяпер шырокія вуліцы, як лёгка ў іх дыхаецца...» Я. Судрабалну трэба было пабыць на нашай зямлі, каб змяніць даўнія, застарэлыя ўяўленні пра беларускую зямлю.

А для многіх далёкае пада-

рожжа ў нашу рэспубліку з поспехам замняе беларуская кніга. Таму я і пытаюся ў Талрыда Руліса, якімі матывамі кіруецца ён у сваёй дзейнасці, перш чым перакладная кніга трапіць у выдавецкі план.

— Перакладчыку трэба быць заўсёды напачатку. І мне прыходзіцца быць не толькі літаратурным крытыкам, але і літэратуразнаўцам. А ў такім разе трэба мець яшчэ і прадбачлівасць. Хай не выглядае гэты пахвальбою, але ў свой час я ўзяўся за працу над такімі кнігамі, як «Тартак», «Раданіца», верачы ў тое, што іх аўтары будуць належна ацэнены не толькі ў сябе «дома», але і прадстануць перад ўсеагульным чытачом. Сёння я высока цаню прозу Адамчыка, Сіпакова, збіраюся яе перакладаць і светла веру, што гэтыя пісьменнікі — з вялікімі талентамі і магчымасцямі.

У сваёй рабоце імкнуся да сінтэтычнага перакладу. Да некаторых тэм беларускай літаратуры, напрыклад, латышскі чытач можа быць непрывычаны. Я не стараюся дагаджаць густам усіх, «аблягчаць» ці спрашчаць тэкст перакладу. Хай кожны чытач сам падумае, разбярэцца, дойдзе да ісціны.

Мяне напраквалі, напрыклад, за тое, што ў адной з кніг В. Быкава я нейкія стыльовыя нюансы, калі можна так сказаць, «русфікаваў». Але ж давайце прыгледзімся да арыгінала і прыйдзем да высновы, што стыль В. Быкава менш, што называецца, «беларускі», чым, скажам, стыль К. Чорнага. І вось гэтую асаблівасць я вылучыў у перакладзе.

Талрыд Руліс — новае моцнае звяно ў латышкай «кабойме» перакладчыкаў з беларускай мовы. Я маю на ўвазе тых, хто працаваў не з падрадкоўнікамі, а з арыгіналам. Гэта Юлій Ванга, Андрэс Веян, Чэслаў Кіндзул, Еранім Стулпан... Пытаюся ў Т. Руліса, хто са старэйшых перакладчыкаў меў на яго асаблівы ўплыў.

— На сёння мы можам гаварыць аб латышкай школе перакладу, дзе сумленнасць творчых работнікаў мяжуе з іх высокай патрабавальнасцю, шырокім дыяпазонам зацікаўленасці. Асаблівы клопат — гэта выхаванне маладых перакладчыкаў. Зараз яны перакладаюць з многіх моў народаў СССР. І з вялікім поспехам. Добрая перакладная кніга можа ісці тыражом у 200 тысяч экзэмпляраў. Гэта ў выключных выпадках. А вось — «норма»: двойным тыражом (30 тысяч паасобнікаў) выйшлі кнігі Чорнага, Кудраўца, Пташнікава, Мальдзіса... І трэба добра было пашукаць, каб потым знайсці якую-небудзь з іх у кнігарнях.

Так вось, пра сучасную латышскую школу перакладу. Заснавальнікам яе беларускага «аддзялення» трэба лічыць Юлія Ванга. Ён пераклаў «Беларускія народныя казкі», «Дрыгву», «Людзі на балоце» і «Плоды навальніцы», «Птушкі і пнёзды». Ён жа і цудоўны перакладчык беларускай лірыкі. Узровень яго перакладчыцкай работы вельмі высокі, і нам, яго наступнікам, проста немагчыма працаваць горш.

Кожная новая добрая і добра перакладзеная кніга дабаўляе нейкую крупінку не толькі да ўласнага вопыту, майстэрства. Яна становіцца своеасаблівым каталізітарам для роднай літаратуры, яна ўзбуджае думку на новыя творчыя імпульсы. Таму я поўнасьцю згаджаюся з выслоўем, што творчая работа пад назвай «пераклад» — гэта адна з музэў, і адносіцца да перакладу трэба як да высокага мастацтва.

Відаць, чытачу будзе цікава пазнаёміцца з некаторымі штрыхамі біяграфіі Талрыда Карлавіча. Нарадзіўся ён 29 снежня 1940 года ў Вентспілсе. Бацька яго — з сялян — працаваў партвым рабочым. Вучыўся Т. Руліс ва ўніверсітэце, служыў у арміі, працаваў адказным сакратаром раённай

«Іслач», верасень... В. КАЗАКЕВІЧ (Масква), М. РУДКОЎСКІ, В. ЗУЕНАК, П. КОШАЛЬ (Масква).

Г. НАРМАТАВА (Узбекістан), А. КАНДРУСЕВІЧ, Н. НАРМАТАУ (Узбекістан), Т. РУЛІС (Латвія).

О. МІЦКЕВІЧУТЭ, Э. ЛЕГУТЭ, (Літва) і В. АДАМЧЫК.
Фота Ул. КРУКА.

газеты, карэктарам у галоўнай рэдакцыі энцыклапедыі, рэдактарам рэдакцыі мастацкай перакладчыцкай літаратуры ў выдавецтве «Літэра» («Полымя»). Перакладае з рускай, украінскай, польскай, літвыскай, англійскай моў. Але...

— Беларуская літаратура — мая асабліва любімая. Да 50-годдзя першага выдання выйшаў «Салавей» З. Бядулі з маім пасляслоўем. Падрыхтаваў свае асаблівыя падарункі латышскаму чытачу — «На імперыялістычнай вайне» і «Віленскія камунары» М. Гарэцкага. У 1921 годзе Максім Гарэцкі жыў у Латвіі, чытаў лекцыі на беларускіх настаўніцкіх курсах у Даўгапілсе. У Латвіі ён напісаў і некалькі драматычных абразкоў.

Затым былі «Плач перапёлкі» І. Чыгрынава. Да стагоддзя з дня нараджэння Я. Коласа пераклаў трылогію «На ростанях». Выдадзена «Дзікае паляванне караля Стаха» і гатовая — у шэфляндзе — «Хрыстос прызямліўся ў Геродні» У. Караткевіча. Могуць падумаць, што мае зацікаўленні надта палярныя: класіка і новыя творы беларускай літаратуры. Што

зробіш: трэба навірстваць, зрабіць тое, што не паспелі ці не змаглі зрабіць нашы перакладчыкі раней. Галоўнае — каб не прайсці міма! Азіямленне латышкага чытача з класікай беларускай літаратуры пакажа яму, на чым стаіць сённяшняя літаратура брацкага народа, дзе яе вытокі, каранні, у чым яна дасягнула ці пераўзышла ранейшыя нацыянальныя культурныя здабыткі. Увогуле, мне да 2000 года работы па прапагандзе беларускай літэры, — усміхаецца Талрыд Руліс.

Эскізна называю яшчэ адну асаблівасць беларускай школы перакладу ў Латвіі, адроджаную Т. Рулісам. Да яго перакладалі ў асноўным людзі, паходжаннем сваім звязаныя з Латгалі, з латышка-беларускага сумежжа. У каго беларускае слова было, як кажуць, на слыху (нездарма слова «сабрыс» перакладаецца, як «сусед»). Нашу песню, нашу мову чулі ў сваіх ваколіцах жывою Еранім Стулпан і Юлій Ванга, Андрыс Веян і Язэп Османіс... Талрыд Руліс, як, напрыклад, і Мірдза Абала, прышчалілі беларускую мову нанова. Зараз Талрыд сваім бездакорным ва-

лоданнем мовай Коласа і Чорнага, Гарэцкага і Караткевіча можа прысароміць таго-сяго нашага месчачкоўца або выпускніка журфака.

Талрыд Руліс як перакладчык — чалавек асаблівы. І ў першую чаргу таму, што ён — максімаліст. Такая рыса характару вызначае ахвярнага, апантанага работніка, які не ідзе на кампрамісы, не дазваляе сабе быць флюгерам надзённай выгоды.

І вось галоўнае, надзённае запытанне. Беларусь мае Талрыда Руліса. А ці мае Талрыд Руліс Беларусь? Што робіць Саюз пісьменнікаў для падтрымкі такіх самаадданных і такіх перспектывных перакладчыкаў? Ці курыруе іх, а прасцей — ці дапамагае набыць літаратуру, даведачнікі, слоўнікі, ці запрасіць падарожнічаць, панаглядзець, панадыхацца водарам бароў, пушчаў, песняў, жывога народнага вымаўлення? Хіба 10 дзён у «Іслачы» кампенсуюць наш доўг?

У «Братэрстве-88» Т. Руліс робіць такі напрок: «Прыкра і тое, што на Беларусі з латышкай літаратуры амаль нічога не выдаецца, не надта дбаюць пра прэстыж нашай літаратуры». Тут можна паспрачацца з Рулісам. І ўсё ж...

Пад час нядаўняга наведання Рыгі я аглядаў выстаўку «Беларусы ў Латвіі». Сярод кніг нашых аўтараў, перакладзеных на латышскую мову ў астатні час, ляжала на вітрыне навінка — аповесць «Восень пасярод вясны» Адама Мальдзіса. Самая «свежая» работа Талрыда Руліса. А налета яму споўніцца ўсяго толькі 50. Як ён сам дэкларуе: «Перакладчык — расліна шматгадовая». Будзем спадзявацца, што яму і нам хопіць узаемнай любові яшчэ на многія леты.

Сяргей ПАНІЗНІК, намеснік старшын бюро секцыі мастацкага перакладу і літаратурных узаемасувязей СП БССР.

І падалі вы ад знямогі.
Як свечкі, гарэлі ў агні.

Не раз наступалі падкоўкі
На міны. Сляпіла зямля.
З якога металу іголки
Сшывалі вас, боты, пасля.

І радасць, і гора дзялілі
З салдатам, пакулі ён жывы...
У дзверы рэйхстага ў Берліне
Абцасам пастукалі вы!

Дуб

Яму равесніка не знойдзе даль.
Дня нараджэння невядома дата.
Яго галіны-рукі, нібы сталь,
А тулава, як той бурдзюк напята.

Карэнне ўглыб зямлі пайшло. Змагчы
Такога нельга. Марная трыога.
Дзяцей, унукаў, праўнукаў злічы!
Іх — як у майго дзеда векавога.

Вякамі ўдаль з пагорка ён глядзіць
Папераджальна, горда, незалежна.
Ён бачыў часу боль (яшчэ баліць!),
Нібы ў гарах старажавая вежа.

Асеція, тваю ён бачыў кроў, —
Тваіх сыноў, — лілася тут калісьці.
Сляды тых бітваў з даўнішніх вякоў
На цэле зрубаваным запякліся.

Жывой скалой узняўся над былым.
Яму не страшна буры завыванне.
І пераходзяць з веку ў век аб ім
Бясмертныя легенды і паданні.

Крыніцы Асеціі

Я вас, крышталёвых і зіхоткіх,
Душэўным саграю святлом.
Цалуе ветрык вас пяхотна,
Салодка пахнеце сяном.

Ля вас сцяжынка абаўецца.
Журчанне ваша — спеў без слоў.
Вы супакойваеце сэрца
Таму, хто доўгі шлях прайшоў.

Вас сонца з вышыні прыкмеціць,
Праменнем высвеціць наскрозь.
А ноччу вам гарэза-месяц
Нібы падміргае з нябёс.

Вы радасць, смех свой распляскалі.
Аб чым ваш спеў? — Скажыце мне.
Каб вы ў радках маіх журчалі
Аб горнай, мілай старане!

З асецінскай. Пераклаў
Юрась СВІРКА.

Аляксандр ПУХАТЫ

Маналог зямлі

Планета я, ад сонца адарвалася.
Тысячагоддзе я ў агні была.
Жыццё на мне — адзінае! — стваралася.
Дыханне чалавеку я дала.

Стварыў мяне не бóg. Не падалося.
Трымаюся, ды не на трох кітах.
Мой светлы дзень залежыць не ад лёсу.
Не з гліны я. Нязведаны мой шлях.

І сонца не шкадуе мне праменняў.
А месяц круглы, як свяцільнік мой.
Ён на мяне глядзіць штоноч нязменна
Вачыма зор — агністасцю сваёй.

Я жоўтая, і шэрая, і чорная.
Мільёны год мне, але ж я ў красе.
Дзяцей не злічыш (драгоее кожнае!),
І падуладны мне яны ўсе.

Сваіх дзяцей люблю, не выдзяляю,
Дзялю пароўну ласку ім сваю.
І як з малымі з ім не гуляю,
Жыццё дарма нікому не даю.

Цяжкая ў мяне ноша, не прарокава,
Але цяжэй яшчэ таму мне жыць,
Што дзеці мяне любяць неаднолькава,
Таму і сэрца так за іх баліць.

Пароўну ўсім даю свой хлеб надзённы,
Хто працу любіць шчодрою душой.
І аднаго прашу, каб дзеці родныя
Любілі і цанілі клопат мой.

Баліць, калі мяне хто папракае,
А бачу, зло, каварства, здраду, здзек
Сярод людзей. Далёка ім да раю.
І гэта мяне мучае спрадвек.

Я патрабую ад дзяцей шчаслівых,
Не прыніжайце вы Зямлі старой.
І не давайце клятваў мне хлуслівых,
І марна не клянцесьце вы мной!

Салдацкія боты

Вам, кірзавым, не да спачыну.
Вайна ацаніла ваш крок.
Ішлі па гарах, па далінах,
Мясцілі і снег і пясок.

Пазналіся з доляй цяжкаю:
Хадзіла зямля хадуню.
Улетку вы пахлі травою,
Зімою — пажарам, агнём.

Вы мерзлі. Салдацкія ногі
Калелі ў марозныя дні.

Ідзе перабудова, усталёўваецца публічнасць. У друку часта сустракаем матэрыялы, якія раскрываюць сутнасць, вытокі і прычыны розных негатывных з'яў у грамадска-палітычным жыцці, паказваюць канкрэтныя ініцыятары і выканаўцы супрацьзаконных дзеянняў і іх ахвяр. Засталіся ў памяці мінулагоднія публікацыі ў газеце «Звязда», у якіх закрэслена грамадская пазіцыя літаратурнага крытыка В. Барысенкі. Нядаўна пра іх нагадаў Віктар Каваленка ў лісце «Дзе віна, дзе бяда...» у рэдакцыю штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» (1 верасня г. г.).

Не маю намеру ўключыцца ў журналісцкае і навуковае расследаванне дзейнасці акадэміка В. Барысенкі, якое вядуць

выказанія ў закрытай рэцэнзіі В. Барысенкі, былі агульнапрынятымі ў друку 30-х гадоў і адлюстравалі афіцыйную лінію савецкіх і партыйных органаў. Адсюль: навошта дакараць В. Барысенку ў нападках на Д. Прышчэпава і А. Баліцкага, калі тыя «былі ўжо даўно арыштаваны» і іх «прозвішчы хаяліся ва ўсім друку». Дык — біляжачага! Ці сказаць інакш: працуй на рэпрэсіўную машыну.

Сёння мы ведаем, што значыла такая агульнапрынятая, аднагалосная ў 30-я гады. Але ж і ў нястайскі, нядаўні час лёгка знаходзіліся ахвотнікі ад «калектыву», «грамадскасці», якія на каманду або толькі

Водгукі, палеміка

Жыццё пражыць...

карэспандэнт А. Лукашук і дырэктар Інстытута літаратуры АН БССР В. Каваленка. Не стаўлю пад сумненне галоўны вывад ліста В. Каваленкі: «І ўсё ж тое станоўчае і карыснае, што было зроблена В. Барысенкам для развіцця беларускай літаратуры, беларускага літаратуразнаўства і крытыкі, не павінна быць забыта ці закрэслена, нават калі мы пры гэтым справядліва асуджаем яго памылкі».

Можна зразумець аўтара ліста, які імкнецца хоць бы часткова адвесці абвінавачанні, выстаўленыя В. Барысенку ў газетных публікацыях. Мэта сапраўды гуманная, прадыктаваная не карыслівымі разлікамі, а маральным абавязкам перад памяццю старэйшага калегі.

Насцярожваюць спосаб доказу, логіка выкладу. З пунктуальнасцю адваката В. Каваленка прасочвае акалічнасці «справы», каб зрабіць заключэнне, што неаб'ектыўная рэцэнзія В. Барысенкі на хрэстаматыю «Чырвоная змена» — не асноўная прычына рэпрэсій супраць яе аўтараў І. Мазура і М. Калінічэнкі. Асаблівы націск робіцца на тое, што В. Барысенка не першы даў несправядлівую ацэнку гэтай кнізе: «...В. Барысенка быў, прынамсі, трэцяй, а не першай асобай у шэрагу ганіцеляў аўтараў хрэстаматыі «Чырвоная змена». Вось як прафесійна, у стылі крмінальнага кодэксу, фармулюе В. Каваленка адзін з важкіх аргументаў невінаватасці В. Барысенкі ў «трагічным лёсе канкрэтных людзей»: «Прынамсі, адкрытых заклікаў да справы з кім-небудзь у рэцэнзіі няма». Ну і што? У 30-я гады даволі было «паставіць» кампрамат, а ўжо адпаведныя органы ўмелі самі і «заклікаць», і «расправіцца».

Наогул, у лісце В. Каваленкі праходзіць думка, што віна нібыта ўжо і не віна, калі яна агульная, раствараная ў масе, схаваная ў ёй. Тым больш, калі гэтая віна — усяго толькі вынік рэалізацыі афіцыйнай устаноўкі. Такое меркаванне выкарыстоўваецца як апраўдальны момант: «...погляды і ацэнкі,

намёк зверху ці збоку дружным падманнем рукі вырашала чалавечы лёс...»

В. Каваленка піша, што ў эпоху рэпрэсій «немагчымай стала і сумленна ацэнка сучасных падзей». Гэта не так. І тады былі Людзі. Дзякуючы ім, іх мужным паводзінам, іх праўдзвым ацэнкам і сведчанням, цяпер мы можам з большай дакладнасцю ўявіць той страшэнны перыяд нашай гісторыі.

Для абароны В. Барысенкі аўтар ліста звяртаецца да літаратурных аўтарытэтаў — залучае выказанне Б. Сарнова: «У рэшце рэшт важна не тое, якім ты быў сорака, ці трыццаць, ці дваццаць, і нават дзесяць гадоў назад. Важна, які ты цяпер». Мусяць жа, не. Важна і тое, каб праз 40—30—20—10 гадоў чалавек мог азірнуцца на свае словы і ўчынкi з чыстым сумленнем.

Аўтар ліста ў рэдакцыю «ЛіМа» сведчыць, што В. Барысенка «з вялікай радасцю ўспрыняў ідэі XX з'езда КПСС, шчыра вітаў усе перамены ў эканамічным, сацыяльным і культурным жыцці краіны і — што самае галоўнае — сам працаваў мэтанакіравана ў духу новага часу». Што ж, гэтай характарыстыцы нельга не верыць. І ўсё ж галоўная лінія паводзін вучонага — прыстасавальніцтва, хісткасць навуковых пазіцый — відаць, не зазнала істотных змен. Бо і пасля XX з'езда, як адзначаецца ў лісце, В. Барысенка «незаслужана асуджаў некаторыя творы В. Быкава, выступаў з нападкамi ў ходзе афіцыйна развязанай кампаніі супраць рамана Б. Пастарнака «Доктар Жывага», як і многія тагачасныя крытыкі і пісьменнікі» (падкрэслена мною. — А. К.).

Ліст В. Каваленкі дае яскравыя штрыхі да партрэта навукоўца перыяду рэпрэсій і застою, паказвае яго маральнае аблічча і жыццёвыя прынцыпы. У гэтым перш за ўсё каштоўнасць публікацыі, асабліва для навуковай моладзі, студэнцтва. Шкада толькі, што гэты актуальны допіс змешчаны ў самым канцы тыднёвіка.

Алесь КАЎРУС.

Сяргей ГРАХОУСКИ

КРУГАЗВАРОТ

Быў загнаны, як у пастку,
Я ў глухую цішыню,
А цяпер душы хоць частку
аднадумцам адчыню.

Прарочыя сны

Не абратил ли Бог мудрость мира
сего в безумие?
Першае пасланне карыфянам
святога апостала Паўла.

Прыходзяць сны пачварныя, як здані,
То падаю, то на крыжы вішу,
Як толькі ў вокнах заснее ранне,
Што значыць гэты сон, я варажу.

І нарастае кожны дзень трывога,
А часам на сьце самога злосьць,
Што не лічыў ніколі Богам Бога,
А ён усё ж, магчыма, недзе ёсць.

Не Саваоф з сивою барадою,
І не Ілля, разгневаны прарок,
А нехта ж правіць шчасцем і бядою,
Узносіць і карае незнарок.

Ён даў усё, што трэба чалавеку, —
Жыццё, і мудрасць, і любоў навек,
Вёў праведнікаў у Карыф і ў Меку,
Пакуль не збіўся з тэропу чалавек,

І, выраваўшыся з боскае улады,
Цягнуў пакуты на сваім гарбе,
А хіжы кат спакойны быў і рады,
Што мог караць мудрэйшых за сябе.

Штодня таемна гінулі ахвяры,
Жывых паскручвалі ў баранні рог,
А праведнікаў ад крывавай кары
Не ўратавалі ні Закон, ні Бог.

За мною ўслед хадзіла пакаранне,
Знаходзіла і гнула ўсё часцей.
Мне лёс наканавы выпрабаванне,
Каб стаць пасля чысцілішча чысцей.

У сны прарочыя я веру і не веру,
Але ратунку мне ад іх няма.
Я не баюся ні агню, ні звера,
Каб толькі не прыснілася турма.

Мана

Хавалі праўду ад народа
За непрыступную сцяну.
Была тады такая мода:
За праўду выдаваць ману.

Хлусілі з рання і да рання
Пісцы і дыктары штодня.
За паслушэнства і старанне
Карміла іх бяздумная хлусня.

Кругавая абарона

Чыноўніцтва займае абарону,
Трымае і тылы, і правы фланг.
Падтрымку мае ў шэфі і ў патрона,
Бо выбілася ў адпаведны ранг.

Гудзе наменклатурнае дваранства,
Мяне крэслы, шылды, адрасы,
Бо ў кожнага — надзейнае падданства
З гарантыяй на доўгія часы.

Чыноўнікі прыварак да зарплаты
Умеюць нават з ялаўкі даць.
Як Ванька-ўстанька, чынадрал заўзяты,
Куды ні кінеш — ён ізноў стаць.

Усё спустошыў — поле і прылаўкі,
А сам сабе дабро абяруч гроб...

Прыстойны папрасіўся б у адстаўку,
Або пусціў бы нават кулю ў лоб.

Але здавацца чынадрал не хоча,
Гатовы аж да скону кіраваць,
І, бессаромна глядзячы ў вочы,
Усіх пусціць па свеце жабраваць.

Закон

Дзе больш за ўсё патронаў і гармат,
Клапоцяцца не аб жыцці, а сконе.
Там, дзе законаў вельмі шмат,
Найбольш бывае беззаконня.
Закон павінен быць для ўсіх адзін,
На ўсе часы, узросты, пакаленні:
Калі ты Чалавек, калі Грамадзянін,
Павінен мець сумленнае Сумленне.

Раць

Ахвочыя да ўзнагародаў
Усё, што маглі, здабылі,
Мацуючы «дружбу народаў»,
Так дружна яе прапілі.

Падводзілі смела аснову
Дэ ўласных высноў і сістэм,
Адзіную сцвердзілі мову,
Таму, як нямыя, жывем.

Забыліся роднае слова,
Не ўспомнім, як маці завуць,
Забілі нам глупствам галовы,
Што цяжка набок павярнуць.

дрыжаць... Чагосці хвалююся... А
мне здавалася, што я лёгка выйшаў з
гульні... Будзеце пісаць, майго про-
звішча не называйце... Я нічога не
баюся... Але я не хачу ва ўсёй гэтай
гісторыі быць...»

Галіна ПАЎЛАВА, медсястра:

«Кожны дзень я сабе там гавары-
ла: «Дурніца ж я, дурніца. Навошта
гэта зрабіла?» Асабліва ўначы з'яў-
ляліся такія думкі, калі не працавала,
а ўдзень былі іншыя — як усім па-
магчы! Яны ляжалі маленькія... Ра-

Гісторыя гэтай вайны яшчэ не напісана. Мы ведаем пра яе роўна столькі, колькі нам можна ведаць, каб не ўбачыць сябе такімі, якія мы ёсць. Але ў гэтай вайне ёсць сведкі. Тысячы сведак. І яны хочуць быць пачутымі раней, чым іх прыдумаюць такімі, якімі яны будуць зручным і зноў камусьці для нечага патрэбным. Яны хочуць быць патрэбнымі праўдзе, якую ўжо не схаваеш у цынкавых трунах ад мацярок, жонак, сыноў, усіх нас. Яны розныя, рознае яны пабачылі і рознае перажылі. Адна хочучы звацца героямі. Другія не ведаюць, хто яны. Трэція ў адца — хто яны! Нам трэба зразумець усіх, бо яны нашы дзеці, мужы, браты.

Не кажыце, што вы не былі на гэтай вайне. Няпраўда! Мы ўсе вярнуліся адтуль...

Томас Н., сяржант, камандзір узвода:

«Як у сне... Як быццам я недзе гэта глядзеў... У нейкім фільме... Такое цяпер адчуванне, што нікога не забіваў...»

Сам паехаў. Папрасіўся добраахвотна. Хацеў выпрабаваць сябе, на што я здольны. У мяне вялікае «я». Вучыўся ў інстытуце, там сябе не пакажаш. Не ўведаеш, хто ты. Хацеў стаць героем, шукаў выпадку стаць героем. Пайшоў з другога курса. Кажуць: мужчынская вайна... Хлапечая вайна... Вявалі адны хлапчукі... Нядаўнія дзесяцікласнікі... Для нас гэта, як гульні. Вельмі важным было тваё самалюбства. Твой гонар. Змагу ці не змагу. Ён змог. А я? Мы гэтым былі захоплены, а не палітыкай. Я з дзяцінства рыхтаваў сябе да якіхсьці выпрабаванняў. Джэк Лондан — мой любімы пісьменнік. Сапраўдны мужчына павінен быць дужым. Дужымі становяцца на вайне. Мая дзяўчына адгаворвала мяне: «Уяві сабе, каб нешта такое сказаў Бунін ці Мандэльштам?» З сяброў ніхто мяне не зразумеў. Хто ажаніўся. Хто ўсходняй філасофіяй захапіўся. Хто — ёгай. Адзін я — на вайну.

...Уверсе выгаралыя на сонцы горы... Унізе дзяўчынка сварыцца на казу... Жанчына вешае бялізну... Як у нас на Каўказе... Нават расчараваны... Уначы — стрэл у наша вогнішча: падняў чайнік, пад чайнікам куля. У пераходах — смага. Пакутлівая і ўнізіцельная. Рот сушыць, нельга сабраць слінку, каб пракаўтнуць. Здаецца, у цябе повен рот пяску. Лізлі расу, глыталі ўласны пот... Мне жыць трэба. Я жыць хачу! Злавіў чарапаху. Вострым каменьчыкам праткнуў горла. Піў кроў чарапахі. Іншыя не маглі. Ніхто не мог.

Зразумеў, што здольны забіваць. У руках — зброя. У першым баі бачыў, як у сяго-таго бывае шок. Трацяць прытомнасць. Некаторых ванітуе нават пры згадцы, як яны забівалі. Разрываюцца чалавечыя мазгі... Па чалавечым твары цячэ чалавечая вока... Я вытрымліваў! Быў сярод нас паліўнічы, хваліўся, што да арміі забіваў зайцоў, валіў дзікоў. Дык вось яго заўсёды ванітавала. Чалавека забіць ад-

«Яны вяртаем ся адтуль...»

Святлана Алексіевіч

Старонкі з кнігі «ЦЫНКАВЫЯ ХЛОПЧЫКІ» — маналогі тых, хто прайшоў Афганістан

но, жывёліну — другое. У баі робішся драўляным... Халодны розум... Разлік... Матэматыка... Мой аўтамат — мае жыццё... Аўтамат прырастае да цела... Як яшчэ адна рука... Я любіў яго... Цалаваў...

Там была партызанская вайна, вялікія баі — рэдкасць. Заўсёды: ты і ён. Робішся чуйным, як рысыня. Пусціў чаргу — ён сеў. Чакаеш. Хто цяпер? Яшчэ не пачуў стрэлу, а ўжо адчуў, як праляцела куля. Ад каменя да каменя паўзеш... Затойваешся... Гонішся за ім... Як паліўнічы... Увесь — спружына... Не дыхаеш... Ловіш нейкае імгненне... Калі б сышліся, мог бы забіць прыкладам... Забіваеш — адчуваеш, што ты жывеш! Я — зноў жывы! Радасці забіць чалавека няма. Забіваеш, каб вярнуцца дадому.

Забітыя розныя. Аднолькавых няма... Ляжаць у радзе... У вадзе штосьці адбываецца з мёртвым тварам. Нейкая ўсмешка ва ўсіх. Пасля дажджу яны ляжаць чыстыя. Вымытыя. Можна падумаць, што радасныя. Без вады, у пыле смерць больш агоняная. Форма на ім новенькая, а замест галавы сухі чырвоны ліст... Раздавіла, растружыла, як яшчарку. Але ж я жывы! Сядзіць пад сцяной... Ля хаты... Побач архі колатыя... Пэўна, еў... З расплюшчанымі вачамі... Не было каму закрыць... Пасля смерці... Дзесяць-пятнаццаць хвілін... Можна закрыць вочы... Пасля нельга...

Раніцай ідзеш на зарадку. Штангай займаўся. Думалі аб форме. Не высылаліся, праўда. Вошы, асабліва зімой. Матрацы дустам абсыпалі.

Боязь смерці я зведаў дома. Вярнуўся, у мяне нарадзіўся сын. Страх: калі я памру, мой сын будзе расці без мяне. Сем-восем куль запомніў... Маглі, як мы казалі, адправіць мяне да «верхніх людзей»... Прайшлі міма. Нават такое адчуванне, што не дагуляў... Не даваўся... Як ва ўдачлівага паліўнічага... Хутка скончылася...

Віны на мне няма, кашмараў не баюся. Заўсёды выбіраў сумленны падьянак: ён і я. Калі ўбачыў, як б'юць палоннага... Б'юць удвух... А ён звязаны... Ляжыць, як ануча... Я іх разгагнаў, не даў біць... Такімі пагарджаў... Бярэ аўтамат і страляе ў арла... Па мордзе аднаму заехаў... Птушку — за што? Што яна яму зрабіла?

Родныя распытвалі:

— Як там?

— Ды так. Выбачайце. Пасля раскажу.

Скончыў інстытут, працую інжынерам. Успамінаць няма ахвоты. Хоць я не ведаю, што будзе з намі, з пакаленнем, якое выжыла. Упершыню так выгаварыўся... Як у цягніку... Сышліся незнаёмыя людзі, пагаманілі і выйшлі на розных станцыях... Рукі ў мяне

ны страшныя... Мяне калаціла, навошта такія кулі? Хто іх прыдумаў? Хіба чалавек іх прыдумаў? Уваходная дзірачка — маленькая, а ўсярадзіне кішкі, печань, селязёнка — усё пасечана, парвана. Мала забіць, параніць, трэба яшчэ так пакутаваць. Яны крычалі: «Мама!» Калі баліць... Калі страшна... Іншых імён я не чула...

...Я хацела паехаць з Ленінграда, на год-другі, але паехаць. Памёрла дзіця, пасля памёр муж. Нішто не трымала мяне ў гэтым горадзе, усё нагадвала, гнала прэч. Там бы з ім сустракаліся... Тут першы раз пацалаваліся... У гэтым раддоме я раджала...

Выклікаў мяне галоўурач:

— Паедзеце ў Афганістан?

— Паеду...

Мне трэба было бачыць, што іншым горш, чым мне. І я гэта ўбачыла. Вайна, нам казалі, справядлівая, мы памагам афганскаму народу скончыць з феадалізмам і пабудаваць светлае сацыялістычнае грамадства. Пра тое, што нашы хлопчыкі гінуць, неяк замоўчалася, мы зразумелі так, што там шмат інфекцыйных захворванняў — малярыя, брушны тыф, гепатыт. Васьмідзесяць год... Пачатак... Прыляцелі ў Кабул... Пад шпіталь аддалі англійскія канюшні. Нічога няма... Адзін шпрыц на ўсіх...

На шлях крыжавы азірнуцца,
Падумаць, куды нам ісці,
А з нас бессаромна смяюцца
Дарадцы ў салодкім жыцці.

Яны ў акіяне не тонуць,
Яны і ў агні не гараць,
Адлітыя, быццам з бетону, —
Чыноўная дужая раць.

За ўсе яны ўсе галасуюць,
Спяшаюцца першымі ў строй,
А ледзь небяспеку пачуюць,
Адзін за другога — гарой.

Складаюць праекты законаў,
Інструкцыі, крутых пастаноў,
І мараш: з вусамі іконы
Развесіць на сценах ізноў...

Падбіліся іхнія коні,
Пастаўлена служба на кон,
Вяршылі яны беззаконне,
Ды ёсць і над імі Закон.

Калі ж перамогчы чынушы, —
Жалезабетонная раць,
Атруцяць паветра і душы,
І ў полымі самі згараць.

Раны кепска чагойваюцца — ма-
ла кіслароду. Памагала сонца. Зыр-
кае сонца забівае мікробы. Першых
параненых убачыла ў бядзіне і ботах.
Без піжам. Піжамы на іх паявіліся не
хутка. Тапачкі таксама. І коўдры...

Увесь сакавік тут жа, ля палатак,
скідавалі адрэзаныя рукі, ногі, рэшткі
нашых салдат, афіцэраў. Астанкі так-
сама. Труны ляжалі паўголыя, з вы-
калатымі вачамі, з выразанымі зорка-
мі на спінах і жыватах... Раней у кіно
пра грамадзянскую вайну такое бачы-
ла. Цынкавых трун яшчэ не было.
Яшчэ не нарыхтавалі. Так ляжалі...

Тут пачалі пакрысе задумацца:
хто ж мы? Нашы сумненні не пада-
баліся. Тапачак, піжам не было, а ўжо
развешвалі прывезеныя лозунгі, за-
клікі, плакаты. На фоне лозунгаў —
худыя, тужлівыя твары нашых хлоп-
чыкаў. Яны засталіся ў маёй свядо-
масці так назаўсёды. Два разы на ты-
дзень — палітвучоба. Нас вучылі
ўвесь час: святы абавязак, гра-
ніца павінна быць на замку. Самая
непрыемная рэч у арміі — даносчыц-
тва. Начальнік загадвае даносіць. Па
кожнай дробязі. На кожнага паранена-
га, хворага. Гэта называецца: ведаць
настрой... Армія павінна быць здоро-
вая... Налезала «стукач» на ўсіх.
Шкадаваць нельга было. Але мы шка-
давалі. На літасці там усё і трымала-
ся...

Ратаваць, памагаць, любіць. Дзеля
гэтага мы ехалі. Мінае нейкі час, і я
лаўлю сябе на думцы, што ненавіджу.
Ненавіджу гэты мяккі і лёгкі пясок,
пякучы, бы агонь. Ненавіджу гэтыя
горы. Ненавіджу гэтыя нізкарослыя
кішлякі, з якіх у любы момант мо-
гуць стрэліць. Ненавіджу выпадкова-
га афганца, які нясе кошык з ды-
нямі, ці таго, што стаіць ля свайго до-
ма. Яшчэ невядома, дзе яны былі гэ-
тай ноччу? Забілі знаёмага афіцэра,
які нядаўна лячыўся ў шпіталі... Вы-
разалі дзве палаткі салдат... У другім
месцы была атручана вада... Нехта
падняў прыгожую запальнічку, яна
разарвалася ў руках... Гэта ж усё на-
шы хлопчыкі гінулі... Свае хлопчыкі...
Трэба гэта зразумець... Мы не гор-
шыя і не лепшыя за вас... Тых, хто
там не былі... Мы такія ж, як і вы...
Але вы не бачылі абгарэлага чалаве-
ка... Твару няма... Вачэй няма... Цела
няма... Нешта зморшчанае, пакрытае
жоўтай карою — лімфатычнай вадка-
сцю... Не крык, а рык з-пад гэтай ска-
рынкі...

Там жылі нянавісцю, выкывалі ня-
навісцю. А пачуццё віны? Яно прый-
шло не там, а тут, калі я ўжо збоку
паглядзеў на гэта. За аднаго нашага
забітага мы забівалі цэлы кішляк.
Там мне гэта здавалася справядліва-
сцю, тут я жажнулася, успомніўшы
маленькую дзяўчынку, што ляжала ў

І бедную люблю

Россия, нищая Россия,
Мне избы серые твои,
Твои мне песни ветровые —
Как слезы первые любви.

А. Блок.

Лічылі ў нас калісьці бедняка
Найлепшым і надзейным чалавекам,
Бо да каляд канчалася мукі,
Хоць ён не быў ні зломкам, ні калекам.

Меў і надзел, і ладны меў гарод,
Раджаліся і падрасці дзеці,
А ён амаль што круглы год
Змагаўся з «багацеямі» ў камбедзе.

На кожным сходзе ў дзве рукі
Галасаваў і верыў шчыра,
Што ўсе сараднікі і «кулакі»
Адразу раскулачацца ў Сібіры.

Усіх зраўнялі. Вымерла сяло,
І верылі, што так яно і трэба,
Бо ў бедняка, як колісь не было,
Так і цяпер не выстарчае хлеба.

Няўжо рабілі ўсё дзеля таго,
Каб засядаць на сходах і ў савеце,
Каб найхутчэй усе да аднаго
Зрабіліся бяднейшымі на свеце?

Збяднелі ўсе, але яшчэ не ўсе
Жадны капейцы і кавалку хлеба.
Кагорта сытых свой «цяжар» нясе,
Бо мае ўсё, што трэба і не трэба.

Я знаю ўсе памылкі і прамашкі,
Што бессаромна нішчылі зямлю...
Багатую яе любіць не цяжка,
А я пакутую і бедную люблю.

Кругазварот

Выкрэсліваю адрасы і тэлефоны,
Бо ў чорных рамках прозвішчы сяброў,
Таму дагэтуль клопат мой штодзённы —
Іх памятаць, пакуль пульсуе кроў.

Я з імі раюся і гавару часамі,
Да тэлефона цягнуцца рука.
Яны зніклі ўслед за галасамі,
Але бяжыць, бяжыць жыццё рака.

І ў поцемках на скрэманай старонцы,
Як гаспадар наступных дзён,
Хлапчук у джынсах і ў «варонцы»
Запісвае дзяўчынку тэлефон.

Ім жыць і жыць, шчаслівей і складаней
Гарачым летам, сцюжнаю зімой,
І не зважаць на нашы развітванні,
Калі сябры закрэсліць адрас мой.

Маўчанне

Крычу, нібыта з-пад вады,
А голасы ніхто не чуе.
Хутчэй адбіцца ад бяды
І ад усіх пакут хачу я.

Мая бяда — мне паўбяды,
Калі у жорну ўсе імчацца.
Крычу, але і праз геды
Да літасці не дакрычацца.

Б'е за стыхіяю стыхія
І меціць чорнай воспай мор,
Але маўчаць, маўчаць глухія
І не крапае іх дакор.

Каторы год крычу, крычу я,
Малю ратунку для жытых.
Ніхто пакутнікаў не чуе,
Напэўна, ўжо спісалі іх.

Іх труціць дождж, вада і вецер,
Смерць прытаілася ў раллі.
Крычу: «Ратуйце! Каб хоць дзеці
Сваіх бацькоў перажылі!»

Адзінота

Выйду ў жэтае поле на захадзе сонца,
З адзінокае дзічкі апалі лісты,
Павуціны пльвучу і трымцяць валаконцы,
На самоце і вечар здаецца пусты, —

Не чуць ні запознавай птушкі, ні гуку,
Не віду ў наваколлі жывое душы.
Спаścіваю штодня спусташэння навуку,
І ад страху паўзуць па спіне мурашы.

Як пракляцця, баюся нямой адзіноты,
Безгалосся, бязгучча, застылай цішы.
З адзінокае дзічкі расінкі, як ноты,
На лятэ дакрануцца глыбіння душы.

І яна затрымціць ад салодкага болю,
Ад надзеі дажыць да шчаслівых гадзін,
Прычакае на змярканні Венеру над
полям
І адчуць, што на свеце і я не адзін.

пыле без рук, без ног... Як зламаныя
лялька... А мы яшчэ здзіўляліся, што
яны нас не любяць. Яны ляжалі ў на-
шым шпіталі... Дашч жанчыне ледзі, а
яна не глядзіць на цябе. Яна табе ні-
колі не ўсміхнецца. Гэта нават крыў-
дзіла. Там крыўдзіла, тут — не. Тут
ты ўжо нармальны чалавек. Да цябе
вярнуліся ўсе пачуцці.

Прафесія ў мяне добрая — рата-
ваць, яна мяне і ўратавала. Апраўда-
ла. Мы былі там патрэбны. Не ўсіх
уратавалі, каго маглі ўратаваць, —
вось што самае страшнае. Магла ўра-
таваць — не было патрэбнага лякар-
ства. Магла ўратаваць — позна пры-
везлі (хто быў у медротах — кепска
абучаныя салдаты, якія ўмелі толькі
перавязаць). Магла ўратаваць — не
дабудзілася п'янага хірурга. Магла
ўратаваць... Мы не маглі нават праў-
ду напісаць у пахоронках. Яны пад-
рываўліся на мінах... Ад чалавека часта
заставалася паўвядра мяса... А мы
пісалі: загінуў у аўтамабільнай ката-
строфе, зваліўся ў бездань, харчовае
атручванне. Калі іх сталі ўжо тысячы,
тады нам дазволілі паведаміць род-
ным праўду. Да трупаў я прывыкла.
Але тое, што гэта чалавек, наш род-
ны, маладзенькі, з гэтым нельга было
змірыцца.

Прывозяць хлопчыка. Якраз я дзя-
журыла. Ён расплюшчыў вочы, пагля-
дзеў на мяне:

— Ну, усё... — І памёр.

Трое сутак яго шукалі ў гарах.
Знайшлі. Прывезлі. Ён трыніў: «Док-
тар!.. Доктар!..» Убачыў белы ха-
лат — выратаваны. Рана, несумя-
шчальная з жыццём. Я толькі там
уведала, што гэта такое. Гэта раненне
ў галаву. У кожнага з нас
у памяці свае могільнікі...

Нават у смерці яны не былі роўныя.
Чамусьці тых, хто загінуў у баі, шка-
давалі больш. Памёршых у шпіталі —
менш. А яны так крычалі, паміраю-
чы... Памятаю, як паміраў у рэаніма-
цыі маёр. Ваенны саветнік. Да яго
прыйшла жонка. Ён памёр у яе на
вачах... І яна пачала страшэнна кры-
чаць... Па-звярынаму... Хацелася за-
чыніць усе дзверы, каб ніхто не чуў...
Таму што побач паміралі салдаты...
Хлапчукі... І іх не было каму аплак-
ваць... Паміралі яны адны. Яна была
лішняя сярод нас...

— Мама! Мама!

— Я тут, сыноч, — кажаш. Пад-
манваеш.

Мы сталі іхнімі мамамі, сёстрамі.
І заўсёды хацелася апраўдаць гэты
давер. Прывязую салдаты паранена-
га. Здадуць і не выходзяць.

— Дзяўчаткі, нам нічога не трэба.
Можна толькі пасядзець у вас?

А тут у іх свае мамы, сёстры. Жон-
кі. Тут мы ім не патрэбны.

Там яны нам давяралі тое пра ся-
бе, што ў гэтым жыцці нікому не рас-
кажаш. Ты ўкраў у таварыша цукеркі
і з'еў. Тут гэта глупства. А там гэта
страшнае расчараванне ў сабе. Забой-
чае! Таму што там цукерак няма. Ча-
лавек у тых абставінах прасвечваўся.
Калі гэта баязлівец, дык неўзабаве
высвятлялася — баязлівец. Калі гэта
стукач, дык адразу было відаць —
стукач. Калі бабнік, усе ведалі —
бабнік. Не ўпэўнена, ці прызнаецца
хто-небудзь тут, а там не ад аднаго
чула: забіваць можа спадабацца, за-
біваць — асалода. Знаёмы прапар-
шчык ад'язджаў у Саюз і не хаваўся:
«Як я жыць зараз буду, мне ж забі-
ваць хочацца?» Гаварылі пра гэта
спакойна. Хлапчукі — з захапленнем,
як спалілі кішляк, растапылі ўсё.
Яны ж не вар'яты ўсе былі? Аднойчы
ў госці да нас прыйшоў афіцэр, ён
прыехаў з-пад Кандагара. Увечары
трэба развітвацца, ён зачыніўся ў пу-
стым пакоі і застрэліўся. Гаварылі,
што п'яны быў, не ведаю. Цяжка. Цяж-
ка прахыць кожны дзень. Хлопчык на
пасту застрэліўся. Тры гадзіны на
сонцы. Хлопчык хатні, не вытрываў.
Было шмат звар'яцельных. Спачатку
яны ляжалі ў агульных палатах, пас-
ля іх трымалі асобна. Яны сталі ўця-
каць, іх палохалі краты. Разам з усі-
мі ім было лягчэй. Аднаго вельмі за-
помніла:

— Сядай... Я спляю табе дэбелы-
скую...

Спявае-спявае і засне. Прачнецца:

— Дадому... Дадому... Да мамы...
Мне тут горача...

Увесь час прасіўся дадому.

Усе курылі. Анашу, опіум...

Абкурваліся і ішлі ў рэйд... Я два
разы спрабавала. У двух выпадках.
Калі сваіх, чалавечых сіл не става-
ла... Працавала ў інфекцыйным ад-
дзяленні. Павінна быць трыццаць лож-
каў, а ляжыць трыста чалавек. Бруш-
ны тыф, малярыя... Ім давалі ложкі,
коўдры, а яны ляжалі на голых шыня-
лях, на голай зямлі. У трусах. Нагала
стрыжаныя, а з іх сыплюцца вошы...
Такой колькасці вошай я ніколі больш
не ўбачу... Побач у кішляку афганцы
хадзілі ў нашых бальнічных піжамах,
у нашых коўдрах на галовах. Так, на-
шы хлопчыкі ўсё прадавалі. І іх не
асуджаю, часцей іх не асуджаю. Яны
паміралі за тры рублі ў месяц. Наш
салдат атрымліваў восем чэкаў у ме-
сяц. Тры рублі... Іх абіралі афіцэры,
прапаршчыкі, стараслужачыя... Іх кар-
мілі мясам з чарвякамі, іржавай ры-
бай... У нас ува ўсіх была цынга. У
мяне вываліліся ўсе пярднія зубы.
Яны прадавалі коўдры і куплялі ана-

шу. Што-небудзь салодкае. Цацкі. Там
такія стракатыя крамкі, у іх так шмат
прывабнага. У нас нічога такога няма.
І яны прадавалі зброю, патроны... Каб
саміх сябе забіваць. Пасля ўсяго там
я іншымі вачамі убачыла сваю краіну.

Страшна было сюды вяртацца. Не-
як дзіўна. Быццам з цябе злупілі ўсю
скуру. Я ўвесь час плакала. Нікога не
магла бачыць, акрамя тых, хто там
быў. З імі праводзіла б дзень і ноч.
Гаворкі другіх здаваліся мітуснёй,
глупствам нейкім. Паўгода так доўжы-
лася. А цяпер сама ў чарзе на мяса
сваруся. Стараешся жыць нармальным
жыццём, як жыла «да». Але так не
атрымліваецца. Я стала аб'якавай да
сябе, да свайго жыцця. Жыццё скон-
чана. Нічога далей не будзе. А ў муж-
чын гэтае прыжыванне яшчэ больш
пакутлівае. Жанчына можа зачыніцца
за дзіцятка, а ім няма за што зачы-
ніцца. Яны вяртаюцца, улюбляюцца,
жэняцца, у іх нараджаюцца дзеці, а
ўсё роўна — Афганістан для іх вы-
шэй за ўсё. Мне самой хочацца раз-
брацца, чаму так? Што ж гэта было?
Навошта гэта ўсё было? Чаму так гэта
мяне крапае? Там гэта заганылася ўся
рэдзіну, тут вылезла.

Іх трэба шкадаваць, шкадаваць
усіх, хто там быў. Я — сталы чала-
век, мне было трыццаць гадоў, і то
якая ломка. А яны — маладзенькія,
яны нічога не разумеюць. Іх узалі з
дому, далі ў рукі зброю і навучылі за-
біваць. Ім казалі, ім абяцалі: ідзяце
на святую справу, Радзіма вас не за-
будзе. Зараз ад іх адводзяць вочы.
Стараюцца забіць гэтую вайну. Усе!
І тыя, хто нас туды паслаў. Нават мы
самі пры сустрачах усё радзей гаво-
рым пра вайну. Гэтую вайну ніхто не
любіць. Хоць я дагэтуль плачу, калі
іграюць афганскі гімн. Палюбіла
афганскую музыку. Я яе чую. Гэта
як наркотык.

Нядаўна ў аўтобусе спаткала сал-
дата. Мы яго лячылі. Ён без правай
рукі застаўся. Я яго добра помніла,
таксама ленинградзец.

— Можна, табе, Сяргейка, чым-не-
будзь памагчы трэба?

А ён злосна:

— Ды каціцеся вы ўсё!..

Я ведаю, ён мяне знойдзе, папро-
сіць прабачэння. А ў яго хто папро-
сіць? Ва ўсіх, хто там быў? Каго
зламала. Не кажу пра калек. Як трэ-
ба не любіць свой народ, каб пасы-
лаць яго на такое. Я цяпер не толькі
любую вайну, я хлапчукоўскія бойкі
ненавіджу. І не кажыце мне, што вай-
на гэтая скончылася. Улетку дыхне
вечер гарачым пылам... Блісне колца
стаячай вады... Рэзкі пах сухіх кве-
так... Як удар у скронь... І гэта будзе
ісці за намі ўсё жыццё...»

(Працяг будзе).

Сіончыла Кіеўскую кансерваторыю. Тры гады працавала салісткай Пермскага тэатра оперы і балета. З 1966 года — у Мінску, салістка ДАВТа БССР, з 86-га — салістка Беларускай дзяржаўнай філармоніі. Лаўрэат Усесаюзнага конкурсу імя М. І. Глінкі; дыпламант Міжнароднага конкурсу імя П. І. Чайкоўскага. Удасканалвала сваё прафесійнае майстэрства ў міжнародным цэнтры ў Мілане. Гастралювала ў Чэхаславакіі, Польшчы, Венгрыі, Балгарыі, Манголіі, Францыі, Англіі...

Згадваю радні творчай біяграфіі Святланы Данілюк і згадваю той досыць даўні час, калі на адным з канцэртаў у Беларускай дзяржаўнай філармоніі я быў уражаны выкананым майстэрствам не гастралёра, як гэта часцей за ўсё бывае (бо, як кажуць, няма прарокаў на сваёй бацькаўшчыне), а нашай беларускай артысткі. Гэта і была Святлана Данілюк. Сярод іншых яна выканала раманс А. Грачанинава «Стэпам іду я маршотным», які я спяваў, калі быў студэнтам кансерваторыі і які мне дагэтуль зусім не падабаўся. Мне здавалася, што нічога цікавага ў гэтым рамансе няма. Але С. Данілюк сваім выкананнем адкрыла мне ў ім таякія глыбіні і такое характава, пра якое я нават не падзраваў. Тады я для сябе зразумеў, па-першае, што С. Данілюк — выдатны майстар-вакаліст і інтэрпрэтатар. А па-другое, што няма дрэнных ці нецікавых твораў у класічнай спадчыне, а ёсць неглыбіні і нецікавыя артысты-выканавцы.

Сустрэўшыся са Святланай Піліпаўнай, я нагадаў ёй пра той канцэрт. А ў адказ пачуў: «Я вельмі люблю менавіта гэты раманс Грачанинава. Ён, як многія класічныя творы, вабіць мяне сваёй псіхалагічнай глыбіняй, мелодычнай выразнасцю. Наогул, камернае выкананства для мяне — тэатр аднаго акцёра. У опернай музыцы артыст ніколі не можа выявіць усе свае якасці так, як гэта можа зрабіць у камернай. Таму што ў оперы артыст, нават самы вядомы, не мае такога права вы-

бару любога музычнага матэрыялу, як у камернай музыцы».

Працягваючы размову — а Святлана Піліпаўна аказалася надзвычай цікавай суб'ектнай, — я запытаўся, ці не гэта адыграла галоўную ролю ў тым, што знакамійта ў краіне артыстка, якая столькі гадоў упрыгожвала беларускую опер-

ная па-свойму ў свой час была для мяне блізкай, нават любімай. Потым з'яўлялася другая, наступная... І ўсё ж асобнае месца ў маім оперным рэпертуары займае Кармэн у аднайменнай оперы Ж. Бізэ. Гэта адна з першых маіх партый, якая

мною на беларускай мове — таксама любімая.

Наогул жа, хачу адзначыць, што колькасць тут не пераходзіць у якасць. У артыстаў, як у нікога, павінен быць такі прынцып: хай менш — ды лепш. Любімай была і партыя Сан-

у сваіх канцэртных праграмах творы кампазітараў розных краін і школ выконваецца на рускай мове. А якія вашы любімыя творы, кампазітары ці, можа, музычныя напрамкі ў камернай музыцы?

С. Д. У свае канцэртныя праграмы я ўключаю творы кампазітараў розных музычных напрамкаў, краін і часоў. Але больш любімыя — творы рускіх кампазітараў, што, як мне здаецца, звязана ў першую чаргу са словам, зместам, глыбіняй псіхалагічнага напавення твораў. Менавіта творы С. Рахманінава, П. Чайкоўскага, М. Мусарскага больш за іншыя адпавядаюць маім запатрабаванням у гэтым сэнсе. І яшчэ выкананне твораў рускіх і беларускіх кампазітараў — мой грамадзянскі абавязак. Да таго ж, я лічу, што менавіта гэты рэпертуар я выконваю лепш.

Л. І. У оперы, пры падрыхтоўцы партыі, ёсць канцэртмайстры, рэжысёры, дырыжоры, нарэшце, партнёры-спевакі. Цяпер у вашым «тэатры аднаго акцёра» ў вас ёсць толькі адзін партнёр — канцэртмайстар. З кім з канцэртмайстраў вам даводзілася супрацоўнічаць? Як вы наогул ставіцеся да канцэртмайстраў?

С. Д. За час працы ў тэатры і канцэртных выступленняў мне даводзілася сустрэцца з многімі канцэртмайстрамі. Усіх я іх цаню як высокіх прафесійных музыкантаў. Гэта, напрыклад, вядучы канцэртмайстар ДАВТа БССР Л. Талкачова (лічу, што ёй ужо даўно маглі б надаць ганаровае званне заслужанай артысткі БССР), чэх Ежы Пакорны, з якім я ў свой час выступала на фестывалі

Музыка

Мэта — духоўнасць

Штрыхі да партрэта народнай артысткі СССР Святланы ДАНИЛЮК

ную сцэну, перайшла працаваць у камерны аддзел Беларускай дзяржаўнай філармоніі?

С. Д. ...І гэта таксама. Але, як кажуць цяпер, тэатр я пакінула па ўласным жаданні... дырэктара. Ведаю, што ходзяць чуткі, быццам я прафесійна «не цягну» спектаклі. Гэта не так. Я і зараз згодная спяваць у тэатры, напрыклад, па кантракце.

Л. І. Святлана Піліпаўна, ці не ўспомніце пра вашу любімую партыю-ролю ў оперным спектаклі?

С. Д. Ведаецца, адну ці нават дзве-тры найбольш любімыя партыі вылучыць цяжка — кож-

мялася разам са мною на працягу ўсяго майго творчага жыцця, якая, калі хочаце, выхоўвала мяне, уплывала на мяне. Амаль тое ж магу сказаць пра Марфу ў «Хаваншчыне» М. Мусарскага. Амперыс у «Аідзе» Д. Вердзі таксама любімая партыя. Артура ў «Лазнгрыне» Р. Вагнера і Разіна ў «Севільскім цырульніку» Д. Расіні — партыі складаныя ў пераадоленні тэхналагічных цяжкасцей — таксама любімыя. Алеся ў аднайменнай оперы Я. Цікоцкага — першая партыя, выкананая

туццы ў оперы Д. Пучыні «Сельскі гонар», якую я, дарэчы, вывучыла на італьянскай мове ў Мілане. Але для выканання не за мяжой, а ў нашай краіне я перавучыла яе на рускай мове. Не разумею тых артыстаў, якія дзеля прыгожага гучання голасу, што дае менавіта італьянская мова, абьякава ставяцца да зместу, да слова, якое павялічвае значэнне выконваемага. Такім чынам яны абьякава ставяцца і да слухачоў, якія ў асноўным не ведаюць італьянскай мовы.

Л. І. Зараз я разумею, чаму

Прэм'ерныя паказы «Дракона» выклікалі спачуванне адкрытай публіцыстычнай думцы тэатра, здзіўленне перад незвычайнай прыродай відовішча. Здавалася, фантазія і багацце тэатральнага мыслення Мікалая Пінігіна, які паставіў спектакль, зрабіць «Дракон» Я. Шварца важкай тэатральнай падзеяй беларускай сцэны. Але... ці не завельмі хутка пачуццё свята, што засталася пасля прэм'еры, гэтак бы мовіць, змізарнела, а цікавая задума рэжысёра порценька скарэжкіравалася штовячэрнім тэатральным жыццём спектакля...

Мастак К. Данілаў падзяліў сцэнічную прастору на дзве кантрастныя часткі: маўлянічае гарышча, дзе атабарыліся прадстаўнікі ўлады — Дракон, Бургамістр, Генрых, і безжыццёвы, з казённымі манекенамі і сухім галлем — дол адгароджаны ад глядачоў жалезнай брамай. Гэта плоскаснае, прасталінейнае расчэрчванне сцэны сталася фармальным і аўтаномным у спектаклі, хоць задума яго не абмежавалася супрацьстаўленнем улады і народа, а даследвае механізм рабства, народжанана таталітарным рэжымам і зольным надоўга перажыць гэты рэжым.

Ланцэлот (А. Лабуш), маладзенькі, светлавалосы, з кайстрай праз плячо, апрануты ў ахоўнага колеру форму, трапляе ў фантастычны горад, якім кіруе трохгаловы Дракон. Нягледзячы на казачны антураж (буафорскія драконавыя галовы, звячкі «сапраўднага» катэ ў ігры Ю. Авяр'янава і Г. Д.), аляўнік спектакля гранічна празрысты. Да прыкрасці знаёмых прыкметы нашай сацыяльнай «актыўнасці» — парады, маршавыя гімны-песні, ваенізаваная ахова, невычэрпны ўсеагульны аптымізм не пакідаюць сумненняў: гаворка ідзе пра мінулае і сённяшняе нашага грамадства. Больш за тое. Тры драконавыя галовы (іх іграюць розныя тыпы дэспатычнай улады — па сутнасці, тры маскі адной і той самай «дзяржаўнай» ідэі, што асацыяруецца з этапамі нашай паслякастрычніцкай гісторыі). Гэта праствакаваты забойна-салдафон, які па-свойску гуляе па хатах гараджан (Г. Аўсяннікаў); гэта фанабарысты, ганарысты генеалісіму, які наблажліва павучае ўсіх і кожнага (А. Дзянісаў); гэта стары «аздоблены» ўзнагародамі і жыццёвым вопытам «бацька-ішодзец» (П. Дубашынскі). Але іх сутнасць — адна...

Спектакль складаецца з розных стылістычных рэмінісцэнцый, адзінага стылю ў ім няма. Калі ўпершыню на сцэне з'яў-

ляецца Генрых (У. Манаеў) — у светлым гарнітуры са значком, у кепцы, з паловай сумкай і перапляччым і партфелем у руках — здаецца сышоў з экранна душа-хлапец — камсамольскі лідэр трыццаціх гадоў. Аднак за праствакаватым тыпам хаваяцца вытанчаны псіхіка нашага сучасніка, якой надзяляе свайго героя У. Манаеў.

Эльза (А. Іванікава) і Шарлемань (М. Федароўскі), добрыя героі шварцаўскай казкі, з'яў-

лівала глядзельную залу... Падкрэсла — гэтак было на прэм'ерных паказах.

Кожны вобразны матыў у пастаноўцы даводзіўся да лагічнага канца, робячыся ў сцэнічнай гіпербале матэрыяльным. Так, на ўрачысты выезд Дракона на сцэну выкатаецца сапраўдны аўтамабіль, калі трэ-

паласатых футбольках і па-клоўніску шырэнных майтках — гэты натоўп страшнейшы за лобог дракона. Ён ужо дасягнуў высокай ступені маналітнасці, аднагалосся і ўсіх іншых «адзістваў»!

Чуецца пытанне-недаўменне аўтару спектакля: а можа, такі доўгацяплівы раб-народ, які прадстае перад глядачом у

ня Генрыхам і таленавіта сыграны Манаевым. Ваўкалака, пярэваранен, ён не ведае ніякіх унутраных межаў і этычных арыенціраў; іртутная рукаваць цела і душы, жорсткасць, і цынзізм робяць Генрыхам фігурай сучаснай і страшнай. Пастаянна нібыта ў ценю, другая асоба пасля Бургамістра, Генрыхам і амаль не выпускае з рук вулічнага рупара.

Бургамістр — Г. Маляўскі, які з лёгкасцю абжыў свой экстрагантны паўжаночы строй, імгненна арыентуецца ў абстаноўцы, не адстае ад свайго сына ў віртуозным прытворстве. Ён жа і адзіны ў горадзе, хто здольны бацьчы сутнасць Генрыхам. Пасля смерці Дракона ён — першая асоба ў дзяржаве і таму спрабуе іграць новую для сябе ролю дэмакрата і антыбюракрата, дый так і застаецца вырадам, пігмеям. Аднак акцёр, паўтараючы малянак ролі з першага акта, не знаходзіць для Бургамістра новых фарбаў, таму — побач з Генрыхам ягоны герой выглядае драбнавата.

Пад час першага акта спектакля, які канчаўся смерцю Дракона, глядач паспявае прызвычацца да кантрастаў відовішча, да адмысловасцяў рэжысёрскай фантазіі: сама эстэтыка пастаноўкі выдае ўсё новае і новае нечаканасці. Калі ж пачынаецца другі акт, які расказвае аб тым, што адбылося з людзьмі пасля смерці Дракона, дзеянне быццам замірае, Дракон забіты, але і чалавечы душы засталіся забітымі і скаленымі. Надоечы гараджане з энтузіязмам крычалі «Няхай жыў Дракон!», неўзабаве яны спяваюць гімны ў гонар Бургамістра-«вызвалцеля». Праз невялікі час, не ведаючы іншай формы сувязі з уладай, гэтыя людзі завядуць і хваласпелы Ланцэлоту. Тыя ж парады, выходы, маршы... І хоць сэнс другога акта зразумелы (маўляў, пасля смерці Дракона нічога не змянілася), паўтарэнне тэатральных прыёмаў не нясе жаданага эфекту. Думка гучыць рацыянальна, на халастым мастацкім ходзе, бо трыўшчасць выпрацаваных дзесяцігоддзямі сацыяльных формаў прадвызначана і пададзена акцёрам яшчэ ў першым акце. Увогуле другая частка спектакля запалдае жорстка частка прывязана да сучаснасці, губляе глыбіню і культуралагічны асацыяцыі.

Як і належыць у казцы, добрыя сілы — ціхі інтэлігентны архіварыус Шарлемань і яго нервовая, спакутаная дачка Эльза — засталіся ў спектаклі без-

Тэатр

КАЛІ ЭКЛЕКТЫКА — СТЫЛЬ...

«ДРАКОН» Я. Шварца на сцэне Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы

ляюцца на сцэне амаль танчючы: яна — у пунтах і белай пачцы, ён — у чорным фраку (адразу ўнікае асацыяцыя са знакамітым «Трыма таўстунамі» Ю. Алешы — танцоўшчыцай Суок і старым навукоўцам).

Жанр спектакля такі самы мазаічны, як і стыль. Шмат якія сцэны сыграны фарсавымі прыёмамі. Адзін з асноўных вобразных сродкаў рэжысёра — пародыя. Побач існуюць зонгі, любоўныя дуэты, што выдае на эстэтыку савецкіх мюзіклаў на драматычнай сцэне ў сямідзсятыя гады. Зазначу: на прэм'ерных паказах увесь складаны і супярэчлівы свет спектакля жыў як цэласная мастацкая з'ява. Жанравая, стылістычная эклектыка спектакля была ключом да сённяшняга працягання «Дракона», дапамагала зламаць звыклі стэрэатыпы успрымання знакамітай шварцаўскай п'есы, здзіўляючы нечаканасцю і навізнай. М. Пінігін прадстаўляў эклектыку як асаблівы стыль, дысанансы якога стваралі ўнутрана канфліктную, выбухова неясную форму, якая прываб-

ба паказаць, што трэцяя галава Дракона старэла, — з'яўляецца брыгада хуткай дапамогі, якая рэанімуе яе... «Літары» гэтых сцен з часу прэм'еры не змяніліся, аднак дух...

Адзін з асноўных вобразных матыяў пастаноўкі — бяспаласць людзей, жывёл, дзяржаўнай улады. У самай першай сцэне Ланцэлот, сустракаючыся з катом (Ю. Авяр'янаў), даведваецца, што гэтага гадзюга, разумнага, адзетага ў паласаты фрак ката людзі называюць... Машачкай. Матыў пераблытанасці полаў потым падхопліваецца ў эфектным выхадзе прадстаўнікоў улады. Са свістам імчыць на самакаце Бургамістр (Г. Маляўскі) — у спадніцы (хутка ягоны строй разам з пасадай прыме Генрых).

Здавін вядомы традыцыйна-фарсавы прыём пераадзівання ўпадаецца на розны лад. Сяброўкі Эльзы — убраныя ў аднолькавыя жаночыя сукні мужчыны; ахоўнікі-паліцэйскія — жанчыны ў вайскавай форме. Гледзячы на «народ», што весела маршыруе (крок наперад, крок убок, два крокі назад) і спявае, бачыш, што гэта апрануты ва ўніформу агрэсіўны атрад пачвар, якім паспяхова кіруюць «зверху». Маленкія, абцягнутыя вузкімі шлемамі галовы, якія страцілі разам з памяццю розум, дзябелыя целы ў

«Драконе», і варты той звыродлівай улады, якую меў!..

Вядома, і ў гэтым парадзе ёсць будзённыя прыпынкі; хтосьці апрануты і выступае «не па форме»: абаяльны, краўнны, чалавечны яўрэй-кравец, які прынёс Ланцэлоту шапку-невідзімку (за некалькі хвілін сцэнічнага часу акцёр А. Уладзімірскі ўдаецца стварыць адзін з самых запамінальных вобразаў); дый кожны майстар-рамеснік, які прыносіць дарунак рыцару-надзеі. Але на працягу сцэнічнага часу яны больш не вылучаюцца з масоўкі... Генрых, відаць, самы разумны, але і гранічна цынчны чалавек у гэтым спектаклі. У. Манаеў, акцёр, адораны рэдкім пластычным багаццем, стварае на сцэне нейкую бесхрыбетную, бяскостную істоту, непрадказальна жорсткую. Ён падаецца такім максім, добрым, пшчотным, такім далікатным і шчырым! Да слёз кранальна ён згадвае сваё з Эльзай маленства; быццам бы зусім наіўна размаўляе з бацькам. Але ўсе гэтыя пачуцці — толькі віртуозныя маскі, цудоўна падрабле-

«Пражская вясна». Гэта і мой цяперашні канцэртмайстар Алена Аляксеева.

Мне, напэўна, як жанчыне, хацелася б бачыць за раялем мужчыну. Наогул, я лічу, што праца з рознымі канцэртмайстрамі ўзбагачае выканаўцу.

Л. І. Вы ведаеце, апошнім часам у прэсе з'явіліся рубрыкі: «Хачу сказаць ураду» ці «Калі б я быў міністрам». А вось калі б вы былі міністрам?..

С. Д. Ваша пытанне я разумею так: што можна зрабіць, каб палепшыць... На мой погляд, у нас можна многае палепшыць і зараз. Праўда, я цалкам пагаджаюся з акадэмікам Д. Ліхачовым, які на З'ездзе народных дэпутатаў пераканаўча гаворыў пра жудасны стан нашай культуры і пра адносіны да яе. Так будзе і далей, калі мы не зразумеем, што без культуры, без духоўнасці не будзе працаваць ніводны наш добры намер. Будучы працягваць Чарнобылі, Башкіры і г. д. Пакуль што мы, «як усё цывілізаваныя краіны», маем наркаманію, прастытуцыю, рэкет. А можам і павінны ўзяць за мяжой іншае, лепшае! Чаму ў ЗША 1200 сімфанічных аркестраў і яны патрэбныя, а ў нас у СССР 59 — і яны непатрэбныя? Чаму ў ЧССР 14 оперных тэатраў, а ў нас на Беларусі — адзін? І паспрабуй каму-небудзь давесці, што гэта бяда. Таму што без маральнай асобы, якую мы павінны выхаваць, прагрэс немагчымы. Нездарма ж японцы лічаць, што людзі з нізкай культурай і працуюць горш.

Каб падняць, скажам, прафесійны ўзровень ДАВТА БССР, на мой погляд, трэба

не мастацкі савет ствараць, які толькі дзеліць прыбыткі да заробку, а знайсці кампетэнтнага музычнага дырэктара, які кампетэнтна адкажаў бы за прафесійны ўзровень трупы тэатра. Можна, перайсці, нарэшце, на сістэму кантрактаў хоць бы для выканаўцаў вядучых партый? Тады б і тыя, хто чакае пенсіі ў тэатры, клапаціліся б пра сваю прафесійную адпаведнасць.

Я б прапанавала тэатру мець большы кантакт з кампазітарамі. Лічу, што ўзорным прыкладам гэтага можа быць опера У. Солтана «Дзікае пал'ванне караля Стаха». Тут інтуітыўная адоранасць кампазітара ў садружнасці з калектывам тэатра, на мой погляд, узяла беларускую оперу на новы якасны ўзровень. (Значу, між іншым, што я даўно мару пра манаоперу для сябе, і цяпер мне здаецца, што ў асобе У. Солтана я знайшла для сябе такога кампазітара).

Ці што датычыцца, скажам, работы філармоніі. Сённяшняя сістэма яе арганізацыі не задавальняе нікога. Зыходзячы з практыкі арганізацыі філарманічнай работы за мяжой, трэба падзяліць эстраду і «сур'езныя» музычныя жанры. Класічная музыка павінна быць на дзяржаўнай датацыі. Наогул жа мастацтва, якое існуе толькі дзеля матэрыяльнага прыбытку, — гэта не мастацтва. Галоўная мэта сур'езнай музыкі — стварэнне духоўных скарбаў. Культура, музыка, маральнасць — без гэтага нічога ў свеце існаваць не можа...

Л. І. Святлана Піліпаўна, вас некалькі разоў запрашалі вы-

ладаць на кафедры спеваў у Беларускаю дзяржаўную кансерваторыю, але згадзіліся вы толькі зараз. З чым гэта звязана і што вы думаеце пра сваю новую дзейнасць?

С. Д. Не згаджалася раней, бо не адчувала яшчэ сваёй кампетэнтнасці ў такой складанай справе, як выкладанне. Гэта толькі маладыя часцей за ўсё безаглядна бяруцца нават за тое, чаго яшчэ не ведаюць. З гадамі ж да ўсяго ставіцца з усё большай адказнасцю. Цяпер мне здаецца, што мне ўжо ёсць што сказаць і як выкладчыку.

Л. І. Якімі якасцямі, на вашу думку, павінен валодаць настаўнік?

С. Д. У кансерваторыі я вучылася толькі ў аднаго выкладчыка — народнай артысткі СССР Зой Міхайлаўны Гайдай. Гэта не значыць, што я больш ні ў кога і нічому не вучылася. Тэхналагічна, калі можна так сказаць, я вучылася і вучуся і цяпер у многіх. Але ўзорам інтэлігентнасці, выхаванасці было для мяне менавіта З. М. Гайдай.

Сэнс настаўніцтва я бачу ў тым, каб навучыць шукаць, навучыць вучыцца... Галоўнае — сфарміраваць асобу, якая імкнулася б да самаўдасканалення, сфарміраваць патрэбу да гэтага самаўдасканалення...

Л. І. Святлана Піліпаўна, традыцыйнае пытанне: вашы планы на будучае?

С. Д. Адкажу каротка: гастроля, новы цыкл перадач на тэлебачанні. Магчыма, выступленні ў оперных спектаклях, работа ў кансерваторыі...

Леанід ІВАШКОУ,
загадчык кафедры спеваў
БДК.

Рух рукі і думкі

Арлену КАШКУРЭВІЧУ — 60

Цяжка гаварыць пра свайго калегу, асабліва калі ён ужо сам усё сказаў сваімі творами; калі самі за сябе гавораць ягоны аўтарытэт у прафесійным асяроддзі, цікаўнасць да яго твораў сярод аматараў мастацтва. Мастакоў такога класа на Беларусі наогул няшмат. Але ж па-сапраўднаму асэнсаванне ягоны творчыя здабыткі нам не дазваляе славуная беларуская «сціпласць» і схільнасць шукаць прарокаў па ўсім далёкім і бліжэйшым свеце, толькі не ва ўласнай Айчыне. Уз'яўлены, што слава Кашкурэвіча на Беларусі была б куды большая, каб жыў ён недзе ў Прыбалтыцы ці ў Маскве і толькі наездамі рабіў выстаўкі ў Мінску.

У той час, калі я толькі збіраўся паступаць у Беларускае тэатральна-мастацкі інстытут, Арлен Міхайлавіч быў ужо даволі вядомым мастаком. Формальна я не магу аднесці сябе да ліку ягоных вучняў. Але не памылюся: уплыў ягонай творчасці адчула і адчувае на сабе ўсё пакаленне, якое я прадстаўляю.

Графічныя аркушы Арлена Кашкурэвіча, якія сёння сталі класікай нашага мастацтва, у свой час успрымаліся так жа нязвыкла, як сёння самы смелы «авангард». Мастацтвазнаўцы шукалі ўобразны і стылістычныя аналогі ягоных твораў у сучасным італьянскім мастацтве (у прыватнасці, у палотнах Гутуза), у творах нямецкіх экспрэсіяністаў ці ў манументальным жывапісе Мексікі. Зноў жа сказаць наш стэрэатып мыслення, згодна якому — усё вартае, што ёсць на Беларусі, ці завезена з-за мяжы, ці зроблена па чужых мерках. На самай жа справе Арлен Кашкурэвіч дасягнуў вышэйшых у мастацтве менавіта таму, што ягоны талент меў і мае выразную нацыянальную афарбоўку. Да якой бы тэмы мастак ні звяртаўся, з кнігай якога б аўтара ён ні працаваў, ён заўжды застаецца беларускім мастаком. І калі Андрэяна, і твонаўскі «Том Сойер», і «Фаўст» Гётэ ў яго гучаць на мове менавіта беларускай пластыкі.

Але ж, думаю, найбольшага плёну Арлен Міхайлавіч дасягае, калі звяртаецца да нашай нацыянальнай спадчыны. Гэта найперш — ягоная Купаліяна. Памятаю, як мяне ўразілі ілюстрацыі да малафарматнага выдання «Кургана» (1967 г.), выкананыя акаваля і тушшу, серыя літаграфій паводле купалаўскіх паэм (1971 г.). А

ў больш позні час — ілюстрацыі да «Песні пра зубра» М. Гусоўскага (1973 г.). Мне нават здаецца, што і сам Купала, каб быў жывы, ухваліў бы творы Кашкурэвіча, бо мастак адчуў у паэзіі нашага песняра глыбіннае, вечнае. Гуслар, Князь, Бандароўна ў ягоным разуменні — гэта не нейкія міфічныя асобы са старажытных легенд, а вечныя персанажы нашай гістарычнай драмы, дзе з выкамі мяняюцца толькі дэкарацыі, але не змест.

Кашкурэвіч, дарэчы, быў адным з першых, хто ў наш час пасля вялікага «перапынку», утворанага «бар'яцтва» з нацдэмаўшчынай, распачаў у выйшчым мастацтве працаваць ку беларускага нацыянальнага тыпажу. Зараз, калі ў меру сваіх сіл гэта ж спрабую рабіць і я, вопыт Арлена Міхайлавіча мне вельмі дапамагае.

Арлен Кашкурэвіч скончыў Беларускае тэатральна-мастацкі ў 1959 годзе. Гэта быў першы выпуск кафедры графікі. Ён і яго таварышы па курсе былі першымі беларускімі графікамі, якія атрымалі вышэйшую мастацкую адукацыю на радзіме. За гэтыя 30 год у нас складалася нацыянальная школа графікі, якая мае даволі высокі аўтарытэт і ў краіне, і за яе межамі. Але ў пэўным сэнсе Кашкурэвіч па-ранейшаму застаецца па-за канкурэнцыяй. Сённяшнія беларускія графікі маюць добрую школу, умеюць працаваць у розных тэхніках. Многа мастакоў здольны зрабіць добрыя ілюстрацыі. А вось знайсці гарманічнае спалучэнне тэксту і малюнка дадзена нямногім. Тут добрай тэхнікай не абыходзіцца, патрэбны прафесійны такт, урэнне — інтэлект. Тут часам трэба сябе стрымліваць, свядома ставіць сабе межы, каб твая мастакоўская інтэрпрэтацыя не прычыла пісьменніцкай задуме. Арлен Міхайлавіч гэта ўмее.

Кажуць, што кожнаму чалавеку ў жыцці даецца «зорнае імгненне», калі ўсё яму спрыяе, калі лёс нібыта дае яму магчымасць ажыццявіць галоўнае, дзеля чаго ён нарадзіўся на свет. Але калі ты склаўшы рукі будзеш проста чакаць азярэння, дык яно ніколі не прыйдзе. Трэба працаваць. Калегі ведаюць Арлена Міхайлавіча як вялікага працаўніка, як мастака, у якога «рука рухаецца разам з думкай». Менавіта таму яму так шанцуе ў творчасці.

Уладзімір САВІЧ.

Дракон — П. ДУБАШЫНСКІ; Ланцэлот — А. ЛАБУШ.

Сцэна са спектакля.

Фота А. ДЗМІТРЫЕВА.

дакорна ўзвышанымі і высакароднымі. Вобраз жа Ланцэлата крыху пераасэнсаваны. Ён пазбаўлены рамантычных рысаў героя і рыцара. Прайшоўшы праз надзеі і спадзяванні, ён духоўна сталее і мужнее. У другім акце ён вяртаецца ў горад Дракона пасля працяглай хваробы. Доўгае паліто-шынель, капялюш, галіфе, боты даюць штуршок глядацкаму ўдзяленню: Ланцэлот ці эмігрант, ці то рэабілітаваны — пасівель, задумлены, маўклівы.

Страціўшы надзею вызваліць ад рабства прывучаныя да пакурлівасці душы людзей, Ланцэлот гатовы дзейнічаць гвалтам — звыклмай формай стаўлення да народа. Губляючы ўладу над сабой, ён кідае не адно тым, хто стаіць за ім, але і тым, хто сядзіць у зале: «Быдла!». Рыцар быццам страчвае надзею ў здольнасці людзей... Але спыняецца: рапуча скінуты шынель, сядзе за архіўныя папэры, каб уважліва і карпатліва, разабрацца ў мінулыя і цяперашныя. На такой пхай, чалавечай ноце заканчваецца «Дракон» купалаўскага тэатра. І гэтая нота абываецца...

«Дракон» сёння актыўна пракацваецца тэатрам. А жанр спектакля ўсё больш набліжаецца да эстраднага прадстаўлення. Думка, закладзеная і ў драматургічным творы, і ў пастаноўцы, у нейкім сэнсе прадвызначае падобную трансфармацыю. Рытуальны характар нашага «грамадскага самаўдзялення» з яго адшліфаванымі формамі, якія нагадваюць своеасаблівыя трукавыя нумары — сходы, канферэнцыі, прыёмы, калі яны робяцца не больш чым чарговым фарсавым нумарам, — гэты стыль грамадскага жыцця трансфармаваны ў мастацкай форме спектакля. Кожны персанаж у «Драконе» мае свой эфектны трукавы нумар, кожны выходзіць на сцэну як на арэну цырка: выязджае пад гукі фанфар аўтамабіль, дзе сядзяць розныя ўвасабленні Дракона,

з'яўляецца на дзіцячым самакаце Бургамістр, амаль танчючы, выпыхваюць Шарлемань і Эльза... Дарэчы, інтымныя пачуцці Эльзы і Ланцэлата таксама «аформлены» эстрадным нумарам — музычным дуэтам. Нават унутранае жыццё чалавека не знаходзіць у царстве Дракона натуральнага выйсця, але непазбежна ўліваецца ў агульнапрыняты, апошлены «жанр».

Спектакль, які складаецца з падобных «трукавых» нумароў, аказваецца нібы размагнічаным, раскінутым на часткі. Змяніліся ўнутраныя сувязі пастаноўкі, разбурылася драматургія адносінаў паміж асобнымі жанравымі асепкамі, дзеянне нібыта спынілася. Нават масоўка, такая адладжаная, сабраная на прэм'ерных паказах, ператварылася ў млявы натоўп.

Цяжка ўтрымаць у раўнавазе агітрадаўленне, лірычныя маналогі і дуэты, фарсавыя нумары. Драматургія спектакля складалася з вельмі далікатных прапорцый, якія грунтоўваліся на пачуцці меры ў дачыненнях паміж рознымі жанравымі ўтварэннямі. Любы акцэнт мог зрушыць спектакль у той альбо іншы бок. У пракаце такіх акцэнтаў аказалася зашмат...

М. Пінігін паставіў «Дракона» ў нязвычайнай для сябе манеры. Рэжысёр, здольны ствараць на сцэне псіхалагічнае складанае і метафарычна насычанае асяроддзе, якое заўсёды ўспрымалася неадназначна, гэтым разам, развіваючы матывы шварцаўскай п'есы, вельмі стараецца расставіць усё кропкі над «і». Там, дзе ў Шварца нейкі матыв толькі-толькі пазначаны, думка ледзь-ледзь прапісана, — у спектаклі, падкрэслены тоўстаю рысай...

Імкнучыся ў відовішчым баку пастаноўкі да плаката М. Пінігіна не здолеў адмовіцца ад унутрана драматычнай думкі спектакля. І гэта супярэчнасць няпросталінейшага глыбіннага тэатральнага мыслення і прасталінейнасці вонкавай формы спектакля таксама адбілася на жыцці «Дракона». Відэц, эклектыка, нават у якасці мастацкага стылю, сёння ўсё-такі жывае сябе...

Тацяна РАТАБЫЛЬСКАЯ.

ЮБІЛЕЙНЫ, СЯМІДЗЕСЯТЫ

4 кастрычніка неўміручай купалаўскай «Паўлінкай» адкрывае чарговы сезон Акадэмічны тэатр імя Янкі Купалы. Сезон гэты незвычайны, юбілейны — у верасні 1990 года старэйшаму тэатральнаму калектыву рэспублікі спаўняецца 70 гадоў.

Канец мінулага сезона і гастрольнае лета былі для купалаўцаў напружанымі і адказнымі. Амаль уся труппа занята ў апошніх прэм'ерах — спектаклях «Страсці па Аўдзею» У. Бутрамеева і «Памінальная малітва» Р. Горына (паводле твораў Шалам-Алейхема), якія выклікалі вялікую цікавасць глядачоў, прэсы і тэатральнай грамадскасці пад час гастролі ў Кіеве ў ліпені месяцы. А пачаліся летнія дарогі тэатра яшчэ ў канцы мая — на традыцыйным міжнародным фестывалі гумару і сатыры ў г. Габраве (Балгарыя) была паказана сатырычная камедыя М. Матуноўскага «Мудрамер». Спектаклі купалаўцаў бачылі таксама глядачы Северадаўнянска (Архангельская вобласць), Старых Дарог, Глыбокага, Палаца.

Бліжэйшыя селетнія прэм'еры тэатра імя Я. Купалы — спектаклі па творах сучасных драматургаў сацыялістычных краін: народная артыстка БССР З. Браварская рэспіцуе спектакль «Яны любілі яго» папулярнага венгерскага драматурга А. Кертаса, рэжысёр М. Пінігін ставіць «Эмігрантаў» С. Мрояка. Да навагодніх школьных ка-

нікул купалаўцы рыхтуюць падарунак самым юным глядачам — спектакль-казку «Царэўна-жабна» Г. Сакаловай, ставіць яго рэжысёр-станок Ю. Куцін пад кіраўніцтвам галоўнага рэжысёра тэатра В. Раеўскага. На малой сцэне глядачы неўзабаве ўбачаць драму С. Злотнікова «Дурное жыццё» (рэжысёр А. Андросік), упершыню ў СССР будзе пастаўлена трагікамедыя французскага пісьменніка і філосафа Жана-Поля Сартра «Пры зачынёных дзвярах» (рэжысёр Д. Алехновіч). Самая значнай работай першых месяцаў наступнага года будзе сцэнічнае ўвасабленне славуціх «Тутэйшых» Янкі Купалы (рэжысёр М. Пінігін).

У лістападзе калектыв тэатра чакае адназначна творчай справядліва: на сцэне Тэатра Дружбы народаў у Маскве будзе паказаны спектакль «Страсці па Аўдзею».

Чым непасрэдна сустрэнуць купалаўцы юбілей, гэта ўдакладніцца ў самы бліжэйшы час. Хацелася б, каб гэта быў спектакль па цікавым новым творы беларускай нацыянальнай драматургіі. Мярнуем, што глядачы змогуць без перашкод зайсці з параднага ўвахода (прынамсі, тан абцягаюць метрабудаўчы) у будынак, у маі 1990 года якому спаўняецца роўна 100 гадоў.

Ванкарэм НІКІФАРОВІЧ.

Як «ЛІМ» паведамляў, нядаўна нашу рэспубліку наведалі кітайскія літаратары і перакладчыкі Шы Гасюн і Гу Юй, якія зараз праходзяць стажыроўку як русісты ў Ленінградскім універсітэце. Пад час гутаркі ў рэдакцыі

газеты госці выказалі жаданне дапамагчы нам у падрыхтоўцы перакладаў з сучаснай кітайскай паэзіі. Праз нейкі час яны даслалі рускамоўныя паэмаўнікі, з якіх і выкананы пераклады, што друкуюцца ніжэй.

3 сучаснай кітайскай паэзіі

Ван МЭН

Чэнь МААСІНЬ

Было б толькі маеі

трагедыяй —

Згадка

Жалобная згадка
Даўні смутак
Гэта іржа

Пяшчотная згадка
Лагода мілая
Гэта трава

Вясёлая згадка
Чыстая весялосць
Гэта віно

Цяжкая згадка
Цяжар непасільны
Гэта гора

Згадка — толькі згадка
Невядома сутнасць яе

Рэальная згадка
Рэальнае адразу робіцца
згадкай

Гэта паэзія

Янь БЫЙ

Шчыліны

У гэтым свеце зусім

няма дарог

адны толькі шчыліны
Ты ў неба глядзіш і гаворыш
тая птушка лётая ў шчыліне
Ты думаеш па-над ракой
у адной шчыліне плывуць
рыба і лодкі

Доўга глядзіш на мяне
прыжмурчыўшыся
нібыта вымяраеш адну
шчыліну

Памёр твой начальнік
ад пароку сэрца
старая шчыліна заналапачана
Ты вітаеш новага кіраўніка
свежай шчыліне кланяешся

І запрасішы да сябе
дзесяць сяброў

ты пуй гарэлку
на скрыжаванні дзесяці шчылін
п'яны ты сказаў усім
Усе шчыліны вядуць у Рым

Чучала

О! Гэта тэрэтык знакамiты,
прызнаны аўтарытэт і кіраўнік
академічнай школы...

З любым апанентам
ён распраўляецца з ходу,
бо ў довадах сваіх праціўнікаў
ён заўважае нават тое,
чаго там і няма...

Не заўважае ён
толькі таго, што сам кульгае.
Калі б не надзейная мыліца,
гэта чучала
ужо даўно б упала.

Калі б лёг я раптам у маўзалеі,
Вязьму папоўз бы мох
па камені надмагільным.

Калі б я стагнаў
за жалезнымі кратамі,
З кайданамі спрачаўся
пра волю і права,
Калі б звяў я і высох,
Працаваў бясконца,
каб загладзіць віну,
Калі б быў я, усё гэта

Зямля

Лічыш сябе перлам стварэння
і пакутуеш,
Калі іншыя так не лічаць...

Проста зямлёю сябе усвядом.
Хай людзі толчуць цябе,
як дарогу.

Зямная любоў

Сонца аблокам дорыць жыццё
ды аблокі закрываюць сонца
Мора нараджае хвалі
толькі хвалі выхваляюцца
быццам яны прыгажэйшыя
за мора

Вясна аздабляе зямлю
і ўдзячна зямная любоў —
залатой восенню...

Горкае лета

Яна шагнула
Яна баіцца, баіцца лета
Сэрца ж яе такое гарачае
А лета спякотнае
і кроплі поту
заўсёды горкія на смак...

Ван ЭРБЫЙ

Люстэрка

Дарагое люстэрка разбілася
Не бядуй
Колькі асколкаў
Столькі сумленных вачэй

Каляровы каменьчык

У запусчаныя і марозныя дні
я падымаў цябе на водмелі
Каляровыя каменьчыкі
ў вадаёме

ператварыліся ў карціны
і так мне бачыцца
архідэй ў даліне
лотас рачны
блакітныя крылы птушак
палоскі зары

пасля змрочнай начы...
Пераклаў Юрась СВІРКА.

Шу ЦІН

Крык пакалення

Я не скардзіўся, не,
На асабісты лёс.
Юнацтва марнае,
Атручаная душа,
Ночы бяссонныя
Пакінулі горкія прыпаміны.

Я адмаўляў азначэнні адно
за другім,
Я адбіваў прыгнэту слой
за слоем,

Засталіся ў сэрцы
Страшныя руіны...
Але я ўстаў
І на шырокім гарызонце
ўзвышаўся.

І ніхто аніякай сілай
Не змог мяне зрынуць нанова.

Калі б лёг я раптам у маўзалеі,
Вязьму папоўз бы мох
па камені надмагільным.

Калі б я стагнаў
за жалезнымі кратамі,
З кайданамі спрачаўся
пра волю і права,
Калі б звяў я і высох,
Працаваў бясконца,
каб загладзіць віну,
Калі б быў я, усё гэта

Калі б лёг я раптам у маўзалеі,
Вязьму папоўз бы мох
па камені надмагільным.

Калі б я стагнаў
за жалезнымі кратамі,
З кайданамі спрачаўся
пра волю і права,
Калі б звяў я і высох,
Працаваў бясконца,
каб загладзіць віну,
Калі б быў я, усё гэта

Калі б звяў я і высох,
Працаваў бясконца,
каб загладзіць віну,
Калі б быў я, усё гэта

Калі б звяў я і высох,
Працаваў бясконца,
каб загладзіць віну,
Калі б быў я, усё гэта

Можа б, я дараваў,
Мае слёзы і гнеў мой
Магчыма б і згаслі.

Але дзеля бацькоў дзяцей,
Дзеля дзяцей бацькоў,
Дзеля таго, каб не чулі людзі
Тых маўклівых папрокаў
з-пад помнікаў нашых,
Каб не хавалі мы вочы свае
Перад сцэнамі

«спаць на вуліцах»,
І каб найўныя дзеці
не згадвалі
Праз многа год пакінутую
нашу гісторыю,
Дзеля белае плямы Радзімы,
Дзеля зігзага нацыі
Дзеля небнае чысціні
і сумленнасці шляху,
Я патрабую праўды!

Гу ЧЭН

Дуга

Птушка на ветры моцным
Хутка перавярнулася.
Падняў юнак
Адно манету — адзін фень.

Мару сваю калыхнуўшы,
лаза вінаградная
Шчупальцу працягнула.

Хваля марская, скарыўшыся,
Спіну сагнула.

Лі ГАН

Месяц усходу

Месяц усходу,
узыходзіць на ўсходзе,
Срабрыстыя і доўгія
распускае бароды.

Іх малако — рака
Іх зямля — гара
І ўсе ўсходнія міфы
расцвітаюць імгненна

Лотас — у вадзе
На зямлі — хрызантэма
Чысты і ясны месяц,
высока вісіць
над дрэвам усходу.

Месяц усходу,
узыходзіць на ўсходзе
Месячны пены прыліў
Хвалі шумяць і валіць
Вечар — крыніца іх
Раніца — іх бераг
Узнялася імгненна да неба
усходняя таямніца.

У аблоках — яе галава
Хвост яе — у тумане
Чысты і ясны месяц,
з якім гуляе дракон усходу.

Прыязджае на сне
Ад'язджае на сне
Месяц усходу — коннік
Упоперак едзе на бляску
А дух вязе яго ўдоўжкі
Гукае калі вецер сціхае
А вецер падазьме свішча
Месяц усходу поўня
без плям аніякіх

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

Гэта душа разнасцэжаная
вечна была душою усходу.
Пераклаў Казімір КАМЕЙША.

ПАМЯТАЮ, забегла на некалькі хвілін па справах у майстэрню да Талі Анікейчыка (дазволілі сабе яго так называць, бо былі мы суседзямі па доме, ды і не толькі суседзямі: мой муж, мастацтвазнавец Барыс Крэпак, амаль чвэрць веку сябраваў з Талем, як кажуць, з'еў з ім не адзін пуд, прынамсі, творчай солі). Звычайна ў такі час, калі прыцемкі не дазвалялі скульптару працягнуць працу, за ім у майстэрню заходзілі Валодзя Басальга, Пётра Свентахоўскі, Леанід Шчамялёў, каб усім разам — і гэта быў своеасаблівы рытуал — паблукіць па вярчальных вуліцах перад сном, не зважаючы на надвор'е. Вось і тады, я зразумела, Толя рыхта-

А. П. і Н. Ф. АНІКЕЙЧЫКІ (стацкі — М. Ф. НОВІКАЎ, брат Надзеі Фёдаравны), 1928 год.

ваўся да традыцыйнага праме-наду. Пакуль чакаў сяброў, заварыў свежую гарбату, прыму-сіў сесці за шырачэзны з белых габляваных дошак стол і паставіў перада мной гліняны кубачак... У той першы вечар лютага я даведлася пра існаванне таямнічай папкі, якую Анатоль Анікейчык захоўваў, як сьвятыню. Мы дамовіліся: унікальныя дакументы, якія, без перабольшання, з'яўляюцца гістарычнай каштоўнасцю, будзем разам рыхтаваць да друку з Талевым каментарыем, каб змясціць іх на лімаўскіх старонках пад рубрыкай «Мартыралог Беларусі: імёны і факты». Папку Анатоль перадаў мне са словамі: «Калі што спатрэбіцца ўдакладніць — звані!» Праз два дні, недзе за дзесяткай гадзіне раніцы, да нас на кватэру пазванілі: трыццаць хвілін назад памёр Анатоль Аляксандравіч Анікейчык... цяжкі сардэчны прыступ... рэанімацыйная бригада «хуткай дапамогі» вярнуць яго да жыцця не змагла...

Так сам-насам я засталася з гэтай старой выцілай шэрай папкай, якая пачала свой адлік часу 16 жніўня 1937 года. Дакументы, якія ў ёй захоўваюцца, каментарыяў амаль што не вымагаюць, хіба толькі — кароткіх удакладненняў. І яшчэ — напружаныя думкі і нерваў, і дзейснага пратэсту супраць замаху на жыццё чалавечы, на жыццё цэлых народаў.

А цяпер чытайма гэтыя дакументы, якія не апавядаюць — крычаць! — пра лёс яшчэ адной сям'і з Беларусі, што стала бізвітнай ахвярай сталіншчыны, прыняла пакуты, як тысячы іншых беларускіх сем'яў у тую крывавае трыццатая гады. Дадам: з «хронікай адной рэабілітацыі», як паспеў паведаміць Анатоль Анікейчык, мы знаёмімся сёння дзякуючы мужнасці і сіле духу ягонага дзёда Фёдара Нілавіча Новікава, юрыста па адукацыі, які дакумент да дакумента, чарнавік да чарнавіка на працягу двух дзесяцігоддзяў падшываў у папку. Першая старонка яе—

«Працяг пратэсту»
На падставе ордэра НКУС БССР за № 74 ад 15 жніўня 1937 г. і адпаведна 175 і 177 арт. КПК мной, супрацоўнікам НКУС Высоцкім, праведзены вобвыск у гр. Анікейчык Аляксандра Пятровіча, які пражывае г. Н. Барысаў, Чырванасцяж-ная № 32.
У час вобвыску прысутнічалі: Зыкаў, Бялькевіч.

Адпаведна дадзеным указан-няў затрыманы грамадз. Анікейчык А. П.
Узята для дастаўкі ў НКУС Беларусі наступнае (падрабяз-ны вопіс усяго, што забрана): 1) пашпарт ФК № 689486; 2) ваенны білет; 3) пісьмы.
Вобвыск рабіў супрацоўнік НКУС Высоцкі (уласнаручны подпіс. — Л. К.).

Выкладзенае ў пратаколе сведчым: Бялькевіч, Зыкаў. 16 жніўня 1937 г.

Копію з пратакола атрымаў, Анікейчык.

На бланку пратакола я знайшла яшчэ адзін пункт: супра-цоўнік НКУС Высоцкі засвед-чыў — «у час вобвыску скарга не заяўлена». Магчыма, і сапраўды так — не спрабаваў ба-

Фёдар Нілавіч НОВІКАЎ.

рысаўскі ўрач-тэрапеўт Аляк-сандр Пятровіч Анікейчык у тую жыццёвую ноч перакон-ваць энквэдзістаў у сваёй не-вінаватасці, бо, відаць, як і сотні тысяч іншых рэпрэсыва-ных «ворагаў народа», думаў: гэта агідная памылка, якую праз дзень-два выправіць! І — ніякага пратэсту. Аслупяненне...

Дакументы з папкі гавораць: да 18 кастрычніка сям'я арыш-таванага не мела пра яго зве-стак. І вось — адчайны крык з засценкаў: запіска да жонкі Надзеі Фёдаравны.

«Дарагая дзетачка. Дзейні-чай тэрмінова, 1—3 дні. Кож-ную заяву заканвертуй і асабі-ста дамагайся хуткага прахо-джання. На канверце (парайся з юрыстамі) пазначай тэрміно-вае расследа. Так лепш. Інакш прыгавор — хутчэй, чым раз-бор. Давай тэлеграму-маланку Яжову, Старш. ЦВК БССР, а можа, і Сталіну аб другім раз-глядзе справы, бо мае жыццё на валаску, а я ні ў чым па-сутнасці не вінаваты. Дзейні-чай смялей, хто-небудзь няхай дапаможа. Шура».

Пра тое, як трапіла гэтая за-піска з турэмнай камеры да ма-ці, Анатоль Анікейчык паведа-міў мне вельмі каротка: прынёс адзін з турэмных наглядачыкаў, якога бацька калісьці лячыў; пра гэта дазналіся энквэдзісты і наглядачы таксама арышта-валі.

Разам з запіскай той чалавек перадаў Надзеі Фёдаравне Ані-кейчык і заявы, напісаныя яе мужам-в'язнем у розныя інстан-цыі. Змест іх амаль што ад-нолькавы. Таму працуюць дзве з пяці.

«Асобай Калегіі Вярхоўнага Суда БССР па разборы шпіяна-жа і дыверсій ад арыштавана-га 16 жніўня Барысаўскім аддз. НКУС з/к Анікейчыка А. П. і абвінавачанага па арт. 58.

Шматпаважаная і Вялікая Прысутнасць Асобай Калегіі Вярхоўнага Суда БССР! Пры-слушайцеся, прашу, да голасу аднаго з 170 мільёнаў працоў-ных СССР, які, зусім невінава-ты, узяў на сябе вялікае зла-чынства, дзеля таго, каб толькі перапыніць невыносныя ката-ванні, думаючы ў той момант, калі былі атрыманы 2 перало-мы рэбраў і падавіх 2-х паль-цаў рукі, толькі пра захаванне жыцця... У пратаколе допыту, у якім ёсць толькі набор май-го прозвішча, усё астатняе бы-ло дапісана іншымі, нягледзя-чы на мае пратэсты. Мяне прымуслі падпісаць. Але ўсё

Актывісты Таварыства кітайска-савецкай дружбы (выдаўцы, выкладчыкі-русісты, пераклад-чыкі) у Доме творчасці «Іслач» (кастрычнік 1988 г.).

гэта, прысягаю імен ПРАВА-ДЫРА ТАВ. СТАЛІНА, выдуманна. Ні душой, ні целам ва ўсім гэтым не вінаваты...» (Подпіс: Анікейчык).

«Начальніку НКУС Барысава. Гр-н начальнік, усе паказанні, якія былі дадзены мной у час следства, з'яўляюцца вынікам фізічных катаванняў. Анікейчык».

Заявы, копіі якіх захоўваюцца ў архіўнай папцы, былі тэрмінова разасланы па інстанцыях: Якову і Вышняўскаму — у Маскву, Берману — у Мінск, а таксама — Сталіну, пра што сведчыць «распіска ў прыёме» заказнага адпраўлення «спешнай поштай» за № 915/п ад 23 кастрычніка 1937 года.

Барысаўскае НКУС не даравала за смелы зварот у розныя інстанцыі жонцы рэпрэсаванага, маці дваіх малалетніх дзяцей: Барыса—1926 года нараджэння і Анатоля, які нарадзіўся ў 1932-м. Яе арыштавалі. Ф. Н. Новікаў піша Старшыні ЦВК СССР М. І. Калініну, дзе заяўляе, што «замест выпраўлення справы па закону Барысаўскае аддзяленне НКУС дачку маю, нягледзячы на яе цяжарнасць і бюлетэнь, арыштавала... Прашу вызваліць з-пад арышту дачку і яе мужа, а таксама прашу аб правядзенні расследавання з прычыны прымянення да апошняга насілля ў час допытаў. 7.XI. 1937 г.».

Явіць усім пра тое, што ён ні ў чым не вінаваты. Разаслаўшы копіі запісак мужа па ўказаных у іх адрасах, я была ўпэўнена, што адпаведныя ўлады правядуць расследаванне і разбярэцца са справай хутка. Але вось прайшоў ужо 21 месяц, а арыштаванага няма і няма. У гэты час я пісала: пракурору БССР, пракуратуры па нагляду за органамі НКУС БССР, наркому УС БССР, пракурору БВА, Барысаўскаму раённаму пракурору і неаднаразова была асабіста на прыёмах ва ўсіх гэтых улад, просячы іх разабрацца са справай хутэй і зрабіць так, як гэтага патрабуе закон і справядлівасць, але нідзе не дабілася ніякага адказу.

нам якога Анікейчык А. П. таксама быў. Нарадзіўся ён і жыў у дзяцінстве ў сям'і беднага селяніна-беларуса, у вёсцы Ячынцы Засульскай воласці Стаўбцоўскага павета (былая Заходняя Беларусь). Васемнаццацігадовым юнаком праз беларускі кардон ён прабраўся ў Мінск, імкнуўся да святла і свабоды; тут, у Мінску, ён закончыў універсітэт і служыў працоўным Беларусі...».

3 Пракуратуры СССР неўзабаве прыйшоў адказ, датаваны 17 снежня 1940 года.

«Паведамляю вам, што вашы скаргі па справе мужа Анікейчыка Аляксандра Пятровіча Галоўнай Ваеннай пракуратурай РІКА разгледжаны, за адсутнасцю падстаў для перагляду справы пакінуты без задовальнення».

Ваенны пракурор ГВП, ваенны юрыст 3 ранга — Самаркін.

Лісток паперы са школьнага шпэтка. Без даты.

«Дарагі наш, родны дзядуля Сталіні Прашу Вас звярнуць увагу на маё пісьмо... Яшчэ ў 1937 годзе, калі арыштавалі тату, ён прыслаў маме пісьмо, пра якое яна не гаварыла мне да гэтага года. Ён пісаў, што яго катавалі на допыце вельмі моцна, зламалі два рабры і прымуслі падпісацца, што ён вінаваты. А ён піша ў пісьме, што не вінаваты, ды і ў чым жа ён мог быць вінаваты? Калі ён працаваў урачом, у нас быў недахоп у грошах таму, што тата ні ў кога за прыватныя візіты не браў грошай і жылі мы толькі на зарплату таты. Мама хворая на туберкулёз яшчэ з 1926 года і ёй патрэбна добрае харчаванне... У нас трое рабаў: я, брат Толя сямі гадоў і сястрычка, якой год і 5 месяцаў і якая нарадзілася ўжо без таты. Мама і цяпер хворая, усё бедная, даведваецца, дзе тата, ці жывы ён. Пісала шмат у Мінск, ездзіла сама, але нічога не даведлася, усе па-рознаму адказваюць: то асуджаны, а на колькі — невядома, то не асуджаны, а дзе — невядома».

Дарагі дзядуля Сталіні! Вельмі прашу, паведаміце мне, ці жывы мой тата! Але толькі не пасылайце майго пісьма пракурору БССР, ён усё роўна нічога мне не адкажа... Я гораца цалую Вас і даю сваё

ваеннае ракі Одрэ. Разам з сынамі Барысам і таксама была ў атрадзе імя Суворова ў якасці сувязной...»

У гэтым лісце, датаваным 30 сакавіка 1956 года, Надзея Фёдаруна патрабуе адказаць ёй, ці жывы яе муж, калі — не, дык «паведаміць мне, ці рэабілітаваны ён, як незаконна арыштаваны і абвінавачаны».

Заява ў Мінскую абласную пракуратуру:

«Тройчы мне паведамілі пра тое, што мой муж памёр. І хоць ва ўсіх гэтых паведамленнях былі розныя даты смерці і дзясныя хваробы, ад якіх ён быў памёр, мне застаецца пагадзіцца, што яго няма ў жывых. Я цвёрда ўпэўнена ў тым, што ён невінаваты і прашу рэабілітаваць яго пасмяротна, каб дзецім нашым лягчы было ўсведамляць, што іх бацька не быў ворагам народа і Савецкай улады».

Надзея Фёдаруна ўсё ж дачкалася рэабілітацыі бацькі сваіх дзяцей. Прыйшла даведка з Ваеннага трыбунала БВА: «Справа па абвінавачванні Анікейчыка Аляксандра Пятровіча, да арышту 15 жніўня 1937 г. працаваў урачом-тэрапеўтам 2 амбулаторыі г. Нова-Барысава, перагледжана Ваенным Трыбуналом Беларускай ваеннай акругі 5 лістапада 1957 г. Пастанова ад 22 кастрычніка 1937 г. у адносінах Анікейчыка Аляксандра Пятровіча адменена і справа за адсутнасцю саставу злачынаства спынена».

Анікейчык Аляксандр Пятровіч рэабілітаваны пасмяротна.

Падпісаў даведку намеснік Старшыні Ваеннага Трыбунала БВА палкоўнік юстыцыі В. Кацдрацьёў.

Цяжка ўявіць сабе, як жыла гэтая жанчына трыццаць гадоў. У апошніх зваротах па чарговых інстанцыях яна пісала, што на яе зарплату настаўніцы яна ўтрымлівае не толькі дзяцей-студэнтаў — Анатоля вучыўся ў БДТМІ, а дачка Люся — у Мінскім медыцынскім інстытуце, але і 74-гадовую маці і скалечанага айчыма Фёдара Нілавіча Новікава, які быў прыкаваны да ложка пасля таго, як трапіў пад машыну. Страшны, горкі лёс...

Жорсткі лёс... Ён падрыхтаваў ёй яшчэ адзін удар: памёр Анатоль. Толькі... На яе вачах. Але не — яна не магла пагля-

Мартыралог Беларусі: іменны і факты

Хроніка адной рэабілітацыі

З сямейнага архіва народнага мастака БССР Анатоля Аляксандравіча АНІКЕЙЧЫКА

Лісты Фёдара Нілавіча Новікава, які ён паслаў у той жа 23-ці дзень кастрычніка ў газеты «Правда» і «Известия», раскрываюць новыя факты трагедыі сям'і Анікейчыкаў. І не толькі яе.

«Сёння я зрабіў тое, за што магу папаліцца сваім жыццём, калі вы не дапаможаце знайсці справядлівасць. Я асабіста адвез у Мінск і перадаў Пракурору па нагляду за НКУС (Дом урада, 6 паверх, пакой № 613) заяву ад імя маёй дачкі Н. Ф. Анікейчык пра катаванні ў час следства ў Барысаўскім аддзяленні НКУС. Копію гэтай заявы, а таксама дадатак да яе перасылаю вам... Мне невядома, за што арыштавалі майго зяця — урача Анікейчыка, але, думаю, за тое, што, па няшчасці, ён нарадзіўся ў той частцы Беларусі, якая засталася пад тыраніяй беларускага ўладу. Ні на хвіліну не магу пазбавіцца думкі, якая малое карціну катаванняў тых, хто трапіў пад следства да барысаўскага ўладу, зразумела, і з усім невінаватыя. Акрамя ўрача Анікейчыка, многія, якія пабылі пад следствам, з жахам, у адзін голас сцвярджаюць, што барысаўскія органы б'юць і катуюць падследных... не звяртаюць увагі на хворых, а таксама жанчын і дзяцей. Арышты, што праводзяцца ў сучасны момант, наводзяць жах на ўсіх працоўных Барысаўскага раёна. Арыштоўваюць вялікіх і малых па палажэнні людзей: інтэлігентнаў і рабочых, гараджан і калгаснікаў, мужчын і жанчын, сярод якіх ёсць шмат з малымі дзецьмі».

Крыкі падследных, што даносіцца з турмы, прымушаюць насельніцтва Барысаўскага раёна рабіць выносы, што ў асяроддзі ўлад раёна нядробна, што сярод іх ёсць многа людзей, якія з пэўнай мэтай кампраметуюць Савецкую ўладу і такім чынам выклікаюць сярод працоўнай масы нараканні і незадаволенасць».

Калі гэтае ненармальнае становішча не будзе выпраўлена Цэнтральнай Уладай Масквы, то нярадасным будзе свята дваццацігоддзя Кастрычніцкай Рэвалюцыі для грамадзян Барысаўскага раёна. Многія будуць праліваць слёзы па сваіх родных, скалечаных на следствах органаў НКУС...»

Калі нават вы і не дапаможаце, то я гатовы памёрці ад катаванняў Барысаўскіх органаў НКУС, памёрці са спакойным сумленнем пасля пасылкі гэтага пісьма — крыка збалелай душы».

Як вынікае з чарговага дакумента, што ў храналагічным парадку падшыты ў папцы,

Цяжка сказаць, ці менавіта гэты ліст да народнага старасты дапамог Надзеі Фёдаруна вярнуцца да сваіх дзяцей. Пра гэта ў дакументах не пазначана. Ужо з лютата 1938 года ўпартая жанчына зноў пачынае шукаць праўду. «16 жніўня 1937 года арыштаваны мой муж...» — гэтая першая фраза кожнага новага яе ліста рэфрэнам праходзіць праз усю пераліску наступных гадоў. Толькі цяпер яна яшчэ ў больш складаным становішчы: «Як жонка вязня і маці траіх дзяцей, якія засталіся на маім утрыманні, малю, паведаміце, ці жывы мой муж А. П. Анікейчык...» І зноў — у розныя інстанцыі: «Пракуратура БССР», «Ваеннаму пракурору БВА», «Пракурору СССР тав. Вышняўскаму», «Вярхоўнаму Савету СССР»... Але сцяна маўчання па-ранейшаму акружае яе. Толькі адно ёй паведамілі з Барысаўскай пракуратуры: «...я атрымала адказ пра тое, што майго мужа няма ў Барысаўскай турме».

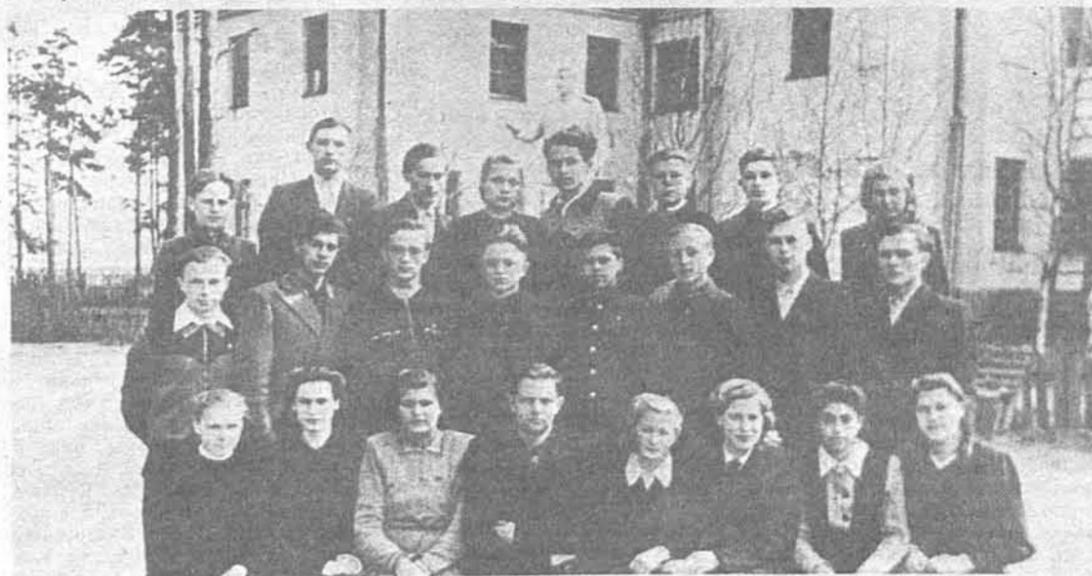
Горкая чаша перапоўнена і як апошняя кропля надзеі — ліст да Сталіна 15 мая 1939 года:

«Дарагі Іосіф Вісарыянавіч! Ад імя траіх малалетніх дзяцей малю Вас удзяліць мне хоць хвілінку ўвагі і загадаць каму трэба памагчы майму гору».

16 жніўня 1937 года органамі Барысаўскага аддзялення НКУС арыштаваны мой муж Аляксандр Пятровіч Анікейчык, які працаваў у Нова-Барысаўскай рабочай амбулаторыі ў якасці ўрача і загадчыка амбулаторыі. Не заўважаючы за мужам на працягу дзесяцігоддзя сумеснага жыцця нічога такога, што магло б навесці на яго ценю падзронасці ў нечым антысавецкім, бо ён займаўся справай медыцыны, я была спакойная, лічачы, што наша родная Савецкая ўлада хутка разбярэцца са справай і арыштаванага без віны вызваліць. Але ў кастрычніку месяца 1937 года суровая рэчаіснасць даказала мне, што я моцна памылілася. 23 чысла гэтага месяца я атрымала ад мужа са зняволення некалькі напісаных алоўкам запісак, з якіх даведлася, што следчыя ўлады ў час допыту мужа моцна яго білі і катавалі, прымушалі падпісаць пратакол, дзе ад яго імя былі напісаны паказанні, якія выкрывалі яго ў такіх злачынаствах, якіх ён не рабіў і рабіць не мог, як сын селяніна, усёй душой адданнага Савецкай уладзе, які з нявінаю стаяў да фашыскай улады беларускага раёна... Ён прасіў перадаць гэтыя запіскі (копіі прыкладваюцца) па адрасах. Прасіў за-

Паўсюль атрымлівала амаль аднолькавы адказы: «Пачакайце і не хвалойцеся, надзея час і разбярэм справу». Пасылаюць адзін да аднаго — і так бясконца. У рэшце рэшт у мяне склалася перакананне ў тым, што муж не выпрыскаў катаванняў і памёр. Я прасіла ўлады, каб паведамілі мне — ці жывы мой муж? Але і на гэтае, здавалася б, законнае пытанне, я не магу дабіцца яснага адказу. А дзеці мае пытуюць у мяне: дзе тата, што з ім, чаму ён не прыходзіць дадому? Што мне адказаць ім? Як мне будаваць жыццё ў далейшым? Як расціць і карміць дзяцей?

Усё гэта прымусіла мяне па-турбаваць Вас, дарагі Іосіф Вісарыянавіч. Малю Вас загадаць каму трэба разабрацца са справай майго мужа А. П. Анікейчыка і паведаміць мне пра тое: ці жывы ён».

9-ты «Б» клас 6-й рускай школы г. Нова-Барысава (1950—1951 навучальны год). Пяты злева ў трэцім радзе — Анатоль АНІКЕЙЧЫК.

Зразумела, што «бацьку ўсіх народаў» ніякім чынам не хвалілаў лёс ягоных «дзяцей», якіх ён тапіў у моры крыві.

Праглынуўшы маўчанне Сталіна, Надзея Фёдаруна дамагаецца іспіны зноў, піша Берыі, Вышняўскаму, спрабуючы хоць што-небудзь даведацца пра лёс свайго мужа, хоць у нечым яму дапамагчы...»

1940 год, 13 лістапада. Зварот да Пракурора СССР:

«...Працуючы больш за 10 гадоў у Нова-Барысаўскай рабочай амбулаторыі ўрачом і загадчыкам амбулаторыі, муж мой імкнуўся паставіць справу на адпаведную вышыню, за што быў некалькі разоў прэміраваны. Тое, што ён быў чалавечкам, адданым Савецкай уладзе, засведчаць члены прэзідыума Барысаўскага Гарсавета, чле-

піянерскае аб'ячэнне: расці і мацавацца, каб вучыцца на кэрміцкай нашай неабсяжнай дарогай Радзімы».

Піянер Барыс Анікейчык. Пасля гэтага пісьма ў папцы падшыта копія ліста Надзеі Фёдаруны Анікейчык да Старшыні Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР К. Я. Варашылава, дзе яна, у прыватнасці, паведамае:

«...Мой старшы сын Барыс у час фашыскай акупацыі, будучы юнаком, пайшоў у партызаны, у атрад імя Суворова брыгады імя Жукава, што змагалася ў Стаўбцоўскім раёне. Пасля выгнання фашыстаў з Беларускай зямлі, ён, не дасягнуўшы яшчэ прызыўнага ўзросту, пайшоў добраахвотнікам на вайну і загінуў у баях 9 лютага 1945 года ў час фарсіра-

дзец на сына ў час развітання з ім, бо даўно страціла зрок, выплакала свае блакітныя вочы. Яна, гэтая васьмідзесяцітрохгадовая жанчына, Надзея Фёдаруна, нікога не чуе — страціла і слых. Бясконыцца пакуты чалавека... Пагаварыць з ёй я так і не змогла. Гаворыць толькі тая папка. Папка, распачата, як на ёй пазначана, «16 жніўня 1937 г.» Ніжэй у радку «скончана» — запісу няма. Так, справа гэтая і сапраўды не скончана. Анатоль Анікейчык, пасля таго, як былі ўзяты з небыцця Курпаты, гаварыць сябрам: «Можа, і бацька ў Курпатах ляжыць? А мо апошні яго прытулак — барысаўскія студні...»

Не даведаўся, не паспеў. І ці даведаўся б?..

Людміла КРУШЫНСКАЯ.

Шмат напісана і расказана пра Якуба Коласа. Але ж пра выдатных людзей хочацца ведаць як мага больш. І любы факт, любая, здавалася б, дробязь у дачыненні да іх асобы нас хвалюе і цікавіць. Асабліва калі гэтыя звесткі, як кажуць, з першых вуснаў.

Сёння наш госць старэйшы сын народнага песняра Даніла Канстанцінавіча Міцкевіча, заслужаны работнік культуры БССР.

Заўтра Данілу Канстанцінавічу — 75. Павіншваем жа яго з юбілеем і ўважліва паслухаем...

— Даніла Канстанцінавіч, з якога ўзросту вы помніце слёбы сваіх бацькоў, навакольны свет?

— Памятаю, мяне трымае на руках мой дзядзька і хросны бацька, брат маёй мамы Алесь Дзмітрыевіч Каменскі. Адбываецца гэта недзе на берэзе ракі Камы ў Пярмі. Помніцца вялікая рака, на ёй плывуць пароходы... Вось і ўсё з пермскага бытавання. Дый уся Куршчына (другая палова 1917 года — першая палова 1921 года) прыгадваецца эпизадычна, асобнымі ўрыўкамі. Абяньне. Вечар. Я ў паліто і ў шапчыкубанцы на дварэ. Чую грукат гармат, кулямётныя чэргі, стрэлы з вінтовак. Мяне хутка заводзяць у хату, распранаюць, кладуць на падлогу, далей ад акна. Назаўтра дзеці збіралі круглыя кулі, казалі, ад стрэльбаў-бярданак і ад шраннелі. Ці гэта быў бой з немцамі, ці з дзянікінцамі?.. Пасля памятаю, як бацька ўспамінаў пра тыя часы. На кароткі тэрмін Абаянь занялі дзянікінцы. Бацька быў раней звольнены з войска па цяжкай хворобе — жаўтацы, ліхаманцы, працэсе ў лёгкіх. Таму і пайшоў у «воинское присутствие» з упэўненасцю, што па стану здароўя не будзе прызваны. Але дзянікінскі палкоўнік не падняў нават галавы ад папер і не глянуў на бацьку, сказаў адно слова: «Встрой!» Дома вырашылі, каб не ішоў, а дзе-небудзь перабываваў. Страшная, вядома, была рызыка. Пакаранне адно — смерць.

З Абаяні перабраліся ў вёску Якаўлеўку. Гэта прыкладна за 12—15 кіламетраў ад горада. Памятаю, як ішоў туды з дзядзькам Сашам. У канцы вельмі змарыўся, часта прасіўся адпачыць. Адзін раз ледзь не сеў пад кустом арэшніка на гадзюку. Дзядзька Саша адкінуў мяне і палкай забіў яе. У Якаўлеўцы мы жылі ў адным з пакояў закінутага палаца нейкага памешчыка. Толькі пазней, працуючы ўжо ў музеі, мне стала вядома яго прозвішча — Самбурскі. У некалькіх пакоях клопатамі бацькі была арганізавана школа для дзяцей Якаўлеўкі. Помніцца вялікі парк вакол палаца, дзе раслі высокія старыя дрэвы. Сярод прыцяляў з вясковых дзяцей запамінуў імяны Афонькі і Параскі.

— А першае далучэнне да граматы?..

— Самавукам навучыўся чытаць, калі мне не было і пяці гадоў. Пытаўся ў бацькоў, як гучыць тая ці іншая літара... Стаў многа чытаць. Была кніжка Фламарыёна «Папулярная астраномія», багата і прыгожа ілюстравана, нешта яшчэ з прыродазнаўчай серыі. Цікавая кніжка для гаспадынь — Малахавец. Там апісваліся спосабы прыгатавання многіх соеўных самах разнастайных страў. Я з цікавасцю чытаў гэтую кніжку. Вядома, многа не разумеў, але дапытваўся ў мамы, што такое, напрыклад, лангет, біфштэкс, антрыкот, эскалоп, парэй, сельдэрэй... А так годна было ў той час! Зразумеў пазней, коль-

кі пакут прыносіў бацькам я такімі пытаннямі. Каб неяк ратаваць нас ад голаду і палешыць харчунак самім, бацькі купілі дзве казы — белую рагатую і чорную бязрогую. Корму для іх хапала, і мы акрылі. Гэтых коз мы прывезлі ў Мінск, і яны былі ў нас ці не да восені 1924 года. У 1918 годзе лютавала эпідэмія грыпу

— Восенню 1923 года паступіў у 13-ю школу-сямігодку. Да гэтага шмат чытаў, асабліва папулярную літаратуру па прыродазнаўчых навуках. Была добрая памяць, многа ведаў для свайго ўзросту. Таму і прынялі адразу ў 3-і клас. Быў там самы малодшы. А трапляліся і такія: 18 гадоў (Каспяровіч) і нават 30 (Шылак). Здаваў уступныя экзамены. Напісаць трэба было па-беларуску. Адно памылку зрабіў. Спыталі сталіцу Баварыі. «Мюнхен!» — з ходу адказаў. Школа месцілася каля самага піўзавода «Беларусь», на цяперашняй вуліцы Горкага. Та-

Гэта ў першыя два гады. Нават такія прадметы, як агульная і неарганічная хімія (прафесар Э. В. Змачынскі), арганічная хімія (прафесар М. А. Прыляжаеў), матэматыка (Г. Дамброўскі) і інш. Прафесар Мікалай Аляксандравіч Прыляжаеў, сусветна вядомы вучоны, рускі чалавек па нацыянальнасці (у БДУ працаваў з 1924 года), здолеў асвоіць беларускую мову і чытаць на ёй такую складаную навуку, як арганічная хімія. Пазней з Масквы прыехалі новыя прафесары — Казлоў і Нікіфараў. Яны чыталі арганічную і фізічную хімію на рускай мове. Паступова і

жылі проста так. Калі Мазур неяк сказаў, што яму няёмка, бацька параіў: «Унось гэтыя грошы ў фонд дапамогі дзецям!»

Хатняя гаспадыня у нас была Агрыпіна Казёл, дзядзька на з вёскі Шаршуні, непадалёку ад Радашковіч. Аднаго разу Колас пайшоў на рынак купіць дроў. У нейкай дзяўчыны ўкралі грошы, і яна горка плакала. Колас расчуліўся і аддаў усю суму, што меў з сабою, і падаўся дадому. Бедалага апамыталася і, дагнаўшы выратавальніка, гораха дзякавала яму. Неўзабаве прывезла з сваім бацькам на сядзібу нам воз-

«РАЗГОРНЕМ ЧАСАУ ШАТЫ...»

Сын Якуба Коласа ўспамінае

— «іспанка». Помню, захварэла мама. А бацькі не было дома — праводзіў інспекцыю ў іншых вёсках. Мама, зусім знясіленая, паваліла на падлогу школьную дошку, нешта падалася, паклала мяне і Юрку і ў поўнай знямозе лягла сама. Прышоў бацька, паглядзеў і заплакаў.

— Даніла Канстанцінавіч, колькі слоў пра вяртанне ў родны край.

— На Куршчыне бацькі ўвесь час марылі пра вяртанне на Беларусь. Гэта было немагчымым, пакуль ішла грамадзянская вайна. Памятаю, як аб-

ды яна называлася Камунальнай. Побач яшчэ хадзіла конка. Часамі гарэзлівыя вучні маглі ўкрасці ў фурманку пугу, і тады парушаўся рух транспарту. Школа была доследна-паказальнай пры педфаку БДУ. Пры навучанні ўжываліся новыя метады — «дальтон-план», або лабараторна-брыгадны метады. Часта ўрокаў не было, вучні займаліся пад наглядам настаўнікаў. Гэта мела свой становачы бок, вучні маглі больш самастойна разбірацца ў прадметах: нецікавае вывучалася слабой або зусім адкідалася.

— Куды вы падаліся пасля школы?

— У 1928—1929 гг. пасля сямігодкі вучыўся на курсах англійскай і нямецкай моў. Восенню 1929 года хацеў паступіць у прафшколу металістаў. Яна месцілася ў будынку, дзе зараз знаходзіцца Рускі тэатр імя Горкага на вуліцы імя Валадарскага. У прафшколу не прынялі, як «элемента непралетарскага паходжання». Пазней на той жа прычыне не прымаў у камсамол. У 1929 годзе паступіў у 8-ы клас чыгуначнай школы-дзевяцігодкі № 25 імя А. Чарвякова. Знаходзілася яна там, дзе зараз будынак Галоўпаштамта. Хутка школу, на маю радасць, пераўтварылі ў хімпрафшколу, якая рыхтавала лабарантаў па хімічным аналізе. Аналітычную хімію вёў Апалянар Мікалаевіч Раждзественскі, выдатны педагог. Усе мы яго паважалі, любілі і слухаліся.

У хімпрафшколе я пасябраваў з многімі на ўсё жыццё, хіця некаторыя хутка пакінулі вучобу, перайшлі на іншыя спецыяльнасці. Гэта Віталь Філіповіч, зараз адстаўны палкоўнік-інжынер, чалавек, блізка да Коласавай сям'і, да Купалы, Анатоль Лавыш (доўгі час працаваў прарэктарам Беларускага політэхнічнага інстытута), Уладзімір Пятухоўскі, падпалкоўнік-інжынер, стаў нават нашым сваяком. З намі вучыўся і сябраваў Жорж Фалевіч, герой мінскага падполля.

— А пасля хімпрафшколы?

— У 1931 годзе працаваў лабарантам у Мінскім хіміка-тэхналагічным тэхнікуме. Да студзеня 1932 года. 15 красавіка паступіў на хімічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта. Гэта быў апошні прыём без экзаменаў. З восені г. г. і назаўсёды былі ўведзены прыёмныя экзамены, залічэнне студэнтаў стала праводзіцца да 1 верасня. Закончыў лабараторна-брыгадны метады навучання, калі экзаменавалі толькі брыгадзіра і пры поспеху ставілі дадатны адзнакі ўсім. Брыгады, праўда, былі невялікія — 4-5 чалавек.

— А на якой жа мове тады вылося выкладанне?

— У асноўным па-беларуску.

ўсе прадметы сталі выкладацца па-руску.

— Раскажыце, калі ласка, пра даваенную сядзібу Якуба Коласа.

— У 1926 годзе вырашылі пабудоваць сабе хату (дасюль жылі на прыватнай кватэры). Знайшлі пляч, які размяшчаўся па Вайсковым завулку паміж вуліцай Фрунзе і тагачаснай агароджай парку «Прафіцтэрні», пазней названы імям Горкага, на правым баку Вайсковага завулка, калі ісці ў напрамку парку. Побач не было камяніц, стаялі драўляныя хаты з невялікімі участкімі, усюды былі сады, гароды, кветнікі. Зацішнае, утульнае месца ў горадзе, чыстае паветра. Зусім блізка ад цэнтру, ад установаў, дзе працаваў Колас — ад Белпедтэхнікума, Белдзяржуніверсітэта і Акадэміі навук БССР, якая тады знаходзілася ў будынку на рагу цяперашніх вуліц Леніна і Кірава. Блізка было і ад Саюза пісьменнікаў, ад дома лепшага сябра — Янкі Купалы.

Вясною 1927 года прывезлі лес на трох чыгуначных платформах. Сасновыя круглякі, нарыхтаваныя ў раёне Негарэлага, былі згружаны на пляцоўцы пры рагу цяперашніх вуліц Першамайскай і Захарава. Адтуль іх завезлі возчыкі калёсамі на ўчастак. Памятаю, што была думка наняць славуных смаленскіх цесляроў, якія вельмі хутка рабілі зрубы. Аднак будавалі беларускія майстры. Вельмі многа турбот хапіла ўсім, асабліва швагру Коласа, брату яго жонкі Алесю Дзмітрыевічу Каменскаму і яго маці — цешчы Коласа Марыі Цімафееўне Каменскай. Яна не доўга пажыла ў новай хаце — у пачатку 1928 года памерла.

— Закончылі будаўніцтва. «Цяпер разгорнем часаў шаты, бліжэй прыгледзімся да хаты...» Даніла Канстанцінавіч, «як там вылося, як жылося?»

— Бацька, маці і Міхась жылі на першым паверсе, дзядзька Саша, Юрка і я — на другім. Юрка ў зімовыя часы — у пакоі дзядзькі Сашы, а з ранняй вясны да позняй восені — на верандзе 2-га паверха.

У нас жылі многія людзі — родныя, сябры, знаёмыя. У хуткім часе пасля збудавання два пакоі і балкон 1-га паверха заняў стрыечны дзядзька Коласа, яго зямляк і сябар Ігнат Юрэвіч Міцкевіч. Ён сам — педагог, жонка Валянціна Міхайлаўна — доктар. Дзяцей у іх не было. Мелі асобную кватэру з асобным уваходам. Жылі ў нас з 1928 па 1930 год. Пасля іх у гэтыя пакоі пасялілася сям'я Ігната Мікалаевіча Мазура, настаўніка. Яны жылі да 1937 года.

У час пражывання кватарантаў кабінет Коласа быў у вялікім пакоі на другім паверсе. Ніхто з кватарантаў не плаціў,

дроў. Так завязалася знаёмства.

— Вядома ж, часта наведваліся да вас і госці? Каго найбольш запаміталі вы з тых наведвальнікаў?

— Самым дарагім госцем быў Янка Купала. Бывалі Цішка Гартны, Змітрок Бядуля, Максім Гарэцкі, Міхась Чарот, Янка Маўр, Кузьма Чорны, Кандрат Крапіва, Міхась Зарэцкі, Сымон Баранавых, пазней — Міхась Лынькоў, Пятрусь Броўка, Пятро Глебка, іншыя беларускія пісьменнікі. Гасцявалі ў нас рускія, украінцы. З 1933 года Колас пасябраваў з Сяргеем Гарадзецкім, калі той прыехаў у Мінск у сувязі з працай над перакладам твораў народнага паэта Беларусі. Пачалася шматгадовая творчая дружба. Блізка сышоўся Колас і з Аляксеем Сільчам Новікавым-Прыбомам, выдатным пісьменнікам і цікавым чалавечкам.

Улетку 1935 года ў Коласым доме былі вядомыя грузінскія пісьменнікі — Буачыдзе, Лордкіпанідзе, Гветадзе, Кутатэлі, Масашвілі. З імі знаходзіўся армянскі паэт Наіры Зар'ян.

— А іншыя творчыя работнікі? Вядомыя людзі?..

— Беларускія акцёры Малчанаў, Ільінскі, Сяргейчык, рэжысёр Віктар Дарвішаў. Асабліва ў 36—38 гадах, калі ішла праца над спектаклямі «Вайна вайне» і «У пушчах Палесся». Гасцямі былі скульптар Заір Азгур, беларускія вучоныя — акадэмікі Гораў, Шчарбакоў, Домбаль. Заходзілі да Коласа Аляксандр Рыгоровіч Чарвякоў, Аляксандр Антонавіч Сянкевіч. У доме панавала атмасфера ўзаемнай пашаны і павагі, гасціннасці і добразычлівасці.

— За час Коласавага бытавання на сядзібе, пра якую ідзе гаворка, у жыцці народнага паэта адбылося нямаля падзей, больш і менш значных, напісана багата твораў. Хацелася б пра галоўнае даведацца, Даніла Канстанцінавіч.

— Гэта вы можаце зрабіць і без мяне. Але ж адкажу. Тут Колас з сям'ёю пражыў трынаццаць з палавінай гадоў. Важнейшыя падзеі? Якуб Колас выбіраецца акадэмікам і віцэ-прэзідэнтам АН БССР. Урачыста адзначаны яго 50-годдзе і 30-годдзе з пачатку творчай дзейнасці, выбіраецца членам ЦВК, дэпутатам гарсавета, аблвыканкома і Вярхоўнага Савета БССР, адбываецца сустрэча з Максімам Горкім, пазней у Маскву, Ленінград, Кіеў, Харкаў, Парыж, выбіраецца дэлегатом VII і VIII Надзвычайнага з'езда Саветаў, прымае ўдзел у I з'ездзе пісьменнікаў СССР, узнагароджваецца ордэнам Леніна. У гэтыя часы адзначаліся юбілеі Пушкіна, Некрасава, Шаўчэнка, да правядзення якіх актыўна дачыняўся і Якуб Колас.

Сын і бацька. 1956.

І творчы плён быў немалы. Тут народным паэтам напісаны апавесці «Адшчапенец», «Дрыгва», паэма «Міхасёвы прыгоды», большасць раздзелаў паэмы «На шляхах волі», першыя раздзелы «Рыбаковай хаты», п'есы «Вайна вайне», «У пунчых Палесся», многа вершаў і публіцыстычных артыкулаў, апошні твор таго перыяду і першы твор вясеннага часу «Шалёнага пса — на ланцугі», апублікаваны ў «Правде» 24 чэрвеня 1941 года без перакладу, па-беларуску.

— Самым дарагім госцем Коласавага дому, вы казалі, быў Янка Купала. Ці не маглі б вы, Даніла Канстанцінавіч, падрабязней спыніцца на дружбе двух вялікіх песняроў? Якім вы памятаеце Купалу?

— Маё першае знаёмства з Янкам Купалам прыпадае на пачатак 20-х гадоў, калі мы жылі ў двары Русецкага. Купала быў частым і жаданым госцем у Коласа, а Колас у яго. Адлегласць паміж іхнім жыллом была невялікая, і яны хадзілі пехатой. Як водзіцца ў добрых сяброў, нярэдка кіпілі адзін з аднаго. Вядома, бяскрыўдна. Абодва былі вынаходлівыя на жарты.

Вельмі цёпла і павагай і сардэчнасцю адносіўся Іван Дамінікавіч да маёй маці. У канцы 1937 года ёй давялося па стану здароўя быць у санаторыі ў Кіславодску. Там якраз лячыўся і Янка Купала. Мама вельмі была расчулена яго ўвагай і клопатам. І дзядзька Янка, і цёця Уладзя любілі мяне і маіх братоў Юрку і Міхася. Памятаю, як пасля прыезду з Чэхаславакіі восенню 1935 года ён прывёз мне прыстаўку для патэфона — гукадымалынік «Парлафон». Я такую доўга шукаў. Вядома, Купалу не гаварыў і не прасіў. Не абмінуў падарункамі Юрку і Міхася. А цёця Уладзя заўсёды частавала нас чым-небудзь смачным.

У 1925 годзе ўрачыста адзначалася 20-годдзе літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы. Юбіляр наладзіў у сваім гасцінным доме банкет. Мая маці вырашыла паднесці яму падарунак — зрабіць торт Баўмкхен. Гэта — вяршыня кандытарскага майстэрства, яна рэдка якой гаспадыні даступна. Трэба зрабіць драўляны конус, намацаць шпагат, прыкрыць яго навошчанай паперай і порцыямі наносіць на паверхню конуса спецыяльнае цеста. Праводзіць аперацыю неабходна ў рускай печы. Праз некаторы час торт вымаецца, шпагат выцягваецца, торт упрыгожваецца. На маёй памяці мама гэта рабіла толькі адзін раз — на тым Купалавым юбілеі. Матчын выраб вельмі спадабаўся і юбіляру, і гасцям.

Гаўрыла ГАРЭЦКІ, Даніла МІЦКЕВІЧ, Заір АЗГУР. 1983.

— А ці былі якія трывожныя моманты ў жыцці песняроў, калі была асабліва патрэбна дапамога сябра?

— Помніцца — страшэнная паводка ў дваццатых днях красавіка 1931 года. Выйшла з берагоў Свіслач (тады не было вадасховішчаў), затопіла вялікую частку горада, у тым ліку і дом Купалы. Вада стаяла ў хаце вышэй метра. Іван Дамінікавіч і Уладзіслава Францаўна знайшлі прытулак у нас. Ім адвялі вялікі пакой, і жылі яны з намі недзе каля месяца, пакуль не мінулася бяда.

Калі Купала ў пачатку мая 1938 года цяжка захварэў на запаленне лёгкіх, бацька кож-

ны дзень наведваў сябра на працягу больш чым трох тыдняў.

У 1930 і 1931 гадах вялося шалёнае цкаванне абодвух народных паэтаў як прадажнымі пісакімі ў газетах, так і авантурыстамі і выгодамі з'явіліся Дзяржбеспекі. Сваім сяброўствам у гады гэтага ліхалецця Колас і Купала літаральна падтрымлівалі адзін аднаго. У 1930 годзе Янка Купала ледзь не пакончыў з сабою. Гэты факт даўно вядомы. Пачаліся арышты. Якуб Колас быў вельмі ўзрушаны, калі забралі Язэпа Лёсіка. Бо, апроч усяго, ён радня бацьку — матчыны брат. У знак пратэсту хацеў адмовіцца ад пенсіі (прызначана да 20-годдзя літаратурнай дзейнасці). У ноч з 5 на 6 лютага 1938 года быў арыштаваны дзядзька Саша, які ўвесь час жыў з намі. Рыхтавалася справа і на Коласа. Пасля вайны (у студзені 1969 года) мне раскаваў П. К. Панамарэнка. Ён павінен быў даць санкцыю на арышты, нкусаўцы прад'явілі яму матэрыялы на трох пісьменнікаў: на Купала — 34 пункты, на Коласа — 20, на Крапіву — 14. Запатрабавалі Панамарэнка матэрыялы сабе, стаў правараць. Адзін з пунктаў такі. У 1926 годзе ў Мінску праходзіў з'езд славістаў. Удзел у ім прымаў і прадстаўнікі заходніх буржуазных славянскіх краін. Ва ўгуду ім Купала і Колас нібыта прапанавалі зняць партрэт Сталіна. Аказалася: у знак пратэсту пасля зняцця партрэта яны самі пакінулі залу. І гэтак па ўсіх пунктах прайшоўся П. К. Панамарэнка. І ўсе яны аказаліся такімі ж паклёпніцкімі. Паехаў да Сталіна на прыём.

«Надо было бы принять народных поэтов Белоруссии», — звярнуўся да самадзержца. «К сожалению, у меня нет времени. А наградить надо!» — адказаў «вождь народов». «Памяниць ордэры на ордэны!» — на маю думку, выдумка для каламбура. Так раскаваў мяне Панцеляймон Кандратавіч, тое ж самае і майму бацьку, але раней. — Якуб Колас, зразумела, сам жыў у тыя гады на птушыных правах. І ўсё ж ці далучаўся ён да лёсу нявінна пакараных, ці ўмешаўся сваім аўтарытэтам у калатнечу тых гадоў, каб адстаяць чалавечую годнасць і фізічнае існаванне хоць бы сваіх калег-літаратараў, тым больш, што ў асобе П. К. Панамарэнка ў яго была надзейная апора і заступніцтва?

— Бацька раскаваў, што яшчэ да вайны пытаўся ў яго сам Панамарэнка: «Что бы вы сказали о Черном?» А пісьменнік тады сядзеў у турме. Вядома, Колас, як і належыць, высока пахваліў свайго малодшага калега — верны, сумленны чалавек, выдатны пісьмен-

— Абодва — прызнаныя аўтарытэты, славутыя песняры. Які яны перажывалі сваю славу? — Якуб Колас спакойна і нават абьякава адносіўся да славы, усхвалянняў і іншых праяў пашаны, вельмі неахвотна фатаграфавалася, імкнуўся пазбягаць фота- і кінааб'ектываў, прэстыжных сустрэч. А Купала, здаецца, любіў такія моманты ў дачыненні да сябе.

У 1925 годзе, калі ўрачыста адзначалася 20-годдзе літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы, «Маладыя» паднёс юбіляру адрас, дзе, зразумела, былі выказаны самыя цёплыя словы. Але ў адрасе быў выпад супраць Коласа. Юбіляр прыняў віншаванне. Бацька пакрыўдзіўся. Каму-небудзь, можа, і не скардзіўся, мне ж колькі разоў казаў, што ён, Колас, у аналагічным выпадку не прыняў бы такога адрасу, калі б у ім зняважылі Купала.

Пазней адзін з аўтараў таго віншавання Уладзімір Дубоўка ў п'есме да бацькі вельмі раскаваўся і прасіў прабачэння. Калі быў вялікі перапынак у сустрэчах паміж сябрамі (адпачынку, доўгатэрміновыя ад'езды), то Купала чакаў, пакуль Колас першы наведвае яго або пазвоніць. Бацька і маці дэбарадушна і паблагліва ставіліся да чалавечай слабасці і не становіліся, як кажуць, у позу.

Разгорнем 13-ы том «Збору твораў Якуба Коласа і пачытаем ягоны ліст да Юркі Гаўрыла, датаваны 2 верасня 1947 года:

«Тон Вашага п'есма мяне вельмі засмуціў: я адчуў, як Вам цяжка. Ды што зрабіць? Як дапамагчы? Бываюць такія акалічэнні, што, пры ўсім жаданні дапамагчы, такой дапамогі аказаць нельга. Але Вы верце, што сям'яны дзень не падобен на дзень заўтрашні. Вазьміце тры гады часу і параўнайце яго з тым, што было і што становіцца сягоння... Не траціце веры, верце ў свае сілы, у свае надзеі. Працуйце, адкінуўшы ўсё і маючы веру толькі ў праўду і ў сілу нашай ідэалогіі, бо мы ідзём у імя прагрэсу, у імя чалавечай справядлівасці».

Працавала ў Акадэміі навук БССР Галіна Змітраўна Жылуновіч, дачка Цішкі Гартнага. Прычэпіліся — звольніць, як дачку «ворага народа». І гэта ўжо ў 1947—1949 гадах. Якуб Колас, віцэ-прэзідэнт, рэзка запарэчыў. І адстаў!

— Сталінская эпоха. Ганебна адбілася яна і на творах пісьменнікаў той пары. У гэтай сувязі хацелася б, Даніла Канстанцінавіч, пачуць ад вас пра гісторыю стварэння «шэдэўра» паэзіі — «П'есма беларускага народа вялікаму Сталіну». Можа, вядома вам?

— Чаму ж не! Рабілася гэта па ініцыятыве кіраўніка Кампартыі Беларусі М. Ф. Гікалы. Працавалі паэты на ўрадавай дачы ў Сляпяны — Купала, Колас, Броўка, Глебка, Александровіч, Харык. Іх вазілі туды кожны дзень. Смачна кармілі. Пісалі, зразумела, па частках, пасля зводзілі ў адно. Такую ж «оду» пазней прысвяцілі ў Варашылаву.

— Зразумела... Цяпер такое пытанне. Колас і Купала... Што, Даніла Канстанцінавіч, розніла іх як людзей? Якія былі характары ў аднаго і другога — калі параўноўваць?

— Купала любіў і ўмеў з густам, модна і шыкоўна апранацца, увесь час выглядаў зухаватым і элегантным. Любіў модныя рэчы, меў добры густ. Дасканала ведаў далікатэсныя стравы. Мяне, напрыклад, здзіўляла яго майстэрства есці рыбныя галовы. Аказваецца, гэта трэба ўмець — разбіраць вараную рыбную галаву ў строгай паслядоўнасці.

А бацька ў гэтых адносінах быў вельмі прасты і сціплы. Аправаўся акуратна, але крыху старамодна, як сельскі настаўнік. Яго не цікавіла моднае адзенне, галыштукі. Ён ніколі не меў і не насіў навучных гадзіннікаў, карыстаўся толькі кішэннымі. Не прызнаваў аўтаручак, пісаў перама № 86 з чарніліцы, галіўся звычайнымі брытвамі, не хацеў і не ўмеў карыстацца бясценным лязом. Любіў прастыя стравы. Вось толькі чай любіў піць з тонкасценнай шклянкі з падшляйкай і, калі трапілася, з лімонам.

— Абодва — прызнаныя аўтарытэты, славутыя песняры. Які яны перажывалі сваю славу?

— Якуб Колас спакойна і нават абьякава адносіўся да славы, усхвалянняў і іншых праяў пашаны, вельмі неахвотна фатаграфавалася, імкнуўся пазбягаць фота- і кінааб'ектываў, прэстыжных сустрэч. А Купала, здаецца, любіў такія моманты ў дачыненні да сябе.

У 1925 годзе, калі ўрачыста адзначалася 20-годдзе літаратурнай дзейнасці Янкі Купалы, «Маладыя» паднёс юбіляру адрас, дзе, зразумела, былі выказаны самыя цёплыя словы. Але ў адрасе быў выпад супраць Коласа. Юбіляр прыняў віншаванне. Бацька пакрыўдзіўся. Каму-небудзь, можа, і не скардзіўся, мне ж колькі разоў казаў, што ён, Колас, у аналагічным выпадку не прыняў бы такога адрасу, калі б у ім зняважылі Купала.

Пазней адзін з аўтараў таго віншавання Уладзімір Дубоўка ў п'есме да бацькі вельмі раскаваўся і прасіў прабачэння. Калі быў вялікі перапынак у сустрэчах паміж сябрамі (адпачынку, доўгатэрміновыя ад'езды), то Купала чакаў, пакуль Колас першы наведвае яго або пазвоніць. Бацька і маці дэбарадушна і паблагліва ставіліся да чалавечай слабасці і не становіліся, як кажуць, у позу.

— Дзякуй, Даніла Канстанцінавіч... Прыпамінайце, успамінайце і шмат «спажываюць» сваёй памяці майце!

— Даніла Канстанцінавіч, а ці ўводзіў вас, сямейных, Колас у свае творчыя турботы? Можа, дзеляўся задумамі, выпрабавваў на вас толькі што напісаны твор?

— Першым дарадцам і крытыкам у яго была наша маці. З яе густам бацька вельмі лічыўся. Гэта відаць, напрыклад, з п'есма Якуба Коласа жонцы, пасланым з Кіславодска 8 ліпеня 1924 года: «Учора я, Маруся, закончыў «Сымона-музыку», і, здаецца, закончыў не кепска. Вось прыеду дадому і параюся з табою». Але ж прыехаў аўтару давацца без паэмы. Твор (гэта другая рэдакцыя) быў украдзены. Па дарозе з Кіславодска, на станцыі Ціхарэцкая. Зладзіў з даху вагона вярхоўкай з крукам выцягнулі чамадан. А ў ім ляжала паэма. Трагедыя для аўтара, для ўсёй сям'і! Аднаўляць дапамагаў дзейна Марыя Дзмітрыеўна. Яна ведала пасобныя радкі, строфы...

— А якія са сваіх твораў Колас найбольш любіў?

— Ён пра гэта не казаў. Дый ніхто ў яго не пытаўся. Напэўна, усё-такі «Новая зямля» і «Сымон-музыка». Сяму-таму прагаворваўся, што ў яго тры сыны нібы тры паэмы — «Новая зямля», «Сымон-музыка» і «На шляхах волі».

— Вы ўспомнілі сваіх братоў. Міхась, як вядома, доктар тэхнічных навук, працуе ў АН БССР. Хоцачца больш пачуць пра сярэдняга сына народнага паэта — Юрку, вашага брата, што загінуў на фронце.

— Ён маладзейшы за мяне больш як на два з паловай гады. Нарadzіўся 1 мая 1917 года. Быў адмысловым стралком. Не цярэў хлусні, фальшу, мог проста і недыпламатычна выказаць свае думкі. Быў верным і надзейным таварышам і сярод суседскіх хлопцаў, і ў школе, і сярод студэнтаў (ён скончыў географічны факультэт БДУ ў 1940 годзе), і пазней, у арміі. Яго ўсе любілі і паважалі.

Пасля заканчэння ўніверсітэта быў прызваны ў армію. Службу праходзіў у конным артылерыйскім палку ў невялікім мястэчку Ставіскі (за Ломжай, на Беласточчыне), на самай мяжы з акупіраванай Польшчай.

Апошні ліст ад яго мы атрымалі 20 верасня 1941 года. Юрка пісаў, што наведваў музей у Ярэва. На ўскраіне горада і стаяў іх артолк. Як вядома, 30 верасня пачалося наступленне фашысцкіх войск на Маскву. Многа нашых акружаных дывізіяў загінула ў гераічнай барацьбе пад Вязьмай. З таго часу мы не атрымлівалі вестак ад Юркі. П'есмы да яго вярталіся з прыпскай: адрасат выбуў з часці...

Усе мы, асабліва мама і бацька, вельмі перажывалі за Юрку. Але гаварыць пра яго гібель не хацелася. Ліпела вельмі слабая надзея, што ён трапіў да партызан. Але пасля Перамогі і гэта надзея цалкам згасла...

— Ну, што ж, Даніла Канстанцінавіч, пачалі мы з вашага ўступлення ў жыццё, канчаем расказаў пра лёс Юркі... Гаварылі пра Коласа-працаўніка, Коласа-змагара. А як ён, скажыце, адпачываў, праводзіў свой вольны час?

— Бацька не любіў выздацца надоўга з Беларусі. Да Вялікай Айчынай вайны ён усяго тры разы быў на курортах — у 1924, 1926 і 1941 гадах, ды і то пасля настойлівых патрабаванняў дактараў. У даваенныя гады свой адпачынак праводзіў у беларускіх вёсках: спачатку пад Мінскам каля Ждановіча, а з 1933 года ў вёсках Пухавіцкага раёна — Талыцы, Загібельцы, Падбярэжжы, Вусці, Беразынцы, Балачанцы. Сваёй дачы бацька не меў — здымаў пакойчык у сялянскай хаце. Абавязковай умовай пры выбары месца адпачынку з'яўлялася наяўнасць сасновага грыбного лесу і рэчкі.

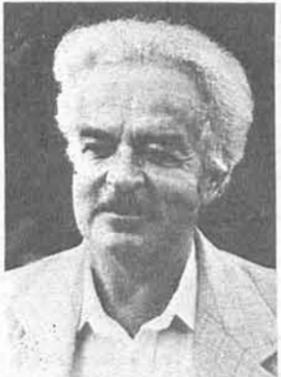
— Дзякуй, Даніла Канстанцінавіч... Прыпамінайце, успамінайце і шмат «спажываюць» сваёй памяці майце!

Гутарку вёў Іван КУРБЕКА.

Віншуем!

Споўнілася 70 гадоў з дня нараджэння ірытыка Якуба Усікава. Праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас з пажаданнем усяго самага добрага ў жыцці і творчасці.

Споўнілася 60 гадоў з дня нараджэння пісьменніка Аркады Кандрусевіча. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала яму прывітальны адрас з пажаданнем добрага здароўя, новых творчых поспехаў. Супрацоўнікі «ЛіМ» далучаюцца да гэтых віншаванняў.

А Б'Я В Ы

Беларуская ордэна Дружбы народаў дзяржаўная кансерваторыя імя А. В. Луначарскага аб'яўляе конкурс на замяшчэнне вакантных пасадаў прафесарска-выкладчыцкага складу (для тых, хто мае мінскую прাপіску).

ФАРТЭПІЯНЫ І КАМПАЗІТАРСКА-МУЗЫКАЗНАУЧЫ ФАКУЛЬТЭТ Кафедра спецыяльнага фартэпіяна
 прафесар — 1
 Кафедра канцэртмайстарскага майстэрства
 ст. выкладчык — 1
 Кафедра кампазіцыі
 дацэнт — 1
 Кафедра агульнага фартэпіяна
 ст. выкладчык — 0,5
 АРКЕСТРАВЫ ФАКУЛЬТЭТ
 Кафедра альты, вялянчэлі і кантрабаса
 ст. выкладчык (альт) — 0,5
 Кафедра духавых інструментаў
 дацэнт (ударныя інструменты) — 0,5
 ст. выкладчык (кларнет) — 1
 ФАКУЛЬТЭТ НАРОДНЫХ ІНСТРУМЕНТАЎ
 Кафедра аркестравага дырыжыравання
 дацэнт — 1
 ст. выкладчык — 2
 Кафедра баяна-акардэона
 прафесар — 2
 дацэнт — 1
 ст. выкладчык — 2
 ВАКАЛЬНА-ХАРАВЫ ФАКУЛЬТЭТ
 Кафедра опернай падрыхтоўкі
 дацэнт — 1
 дацэнт — 0,25
 Кафедра харавога дырыжыравання
 ст. выкладчык — 1
 прафесар — 0,5

МІЖФАКУЛЬТЭЦЫЯ КАФЕДРЫ Кафедра інструментуі, аранжыроўкі і чытанні партытур заг. кафедра — 1
 ст. выкладчык 0,5 — 2
 ст. выкладчык — 1
 Тэрмін падачы заяў і месца з дня апублікавання. Заявы і дакументы згодна палажэнню аб конкурсах накіроўваць на імя рэктара на адрас: 220600, Г. Мінск, вул. Інтэрнацыянальная, 30. Даведкі па тэл.: 22-49-42, 26-06-70.

